

Pristupačni turizam u zaštićenim područjima Grada Zagreba i Zagrebačke županije

Špoljarić, Sven

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Science / Sveučilište u Zagrebu, Prirodoslovno-matematički fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:217:241679>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-11**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Faculty of Science - University of Zagreb](#)

Sven Špoljarić

**Pristupačni turizam u zaštićenim područjima Grada
Zagreba i Zagrebačke županije**

Diplomski rad

Zagreb

2024.

Sven Špoljarić

**Pristupačni turizam u zaštićenim područjima Grada
Zagreba i Zagrebačke županije**

Diplomski rad
predan na ocjenu Geografskom odsjeku
Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
radi stjecanja akademskog zvanja
magistra geografije

Zagreb

2024.

Ovaj je diplomski rad izrađen u sklopu diplomskog sveučilišnog studija *Geografija*; smjer: *istraživački (Baština i turizam)* na Geografskom odsjeku Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, pod vodstvom doc. dr. sc. Ivana Šulca

Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek

Diplomski rad

Pristupačni turizam u zaštićenim područjima Grada Zagreba i Zagrebačke županije

Sven Špoljarić

Izvadak: Pristupačnost gradova i ostalih područja postaje sve važnija, ne samo zbog turističke valorizacije, već i zbog olakšavanja svakodnevnih života. Zaštićena područja od velike su važnosti za rekreaciju ljudi, međutim, nije u potpunosti istraženo koliko su i jesu li ona pristupačna cijeloj populaciji. Rekreacija je jedan od glavnih motiva za putovanje kod osoba s invaliditetom radi održavanja fizičkog zdravlja, a zaštićena područja imaju veliki potencijal to im omogućiti. Također, sve je veći broj turista koji posjećuju Grad Zagreb i njegovu okolicu. Putem polustrukturiranih dubinskih intervjua s osobama s invaliditetom u ovom diplomskom radu je utvrđeno koliko često oni posjećuju zaštićena područja te koje aktivnosti pritom izvršavaju. Dodatno, na temelju dobivenih rezultata, zaštićena područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji klasificirana su po pristupačnosti.

71 stranica, 18 grafičkih priloga, 21 tablica, 55 bibliografskih referenci; izvornik na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Pristupačni turizam, zaštićena područja, Grad Zagreb, Zagrebačka županija

Voditelj: doc. dr. sc. Ivan Šulc

Povjerenstvo: doc. dr. sc. Ivan Šulc
izv. prof. dr. sc. Slaven Gašparović
izv. prof. dr. sc. Lana Slavuj Borčić

Tema prihvaćena: 9. 2. 2023.

Rad prihvaćen: 8. 2. 2024.

Rad je pohranjen u Središnjoj geografskoj knjižnici Prirodoslovno-matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Marulićev trg 19, Zagreb, Hrvatska.

BASIC DOCUMENTATION CARD

University of Zagreb
Faculty of Science
Department of Geography

Master Thesis

Accessible tourism in protected areas in the City of Zagreb and Zagreb County

Sven Špoljarić

Abstract: The accessibility of different areas is becoming increasingly important, not only for tourism valorization, but also to facilitate daily life. Protected areas are of great importance for people's recreation, but it still needs to be thoroughly analysed whether and to what extent they are accessible for people with disabilities. Recreation is one of the main motivations for people with disabilities to travel in order to maintain their physical health, and protected areas have great potential to enable them to do so. Moreover, the number of tourists visiting the City of Zagreb and its surroundings is constantly increasing. Through semi-structured in-depth interviews with people with disabilities, this thesis determined how often they visit protected areas and what activities they do there. Furthermore, based on the results, protected areas in the City of Zagreb and Zagreb County were categorised according to their level of accessibility.

71 pages, 18 figures, 21 tables, 55 references; original in Croatian

Keywords: Accessible tourism, protected areas, City of Zagreb, Zagreb County

Supervisor: Ivan Šulc, PhD, Assistant Professor

Reviewers: Ivan Šulc, PhD, Assistant Professor
Slaven Gašparović, PhD, Associate Professor
Lana Slavuj Borčić, PhD, Associate Professor

Thesis title accepted: 09/02/2023

Thesis accepted: 08/02/2024

Thesis deposited in Central Geographic Library, Faculty of Science, University of Zagreb, Marulićev trg 19, Zagreb, Croatia.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. Ciljevi istraživanja	2
1.2. Metodologija istraživanja	2
1.3. Prostorni obuhvat istraživanja	3
1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja.....	5
2. INVALIDITET.....	7
2.1. Vrste invaliditeta	7
2.2. Modeli invaliditeta	9
2.2.1. Medicinski model.....	10
2.2.2. Socijalni model.....	11
3. PRISTUPAČNI TURIZAM.....	13
3.1. Definicija pristupačnog turizma	13
3.2. Pristupačni turizam kroz povijest.....	14
3.3. Trendovi i obilježja pristupačnog turizma	16
3.3.1. Ograničenja i problemi koji utječu na sudjelovanje osoba s invaliditetom u turizmu	18
3.3.2. Motivacija za putovanja kod osoba s invaliditetom.....	22
3.4. Pristupačni turizam u zaštićenim područjima	25
3.5. Primjeri dobre prakse pristupačnog turizma	30
3.5.1. Access City Award.....	30
3.5.2. Pristupačnost parkova prirode u okolici Barcelone – Projekt „DON'T STAY HOME“	31
3.5.3. Geevor Tin Mine – primjer korištenja virtualne stvarnosti.....	33
5.1. Dolasci i noćenja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji.....	35
5.1. Najvažniji oblici turizma u Gradu Zagrebu.....	37
5.2. Najvažniji oblici turizma u Zagrebačkoj županiji	39
5.3. Zaštićena područja.....	41

5.3.1. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu	41
5.3.2. Zaštićena područja u Zagrebačkoj županiji.....	43
6. ISTRAŽIVANJE O PRISTUPAČNOM TURIZMU NA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA	46
6.1. Uzorak ispitanika.....	46
6.2. Vodiči za prikupljanje kvalitativnih podataka pomoću polustrukturiranih dubinskih intervjua.....	47
6.3. Rezultati dobiveni provedenim istraživanjem	48
6.3.1. Vrste invaliditeta i utjecaj invaliditeta na mobilnost.....	48
6.3.2. Poteškoće s kojima se osobe s invaliditetom susreću pri turističkom putovanju...	50
6.3.3. Posjećivanje zaštićenih područja i aktivnosti koje osobe s invaliditetom rade u zaštićenim područjima.....	52
6.3.4. Primjeri dobre prakse po pitanju pristupačnosti za osobe s invaliditetom	54
6.3.5. Primjeri loše prakse po pitanju pristupačnosti za osobe s invaliditetom.....	56
7. Rezultati kartiranja	58
9. ZAKLJUČAK	70
Popis literature.....	72
Izvori	76
Popis tablica	VI
Popis slika	VII

1. UVOD

Pristupačni je turizam sve zastupljeniji oblik turizma u svijetu. S obzirom na starenje stanovništva koje je postalo trend na globalnoj razini, što uzrokuje probleme s mobilnošću koji dolaze sa starenjem, pristupačni će turizam postati još zastupljeniji. Pristupačni je turizam putovanje ili turizam u kojem može sudjelovati svaka osoba, bez obzira ima li ta osoba neki oblik invaliditeta ili ne (Takayama Declaration, 2009). Pristupačnost gradova i ostalih područja postaje sve važnija, ne samo zbog turističke valorizacije, već i zbog olakšavanja svakodnevnog života. Pojavljuju se koncepti poput univerzalnog dizajna, koji obuhvaća dizajniranje proizvoda, okoliša, usluge tako da se njime mogu koristiti sve osobe bez obzira bile one osobe s invaliditetom ili ne. Univerzalni dizajn svojim načelima olakšava svakodnevnicu cjelokupnoj populaciji. Iako broj potencijalnih korisnika usluga u pristupačnom turizmu nije zanemariv, u Hrvatskoj je pristupačni turizam i dalje u ranim fazama razvoja, pa, nažalost, još uvijek ne postoji adekvatan broj destinacija i odredišta koji bi bili pristupačni osobama s invaliditetom.

Zaštićena područja od velike su važnosti za rekreaciju ljudi, međutim, nije u potpunosti istraženo koliko su i jesu li ona pristupačna cijeloj populaciji ili samo jednom njezinom dijelu. Upravo je rekreacija jedan od glavnih motiva za putovanje kod osoba s invaliditetom, djelomično radi održavanja fizičkog zdravlja (Ray i Ryder, 2003), a zaštićena područja imaju veliki potencijal to im omogućiti. Iz tog je razloga potrebno utvrditi jesu li zaštićena područja pristupačna osobama s invaliditetom te kakve prilagodbe su potrebne kako bi postala pristupačna.

Sve je veći broj turista u kontinentalnoj Hrvatskoj koji teže posjećivanju upravo Grada Zagreba, kao glavnog grada Republike Hrvatske, i njegove okolice. Grad Zagreb i Zagrebačka županija su destinacije s velikim brojem selektivnih oblika turizma u razvoju, a treba istaknuti kako postoji potencijal i za uspješan razvoj pristupačnog turizma. Osim toga, prometna infrastruktura u Gradu i Županiji je zadovoljavajuća (Šulc, 2019), ali se nameće pitanje pristupačnosti pojedinih lokacija, posebice zaštićenih područja. Ovaj diplomski rad se upravo zato bavi pristupačnošću zaštićenih područja na prostoru Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Putem dubinskih intervju s osobama s invaliditetom uz to je u radu istraženo koliko često osobe s invaliditetom posjećuju zaštićena područja te koje aktivnosti pri posjećivanju zaštićenih područja izvršavaju, što je istraženo na temelju intervjuiranja osoba s invaliditetom. Uz pregled

primjera dobre prakse, dan je osvrt na to kako zaštićena područja na prostoru Grada Zagreba i Zagrebačke županije mogu dodatno poboljšati razinu pristupačnosti posjetiteljima s invaliditetom. U sklopu diplomskog rada zaštićena područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji klasificirana su po pristupačnosti.

1.1. Ciljevi istraživanja

Zaštićena područja su važna područja za rekreaciju ljudi te u njima ljudi traže odmor od ubrzane svakodnevice. Osobe s invaliditetom također imaju potrebu posjećivanja zaštićenih područja, ali zbog slabije razine pristupačnosti zaštićenih područja osobe s invaliditetom imaju poteškoće u posjećivanju nekih zaštićenih područja. Predmet ovog istraživanja je stoga bio utvrditi stupanj pristupačnosti zaštićenih područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji za osobe s invaliditetom.

S obzirom na predmet rada, postavljeni su sljedeći ciljevi:

1. utvrditi važnost zaštićenih područja za rekreaciju i odmor osoba s invaliditetom;
2. identificirati aktivnosti kojima se osobe s invaliditetom bave dok posjećuju zaštićena područja;
3. utvrditi motivaciju, odnosno razloge za posjećivanje i neposjećivanje zaštićenih područja od strane osoba s invaliditetom;
4. odrediti razinu pristupačnosti zaštićenih područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije;
5. klasificirati zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije prema stupnju pristupačnosti.

1.2. Metodologija istraživanja

Osnovne metode na temelju kojih je provedeno istraživanje su intervjuiranje i kartiranje. Primarni podaci su prikupljeni uz pomoć polustrukturiranih dubinskih intervjua koji su provedeni tokom kolovoza i rujna 2023. godine. U intervjuima su sudjelovale osobe s invaliditetom i skrbnici osoba s invaliditetom. Ispitanici su pronađeni putem poziva za sudjelovanje u istraživanju koji je slan udrugama i savezima osoba s invaliditetom te predstavnicima za studente s invaliditetom, a nakon čega su se zainteresirani ispitanici za sudjelovanje u istraživanju prijavili putem elektroničke pošte ili telefonskog poziva. U sklopu istraživanja je provedeno 10 polustrukturiranih dubinskih intervjua putem platforme *Google*

Meet za provođenje video poziva. Trajanje intervjua je iznosilo između 15 i 20 minuta. Intervjui su snimani pomoću opcije na platformi, nakon čega su preslušani i transkribirani u *Microsoft Wordu*. Nakon provedenih intervjua odgovori su sintetizirani i analizirani, a rezultati su interpretirani i potkrijepljeni ključnim citatima. Svrha provođenja istraživanja putem polustrukturiranih dubinskih intervjua bila je utvrditi kako fizički invaliditet utječe na odabir turističke destinacije kod osoba s invaliditetom. Osim toga, kako bi se ostvarili ciljevi istraživanja, putem polustrukturiranih dubinskih intervjua ispitano je posjećuju li osobe s invaliditetom zaštićena područja te u kojoj mjeri i koje aktivnosti obavljaju tijekom posjeta.

Nakon analize dobivenih podataka iz provedenih intervjua te analize podataka dostupnih o zaštićenim područjima, provedeno je kabinetsko kartiranje zaštićenih područja prema razini pristupačnosti na prostoru Grada Zagreba i Zagrebačke županije. Zaštićena su područja podijeljena u tri kategorije: pristupačno, djelomično pristupačno i nepristupačno. Svaka od kategorija je bilježena pojedinačnom oznakom odgovarajuće boje za svako zaštićeno područje. Zaštićena područja koja su pristupačna označena su zelenom bojom, djelomično pristupačna žutom bojom, a nepristupačna zaštićena područja crvenom bojom. Kartiranje je odrađeno u programu Google Earth Pro. Osim Google Earth Pro korišten je i Google Maps, uz pomoć ova dva programa su provedena daljinska istraživanja. Zaštićena područja su kategorizirana uz pomoć rezultata dobivenih kroz intervjue. Na kategorizaciju su utjecali nagib padina u zaštićenim područjima, pa su zaštićena područja s prosječnim nagibom manjim od 5% pristupačna, a s prosječnim nagibom većim od 5% su djelomično pristupačna ili nepristupačna. Također, utjecaj je imala i širina staza unutar zaštićenih područja za koje je bitno da se osoba u invalidskim kolicima može bez poteškoća kretati po stazama. Dodatno, u obzir je uzeta i podloga po kojoj se kreće unutar zaštićenih područja pri čemu je najbolje ocjenjena šljunčana podloga/makadam zbog toga što je takva podloga manje podložna utjecajima padalina u odnosu na zemljanu podlogu, a u isto vrijeme daje osjećaj kao da osoba jest u prirodi, za razliku od betonske podloge. Nadalje, u obzir je uzeto i to da je zaštićeno područje dostupno prometom ili laganom šetnjom. Uz to važan je utjecaj na kategorizaciju imala i dostupnost informacija o zaštićenom području te slikovni i video materijali.

1.3. Prostorni obuhvat istraživanja

Istraživanje je provedeno na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije, specifično u zaštićenim područjima Grada Zagreba i Zagrebačke županije (sl. 1.). Na području Grada

Zagreba (32 zaštićena područja) i Zagrebačke županije (33 zaštićena područja) se nalazi ukupno 64 zaštićena područja. Park prirode Medvednica se nalazi i unutar Zagrebačke županije i unutar Grada Zagreba.

Unutar Grada Zagreba se nalaze zaštićena područja koja spadaju u pet kategorija, a to su: park prirode, prirodni rezervat, spomenik prirode, spomenik parkovne arhitekture, značajni krajobraz. U Zagrebačkoj županiji se nalaze zaštićena područja koja spadaju u šest kategorija: park prirode, prirodni rezervat, spomenik prirode, spomenik parkovne arhitekture, značajni krajobraz, park-šuma.

U Gradu Zagrebu zaštićena područja zauzimaju 10.372,19 ha, dok zaštićena područja u Zagrebačkoj županiji zauzimaju 37.876,56 ha. Sva su zaštićena područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji obrađena i klasificirana prilikom istraživanja.

Sl. 1. Geografski položaj Grada Zagreba i Zagrebačke županije
Izvor: DGU (2021)

Grad Zagreb je administrativno-teritorijalna jedinica, koja ima status županije, a nalazi se u središnjoj Hrvatskoj. Prema podacima popisa stanovništva iz 2021. godine na području Grada

Zagreba živi 767 131 stanovnika (Hrvatska enciklopedija, n. d.). Ova se administrativno-teritorijalna jedinica prostire na 641 km² s prosječnom gustoćom naseljenosti od 1196,7 st/km². U sastav Grada Zagreba, osim naselja Zagreb, ulazi još 70 drugih naselja, a ujedno je i glavni grad Republike Hrvatske. Grad Zagreb sa svoje istočne, južne i zapadne strane graniči sa Zagrebačkom županijom, a na sjeveru graniči s Krapinsko-zagorskom županijom (Hrvatska enciklopedija, n. d.).

Zagrebačka je županija smještena u središnjem dijelu sjeverozapadne Hrvatske. Graniči s Gradom Zagrebom te ga okružuje na njegovoj istočnoj, južnoj i zapadnoj strani. Dodatno na sjeveru graniči s Krapinsko-zagorskom, Varaždinskom i Koprivničko-križevačkom županijom. Na istoku Zagrebačka županija graniči s Bjelovarsko-bilogorskom, a na jugu s Karlovačkom i Sisačko-moslavačkom županijom. Na zapadu granica Zagrebačke županije ujedeno čini i državnu granicu Republike Hrvatske sa Slovenijom. Površine je 3076 km², a u njoj živi 317 606 stanovnika s prosječnom gustoćom naseljenosti od 103,8 st/km². U sklopu Zagrebačke županije se nalazi devet gradova i 25 općina (Županijska skupština Zagrebačke županije, 2016).

1.4. Pregled dosadašnjih istraživanja

Pristupačni turizam je sve popularnija tema istraživanja, samim time je uvjetovan i velik broj literature, pogotovo strane. Međutim, prije samog pristupačnog turizma, važno je naglasiti i da u literaturi mnogi autori pridaju značaj samom invaliditetu. Među prvima se ističe Brisenden (1986) koji je opisao medicinski model invaliditeta te dao uvid o tome kako se osobe s invaliditetom snalaze u društvu. Potom je Marks (1997) opisala različite modele invaliditeta (medicinski i socijalni), na što su se kasnije nadovezali i mnogi drugi autori (Mihanović, 2010; Barnes i dr., 2010; Darcy i Buhalis, 2011; Retief i Letoša, 2018). Dadić i dr. su (2018) definirali te podijelili invaliditet i oštećenja prema vrstama. Također, ukazali su na potrebu korištenja pravilne terminologije kada je riječ o invaliditetu i osobama s invaliditetom.

Pristupačnim turizmom se učestalo bavio Darcy (1998; 2022). Za početak je vrlo detaljno istražio probleme s pristupačnošću s kojima se susreću osobe s fizičkim oblicima invaliditeta (Darcy, 1998), a kasnije se nadovezao s istraživanjem o općenitim problemima s kojima se osobe s invaliditetom susreću kao turisti (Darcy, 2022). Zajedno s Dickson (2009) je istražio važnost cjeloživotnog pristupa na temelju pristupačnog turizma s obzirom na činjenicu da je stanovništvo sve starije i da s rastom starosti stanovništva raste i potreba da se poveća

pristupačnost infrastrukture. Pritom su Darcy i Dickson (2009) definirali i tri temelja na kojima bi se pristupačni turizam trebao temeljiti, a to su: samostalnost, dostojanstvo i jednakost. Osim toga, Darcy i dr. (2020) dali su pregled budućih trendova u pristupačnom turizmu i predvidjeli moguće perspektive njegova razvoja.

Van Horn i Isola (2006) dali su pregled povijesnog razvoja pristupačnog turizma, a pritom su naglasili važnost veteranskih igara nakon Drugog svjetskog rata u rehabilitaciji i socijalizaciji veterana rata. Gassiot i dr. (2016) povezali su pristupačni turizam s hodočasničkim. Naime, utvrdili su da osobe s invaliditetom često sudjeluju u hodočasničkom turizmu zbog vjerovanja da će posjetom svetišta ozdraviti. Samim time, hodočašća obilježavaju kao prve oblike pristupačnog turizma.

McGuire i dr. (1986) identificirali su najučestalije razloge zbog kojih su osobe spriječene sudjelovati u vanjskoj rekreaciji tijekom svojeg života. Utvrdili su da starenje ljudi i učestali zdravstveni problemi koji sa starenjem dolaze utječu na smanjenje aktivnosti u aktivnoj rekreaciji. S obzirom da se osobe s invaliditetom susreću s mnogim preprekama prilikom planiranja i na samom putovanju, Smith (1987) je identificirao tri ključne skupine takvih prepreka. Riječ je o unutarnjim ograničenjima, ograničenjima uzrokovanih okruženjem te interaktivnim ograničenjima. Upravo zato, osobe s invaliditetom imaju neke specifične potrebe koje ne dijele s ostalim turistima. Također, njihova motivacija za putovanje, ali i za prikupljanje informacija o destinaciji potpuno je različita. Ray i Ryder (2003) utvrdili su kojim se izvorima informacija osobe s invaliditetom koriste pri planiranju putovanja te koja je njihova motivacija za putovanje u odnosu na osobe bez invaliditeta. Motivaciju su istražili i Burnett i Bender-Baker (2001), a dodatno su istražili i navike na putovanjima i vezane uz putovanja (npr. što i kako istražuju prije putovanja, koliko često putuju, kako biraju smještaj) osoba s invaliditetom.

Pristupačni turizam u zaštićenim područjima istražili su Pasca i dr. (2022). Naglasili su kako se postojeće stanje u zaštićenim područjima istraženog područja (regija Lazio u Italiji) treba značajno unaprijediti kako bi zaštićena područja postala pristupanja. Sisto i dr. (2021) već su utvrdili da je pri planiranju poboljšanja pristupačnosti zaštićenih područja važno uključiti i same osobe s invaliditetom jer samo oni turisti koji su se s određenim problemima susreli na njih mogu i ukazati. De Matteis i dr. (2021) istražili su na koji način javno-privatno vlasništvo može utjecati na razvoj pristupačnosti u maritimnim zaštićenim područjima.

2. INVALIDITET

Kako bi se mogla odrediti definicija pristupačnog turizma i njegove odrednice, za početak je potrebno definirati invaliditet zbog činjenice što su korisnici pristupačnog turizma u većini slučajeva osobe s invaliditetom. Invaliditet je prema definiciji Opće skupštine Ujedinjenih naroda (2008) razvojni proces koji se javlja pri interakciji osobe s oštećenjima i prepreka u vidu stavova njihove okoline ili okolišnih prepreka, a da te prepreke osobama s oštećenjima onemogućuju da u potpunosti i ravnopravno sudjeluju u društvu na jednakoj razini kao i ostali članovi društva.

U literaturi se može pronaći distinkcija invaliditeta (eng. *disability*) i oštećenja (eng. *impairment*), pri čemu je invaliditet definiran kao svaka prepreka ili nemogućnost vršenja neke aktivnosti u mjeri koja se smatra normalnom za ljude. Oštećenje je definirano kao svaki gubitak ili anomalija neke psihičke ili fizičke funkcije (WHO, 1980; United Nations Enable, 2003 prema Darcy i Buhalis, 2011).

Zakon o Registru osoba s invaliditetom (NN 63/22) osobu s invaliditetom definira kao osobu „koja ima dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u međudjelovanju s različitim preprekama mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima“ (Članak 2. u Zakonu o Registru osoba s invaliditetom, NN 63/22).

S aspekta turizma različite vrste invaliditeta imaju drugačiji utjecaj na izbor smještaja kod osoba s invaliditetom. Slijepa ili slabovidna osoba će kod biranja smještaja obratiti veliku pozornost na to smije li u smještaj ući njezin pas vodič (Ray i Ryder, 2003). Osoba u invalidskim kolicima će kod izbora smještaja detaljno istraživati dimenzije smještaja te raspored prostorija u smještaju kako bi osoba u invalidskim kolicima znala može li se bez poteškoća kretati unutar smještaja, također, ti su podaci važni zbog velike količine opreme koje osobe u invalidskim kolicima nose sa sobom na putovanjima (Darcy, 2002).

2.1. Vrste invaliditeta

Vrste invaliditeta se dijele na tjelesna oštećenja, intelektualna oštećenja, mentalna oštećenja i poremećaje autističnog spektra (Dadić i dr., 2018). Svaku vrstu invaliditeta čini više tipova.

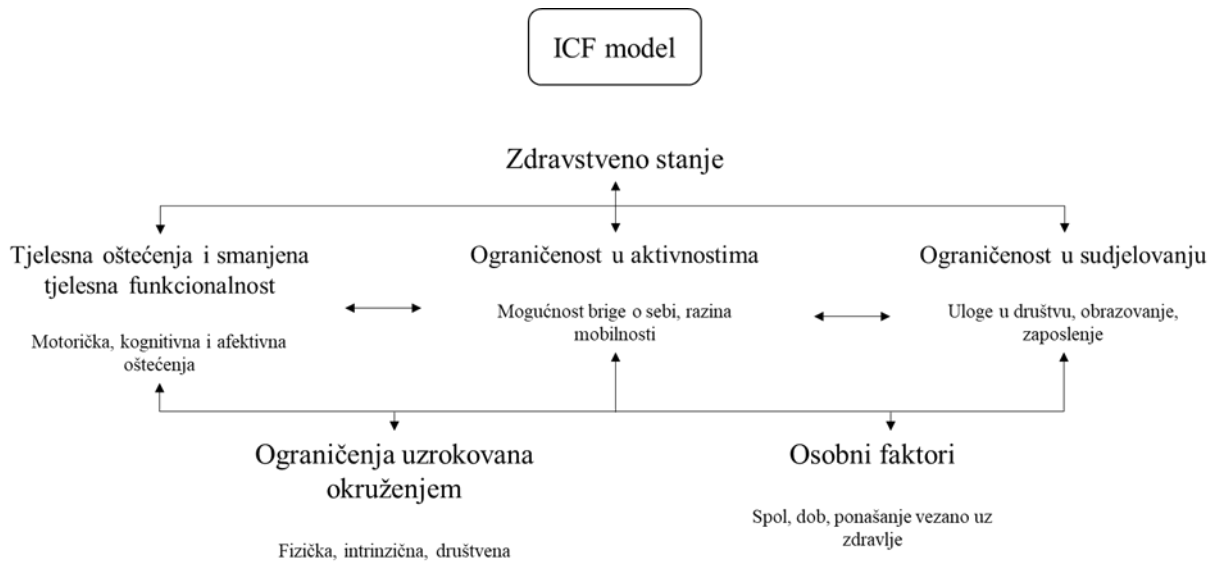
Kao tip oštećenja tjelesne vrste se ističu oštećenje vida i sluha, ali i oštećenje lokomotornog sustava. Kategoriziranje intelektualnih oštećenja se temelji na kvocijentima inteligencije, pri čemu je oštećenje veće što je kvocijent inteligencije niži. Mentalna oštećenja su duševne smetnje koje se manifestiraju promjenama u reakcijama i ponašanju. Poremećaji autističnog spektra su skupina poremećaja koja u obzir uzima nenormalnosti u uzajamnim socijalnim odnosima i modelima komunikacije (tab. 1.).

Tab. 1. Vrste invaliditeta

Vrsta invaliditeta	Tip oštećenja
Tjelesna oštećenja	oštećenje vida, sluha, gluhosljepoća, oštećenje govorno-glasovne komunikacije, oštećenje lokomotornog sustava, oštećenje središnjeg živčanog sustava, oštećenje perifernog živčanog i mišićnog sustava, oštećenje drugih organa i organskih sustava
Intelektualna oštećenja	značajno ispodprosječno intelektualno funkcioniranje, značajno ograničenje adaptivnog sustava; lako 50 - 69 IQ, umjereno 35 - 49 IQ, teže 20 - 34 IQ, teško IQ ispod 20
Mentalna oštećenja	duševne smetnje koje se manifestiraju promjenama u reakcijama i ponašanju, a za koje je uz medicinsku ekspertizu utvrđeno da su posljedica organskih čimbenika ili psihoze raznih etiologija
Poremećaji autističnog spektra	skupina poremećaja okarakterizirana kvalitativnim nenormalnostima uzajamnih socijalnih odnosa i modela komunikacije, te ograničenim ponovljenim aktivnostima i interesima

Izvor: Dadić i dr. (2018)

Svaki je tip invaliditeta specifičan. Kako bi se lakše odredilo i sistematiziralo vrste invaliditeta Svjetska zdravstvena organizacija je donijela Međunarodnu klasifikaciju funkcioniranja, invaliditeta i zdravlja (ICF) (sl. 2.). Klasifikaciju su prihvatile sve države članice Svjetske zdravstvene organizacije (WHO, n. d.).

Sl. 2. Model ICF klasifikacije invaliditeta
Izvor: Prilagođeno prema Garro i dr. (2021)

Moguće je primijetiti kako je ICF model spoj medicinskog modela poimanja invaliditeta i socijalnog modela poimanja invaliditeta. ICF model definira tri razine ljudskog funkcioniranja (sl. 2.). Prva je razina ljudskog tijela ili dijela tijela, druga je razina cijele osobe u vidu aktivnosti koje ta osoba izvršava, treća je razina cijele osobe, ali u vidu socijalnog aspekta. ICF model u obzir uzima uloge pojedinca u društvu, obrazovanje i zaposlenje pojedinca, Također, u obzir ulaze fizička i društvena ograničenja uzrokovana društvom. Mogućnost brige o samome sebi te razina mobilnosti su bitne stavke kod određivanja invaliditeta. Pri određivanju invaliditeta ICF model u obzir uzima motorička, kognitivna i afektivna oštećenja osobe. Ukoliko postoji neka okolnost koja onemogućava osobi da neometano funkcionira na jednoj ili više od ove tri razine, osoba se klasificira kao osoba s invaliditetom. Također, model sadrži i informacije o životu i okolini pojedinca (Garro i dr., 2021).

2.2. Modeli invaliditeta

Postoje različiti modeli invaliditeta koji svaki na drugačiji način promatraju invaliditet (tab. 2.). Nekoć je najzastupljeniji bio medicinski model koji u središte stavlja osobu s invaliditetom kao objekt medicinske intervencije. Kroz sedamdesete godine 20. stoljeća se pojavljuju aktivističke grupe koji su se borile za ljudska prava i uz čije se napore medicinski model postepeno zamijenio socijalnim modelom invaliditeta, koji stavlja naglasak na činjenicu da invaliditet nije problem pojedinca, već se prema ovom modelu radi o problemu za kojeg odgovara čitavo društvo (Mihanović, 2010; Darcy i Buhalis, 2011).

Mihanović (2010) uz medicinski i socijalni model poimanja invaliditeta ističe i model milosrđa te model temeljen na pravima. Model milosrđa se temelji na sažalijevanju osoba s invaliditetom, a na osobe s invaliditetom gleda na način da osobe s invaliditetom zbog svog invaliditeta neće moći ostvariti neke stvari koje bi osobe bez invaliditeta mogle. Model temeljen na pravima se temelji na dostojanstvu. Dostojanstvo je važno jer ukazuje na činjenicu kako su osobe s invaliditetom punopravni članovi društva i imaju pravo na to društvo (Mihanović, 2010).

Tab. 2. Pregled modela invaliditeta

Autor	Model	Osnovno objašnjenje
Hahn (1986)	Medicinski	Invaliditet kao gubitak funkcije
	Ekonomski	Invaliditet kao socioekonomski problem (posao)
	Manjinski	Invaliditet kao potlačena manjina
Oliver (Oliver 1990, 1996)	Individualni (medicinski)	Invaliditet kao gubitak funkcije
	Socijalni	Invaliditet kao rezultat onesposobljavajućeg okruženja
Bickenbach (1993)	Biomedicinski	Invaliditet kao gubitak funkcije
	Ekonomski	Invaliditet kao socioekonomski problem (posao)
	Manjinski	Invaliditet kao potlačena manjina
Priestley (1998)	Individualno materijalistički (medicinski)	Invaliditet kao gubitak funkcije
	Individualno idealistički	Invaliditet kao stigma (osobe s invaliditetom / osobe bez invaliditeta)
	Socijalno materijalistički	Invaliditet kao rezultat onesposobljavajućeg okruženja
	Socijalno idealistički (konstruktionistički)	Invaliditet kao reprezentacija kulture

Izvor: Darcy i Buhalis (2011)

2.2.1. Medicinski model

Medicinski se model javlja 1800-ih godina. Veću popularnost dobiva nakon Drugog svjetskog rata. U tom se razdoblju medicina počela ubrzano razvijati, a velik je broj ljudi dobio priliku nastaviti živjeti s ozljedama koje su nekada smatrane smrtonosnima. Medicinski model invaliditet karakterizira kao nešto negativno. Invaliditet se gleda kao tragedija za pojedinca, ali i za njegovu obitelj (Darcy i Buhalis, 2011; Carlson, 2010 prema Retief i Letšosa, 2018).

Prema medicinskom modelu, temeljni problem iz kojeg nastaje invaliditet nastaje na pojedinačnoj razini i vezan je uz ograničenja s kojima se suočava osoba s invaliditetom.

Medicinski je model postao dominantan među medicinskim osobljem, psihijatrima, socijalnim radnicima (Darcy, 2002). Prema njemu, osobe s invaliditetom odstupaju od onog što se smatra normalnim. Pojmovi „invalid“ i „hendikepiran“ proizlaze iz ovog modela (Creamer, 2009 prema Retief i Letšosa, 2018). U sklopu medicinskog modela invaliditet se gleda kao rezultat „abnormalnog tijela“, umjesto da se tjelesna oštećenja gledaju kao rezultat ljudske različitosti (Charlton, 1998 prema Darcy, 2002).

Medicinski model pojedinca stavlja u medicinsku kategoriju (Mihanović, 2010) i na pojedinca gleda kao objekt kojem medicina treba pomoći i izliječiti ga (Marks, 1996). Međutim, postoje mnoge kritike i problemi medicinskog modela (Brisenden, 1986). Među njima se ističe generalizacija osoba s invaliditetom i svrstavanje svih osoba s invaliditetom u istu grupu, iako se svaka vrsta invaliditeta razlikuje. Ističe se kako se kod osoba s invaliditetom najviše gleda ono što one ne mogu napraviti (Briseden, 1986; Mihanović, 2010). Kao glavna kritika medicinskog modela se nameće to što medicinski model zanemaruje socijalni i psihološki aspekt invaliditeta, te glavni naglasak stavlja na tijelo pojedinca (Briseden, 1986; Marks, 1996).

2.2.2. Socijalni model

Tijekom 1970-ih i 1980-ih godina se javlja potreba za promjenom pogleda na invaliditet. Fokus se pomiče s individualnog, odnosno medicinskog modela, pa je tako socijalni je model nastao kao kritika medicinskog modela. Pojavio se nakon prosvjeda aktivističkih skupina u Velikoj Britaniji, a prema njemu je društvo ono što osobu s oštećenjima čini osobom s invaliditetom. (Barnes i dr., 2010).

Socijalni model ne gleda na invaliditet kao tjelesno ili fizičko oštećenje, već je invaliditet rezultat koji nastane isključivanjem osoba s oštećenjima iz društva. Medicinski model traži načine kako osobu s invaliditetom prilagoditi društvu kroz medicinske intervencije dok socijalni model traži da se više pažnje prida potrebama osoba s invaliditetom (Marks, 1996; Barnes i dr., 2010). Ističe se i kako osoba s nekom vrstom oštećenja ne bi morala postati osoba s invaliditetom ukoliko društvo razvije dobru političku, ekonomsku i društvenu strukturu (Swain i dr., 2004 prema Darcy i Buhalis, 2010).

Današnje je društvo organizirano na temelju razmjene usluga i dobara. Svaki je pripadnik društva u nekoj mjeri vezan uz usluge društva kako bi ispunio svoje potrebe. Treba istaknuti

kako niti jedan pripadnik društva nema jednake potrebe. Neki se ljudi tretiraju kao da su ovisniji od drugih. Međutim, ukoliko je, primjerice, za pristup zgradi određen niz stepenica, a da pritom nema pristupne rampe, onda je društvo odgovorno za to da su neki pripadnici ovisniji od drugih (Marks, 1996).

Prema socijalnom modelu, postoje tri skupine barijera koje osobama s oštećenjima mogu onemogućiti punopravno i ravnopravno sudjelovanje u društvu. Barijere dijeli na okolišne, ekonomske i kulturne. Okolišne se barijere najviše iščitavaju u tome što ulice nisu prilagođene da njima prolaze osobe u invalidskim kolicima ili osobe smanjene mobilnosti. Ekonomske barijere proizlaze iz toga da školstvo nije prilagođeno osobama s invaliditetom, što otežava osobama s invaliditetom da steknu kvalifikaciju. Također, radna mjesta i okolina često nisu prilagođene osobama s invaliditetom. Kulturološke se barijere manifestiraju kroz predrasude i negativne stavove prema osobama s invaliditetom (Mihanović, 2010).

3. PRISTUPAČNI TURIZAM

3.1. Definicija pristupačnog turizma

Pristupačni je turizam selektivni oblik turizma. Definiranje pristupačnog turizma je kompleksno i ne postoji jedinstvena definicija pristupačnog turizma. Pristupačni turizam u stranoj literaturi nosi nekoliko naziva, kao na primjer *accessible tourism*, *access tourism*, *inclusive tourism*, *universal tourism* te u nekim državama *barrier-free tourism* (Takayama declaration, 2009).

Pristupačni turizam se može objasniti kao turizam ili putovanje koje je dostupno svakom čovjeku, bez obzira na to ima li on neki oblik invaliditeta. U ovu definiciju su obuhvaćene osobe s poteškoćama s mobilnošću, osobe s oštećenjima vida i sluha ili mentalnim i psihičkim poteškoćama te također stariji ljudi i ljudi s privremenim poteškoćama (Takayama Declaration, 2009).

Darcy (2006) pristupačni turizam definira kao proces koji omogućava osobama s invaliditetom i starijim ljudima da samostalno, jednako kao i drugi, i dostojanstveno sudjeluju u turizmu i njemu svojstvenim aktivnostima. Ističe kako je bitna pristupačnost s obzirom na probleme s mobilnošću, vidom, sluhom i kognitivnim oštećenjima.

Darcy i Dickson (2009) stavljaju jak naglasak na tri temeljne vrijednosti na kojima bi se pristupačni turizam trebao temeljiti, a to su samostalnost, jednakost i dostojanstvo. Ističu kako u destinacijama u kojima su zadovoljena tri temelja pristupačnog turizma će osobe s potrebama za pristupačnošću moći neovisnije putovati, što će u krajnjem slučaju utjecati i na to da će putovati dostojanstvenije i jednako kao i drugi unutar te destinacije. Također, definiraju pristupačni turizam s cjeloživotnog gledišta. Tako je, prema njihovoj proširenoj definiciji pristupačnog turizma, pristupačni turizam oblik turizma koji ljudima s potrebama za pristupačnošću, uključujući potrebe mobilnosti, vizualne, slušne i kognitivne potrebe, omogućava da sudjeluju u turizmu neovisno, jednako kao i drugi, i dostojanstveno kroz univerzalno dizajniran turistički proizvod, usluge i okoliš. U definiciju su uključeni svi ljudi, s naglaskom na ljude koji putuju s djecom u dječjim kolicima, osobama s invaliditetom i starijim osobama (Darcy i Dickson, 2009).

U sklopu projekta RESTAT predstavljena je shema (sl. 3.) prema kojoj je obuhvat osoba u pristupačnom turizmu dodatno proširen. Osim starijih osoba i osoba s invaliditetom, ova shema obuhvaća i ljude s manjkom financijskih resursa i intolerancijom na neke oblike prehrambenih proizvoda (New Horizons, 2018). Ovakav pristup pristupačnom turizmu obuhvaća puno više segmenata turista, ali uzrokuje i problem oko razvoja ponude pristupačnog turizma jer ovi različiti segmenti zahtijevaju potpuno različitu ponudu.

RESTAT je projekt koji je proveden u svrhu educiranja osoblja za rad u pristupačnom turizmu. Održao se u Italiji, a sudjelovali su ljudi iz pet država. Naglasak je stavljen na praktične vještine, prilagodbu materijala različitim vrstama invaliditeta te na klasifikaciju vještina koje bi radnik u pristupačnom turizmu trebao posjedovati (New Horizons, 2018).

Sl. 3. Shema pristupačnog turizma
Izvor: Prilagođeno prema New Horizons (2018)

3.2. Pristupačni turizam kroz povijest

Najraniji oblici putovanja osoba s invaliditetom su povezani s hodočašćima i liječenjem. Međutim, hodočasnički i pristupačni su različite vrste turizma, a tako se i istražuju i proučavaju.

Važno je istaknuti kako svetišta privlače i osobe s invaliditetom, pa se u njima susreću i dotiču hodočasnički i pristupačni turizam. Jedna od destinacija koja se ističe kao destinacija u kojoj je to uvelike prisutno je svetište Lourdes (Gassiot i dr., 2015; Van Horn i Isola, 2006).

Razvoj količarskih sportova (sportovi u invalidskim kolicima) nakon Drugog svjetskog rata je bio odličan način rehabilitacije ratnih veterana, a smatrao se sjajnim razlogom za putovanja. Kao moderna preteča pojava pristupačnom turizmu se navode *Stoke Mandeville Games*, koje su se prvi put održale 1948. godine. Riječ je o natjecanju sportaša u invalidskim kolicima u streličarstvu, a na prvoj je inačici sudjelovalo 16 sportaša (Stoke Mandeville Stadium, n. d.).

Stoke Mandeville Games 1960. godine su evoluirale u Paraolimpijske igre te su se održale u Rimu. Dugoročni boljitak kojeg Paraolimpijske igre donose za gradove domaćine je povećanje pristupačnosti javnih površina i javnog gradskog prijevoza. Na Igre su dolazili parasportaši iz mnogih država i trebalo ih je u njima smjestiti. Ipak, njihova je primarna motivacija bila sudjelovati u sportskim događanjima, a ne putovati radi dokolice (Van Horn i Isola, 2006; Stoke Mandeville Stadium, n. d.). Nastupilo je 400 sportaša iz 26 država. Paraolimpijske igre su od tada zabilježile povećanje u broju sportaša koji na njima sudjeluju. Na posljednjim održanim Paraolimpijskim igrama koje su održane 2021. godine u Tokiju je nastupilo 4.403 sportaša (Van Horn i Isola, 2006; Paralympic, 2021).

Krajem 1980-ih nastaje pokret *Tourism for All* (Turizam za sve), a 1990. godine se pristupačnost smještajnih objekata proglašava problemom na području čitave Europe. Iste godine je održana konferencija *Tourism for All in Europe* (Turizam za sve u Europi). Na konferenciji je kao glavni zaključak iznesen stav kako osobama s invaliditetom treba omogućiti neometan pristup turističkim proizvodima i uslugama kao i osobama bez invaliditeta (The Ability Advisor, n. d.). *Tourism for All* je organizacija koja vjeruje kako osobe s invaliditetom imaju pravo sudjelovati u svim aspektima društva. Posebno ističe turizam zbog toga što turizam širi vidike ljudi i potiče ljude da istražuju nova mjesta i izlože se novim iskustvima. Kao cilj organizacija ima okupiti stručnjake s polja pristupačnog turizma u Ujedinjenom kraljevstvu. Kako bi taj cilj ispunila, organizacija *Tourism for All* omogućava točne i ažurne informacije potencijalnim turistima. Također, potiče razvoj pristupačnog turizma, te se konzultira s političarima kako bi se pristupačni turizam nastavio razvijati kako bi implementirao relevantne potrebe osoba s invaliditetom (Tourism for All, n. d.).

Neka od prvih istraživanja, i to onih provedenih prije 2020. godine, su često procjenjivala broj osoba s nekim oblikom invaliditeta i navodila su oko 650 milijuna osoba s invaliditetom u svijetu (Darcy i dr., 2020). S obzirom na velik broj osoba s invaliditetom, istraživanja invaliditeta su postala sve češća, čak je došlo i do podjele istraživanja s obzirom na to koju vrstu invaliditeta istražuju. Nedavno je došlo do promicanja ideje o proširivanju pojma inkluzivnog turizma na veći broj marginaliziranih grupa (npr. prema spolu, seksualnoj orijentaciji itd.). Ipak, Darcy i dr. (2020) smatraju kako bi se pristupačni turizam primarno trebao baviti istraživanjima ljudi kod kojih postoji potreba za pristupačnošću. U budućnosti se očekuje da će se povećavati pristupačnost te da će uspoređivati među državama, za što je naravno potrebno da države krenu prikupljati podatke vezane za pristupačnost, što trenutačno nije pretjerano razvijena praksa (Darcy i dr., 2020).

3.3. Trendovi i obilježja pristupačnog turizma

Procjenjuje se kako je trenutno na svijetu oko 1,3 milijarde osoba s invaliditetom. To čini 16% ukupne svjetske populacije, što čini veliko potencijalno tržište za usluge pristupačnog turizma. Na globalnoj je razini očigledan trend starenja stanovništva. Procjene ukazuju kako će najrazvijenije države do 2040. godine imati više od trećine stanovništva starije od 65 godina u ukupnom sastavu stanovnika, primjerice Japana. Također, uočljiva je povezanost između starenja stanovništva i broja osoba s problemima s mobilnošću, koja se ubraja u invaliditet. U Sjedinjenim je Američkim Državama između 60% i 70% stanovništva s invaliditetom starije od 65 godina. Ovaj trend je zamijećen i u Europi te se nastoji infrastrukturu i turističke proizvode učiniti pristupačnima svima. S daljnjim trendom starenja stanovništva u budućnosti bi se moglo dogoditi dodatno povećanje korisnika usluga pristupačnog turizma. Treba istaknuti i činjenicu kako su u starijoj životnoj dobi zdravstveni problemi prisutniji kao razlog smanjene aktivnosti u rekreaciji. Vidljivo je kako nakon šezdesete godine života zdravstveni problemi postaju sve češći razlozi za nesudjelovanje ljudi u rekreaciji. Među ispitanicima starijim od 75 godina su zdravstveni problemi još češće navođeni kao razlog nesudjelovanja u rekreacijskim aktivnostima, u gotovo 58% slučajeva (tab. 3.) (McGuire i dr., 1986; Burnett i Bender-Baker, 2001; Buhalis i dr., 2005; Darcy i Dickson, 2009; Who, 2022). Iako su istraživanja koja se bave povezanošću pristupačnog turizma i starenja stanovništva provedena s velikim vremenskim odmacima u razdoblju od 36 godina, jedno sveobuhvatno istraživanje novijeg datuma još uvijek nije provedeno.

Tab. 3. Učestalost nesudjelovanja u rekreacijskim aktivnostima kao posljedica zdravstvenih problema prikazana u postocima s obzirom na životnu dob

Dob ispitanika	Učestalost nesudjelovanja u rekreacijskim aktivnostima kao posljedica zdravstvenih problema prikazana u postocima
18 - 21	4,8
22 - 28	4,2
29 - 36	4,0
37 - 43	6,6
44 - 50	7,2
51 - 60	8,9
61 - 75	23,9
> 75	57,9

Izvor: McGuire i dr. (1986)¹

Darcy (1998) u svojem istraživanju ukazuje kako je više od dvije trećine ispitanika potrebna i osoba u pratnji kako bi se putovanje ostvarilo. Smith (1987) je tu činjenicu istaknuo kao moguću prepreku osobama s invaliditetom kako bi češće putovale. Ističe kako je osoba s invaliditetom u manjoj ili većoj mjeri ovisna o osobi ili osobama s kojima putuje. Kako bi putovanje prošlo bez problema i poteškoća, suputnik treba biti voljan pomoći osobi s invaliditetom pri izvođenju određenih aktivnosti.

Cavinato i Cuckovich (1992) ističu kako se izbor destinacije i uopće odluka da osoba s invaliditetom putuje temelji na dvije stvari. Prva je dostupnost informacija o lokalitetu ili destinaciji, a druga su ograničenja temeljena na invaliditetu. Također ističu tri opcije koje osobe s invaliditetom imaju kod planiranja putovanja. To su: aranžman u normalnoj putničkoj agenciji, aranžman u specijaliziranoj putničkoj agenciji ili organizacija putovanja u vlastitom aranžmanu. Kao nedostatke običnih turističkih agencija kao izbor za putovanje osoba s invaliditetom, Cavinato i Cuckovich (1992) napominju kako radnici u tim agencijama nemaju potpune, a često niti dovoljne, informacije o pristupačnosti, pa se često zna dogoditi da je smještaj ili ugostiteljski objekt potpuno ili djelomično nedostupan osobama s određenom vrstom invaliditeta. Također, ističe se manjak iskustva u radu s osobama s invaliditetom te se, samim time, ističe mogućnost da u ovim agencijama osoba s invaliditetom neće dobiti zadovoljavajuću uslugu (Cavinato i Cuckovich, 1992).

¹ Istraživanje koje su proveli McGuire i dr. 1986. godine je, unatoč tome što je provedeno prije više od 35 godina, i dalje relevantan izvor podataka, obzirom da novije istraživanje o nesudjelovanju u vanjskim aktivnostima osoba s invaliditetom još nije provedeno.

Specijalizirane agencije nude turistička putovanja koja su u potpunosti prilagođena individualnim potrebama osoba s invaliditetom, a često spajaju osobe s istim vrstama invaliditeta, čime postoji mogućnost lakše socijalizacije među putnicima na turističkim putovanjima u organizaciji specijaliziranih agencija. Kod takvih aranžmana tempo putovanja u potpunosti je prilagođen osobama s invaliditetom (Cavinato i Cuckovich, 1992).

Individualno organizirana turistička putovanja su često najjeftiniji oblik planiranja putovanja, jako je puno dostupnih izvora iz kojih osoba s invaliditetom može planirati put, a često samostalno planiranje turističkog putovanja može biti i jako zanimljivo (Cavinato i Cuckovich, 1992). Ipak, postoje i mane kod ovakvog načina planiranja putovanja. Iako je izvora informacija mnogo, oni često nisu objedinjeni na jednom mjestu. Također, jako je širok spektar korištenja riječi pristupačnost, pa će tako različiti objekti ili lokaliteti tvrditi da su u potpunosti pristupačni, a u stvarnosti će imati različitu razinu pristupačnosti, što je posebno slučaj kod smještajnih objekata. Za osobe s invaliditetom je važno osobno se uvjeriti o kakvom je smještaju riječ prije negoli ga rezerviraju, posebice ukoliko osoba s invaliditetom koristi terapijskog ili psa vodiča (Ray i Ryder, 2003).

3.3.1. Ograničenja i problemi koji utječu na sudjelovanje osoba s invaliditetom u turizmu

Tri su glavne skupine ograničenja koje sprječavaju osobe s invaliditetom da sudjeluju u turizmu. Prva su skupina unutarnja ograničenja koja se odnose na invalidno fizičko i psihičko stanje osobe. U drugu skupinu spadaju ograničenja uzrokovana okruženjem i u nju spadaju nepristupačni lokaliteti i prirodne znamenitosti osobama s invaliditetom. Posljednju skupinu čine interaktivna ograničenja. Ova je skupina spoj ostale dvije, a karakterizira ju ponašanje i postupanje osobe, u interakciji s okolišem (Smith, 1987).

U prvu skupinu ograničenja spadaju manjak znanja zbog teško dostupnih izvora informacija. Zdravstveni problemi zbog kojih pojedinci imaju otežano kretanje ili im je doktor zabranio određene aktivnosti zbog njihova zdravstvenog stanja. Zatim slijedi manjak socijalnih vještina zbog čega pojedinac može izbjegavati dokoličarske aktivnosti kako bi izbjegao kontakt s drugim ljudima. U ovu skupinu ograničenja još spadaju fizička i psihička ovisnost o drugoj osobi pa će tako osobi s invaliditetom tijekom putovanja biti potrebna pomoć neke druge osobe bez koje sudjelovanje u turističkim aktivnostima za osobu s invaliditetom ne bi bilo ostvarivo (Smith, 1987).

U drugu skupinu spadaju stav okoline prema osobama s invaliditetom gdje zbog ponašanja određenog broja pojedinaca prema osobama s invaliditetom vlada negativan stav društva prema osobama s invaliditetom. Arhitektonska ograničenja su isto važan faktor zbog kojih osoba s invaliditetom ima smanjenu mogućnost sudjelovanja u dokoličarskim, turističkim, ali i bilo kojim drugim aktivnostima. U mnogo slučajeva dolazi do deprivacije osoba s invaliditetom od tih aktivnosti zbog arhitektonskih ograničenja. Okolišna su ograničenja važna za osobe s invaliditetom zato što brda, vjetar, pa i sama vrsta tla, utječu na mobilnost osoba s invaliditetom. Manjak pristupačnog i prilagođenog prijevoza za osobe s invaliditetom je također jedna od prepreka koja spada u drugu skupinu. Zakonska i regulativna ograničenja, iako su korisna i dobronamjerna, u nekim slučajevima su diskriminirajuća, pa će tako osobi koja koristi električna kolica za kretanje biti onemogućen ulazak u avion, odnosno, ona neće moći letjeti s električnim kolicima, već će ih morati predati u predanu prtljagu (Smith, 1987).

U treću skupinu spadaju nepodudarnost razine vještine i razine izazova koji stoji pred osobom s invaliditetom. Ako se osobi s invaliditetom čini da je neka turistička aktivnost iznad razine vlastitih sposobnosti, osoba s invaliditetom bi zbog straha mogla doživjeti blokadu i propustiti potencijalno zabavnu aktivnost. To prvenstveno uključuje komunikacijska ograničenja koja su uzrokovana kognitivnim ograničenjima, problemom s govorom ili problemom sa sluhom. Primjerice, osoba s invaliditetom koja ima problema s govorom zbog čega lošije i manje razgovjetno izgovara riječi, može se susresti s brojnim problemima, posebice ukoliko se radi o putovanju u inozemstvo gdje su govorne barijere još izraženije (Smith, 1987).

Jedno od najznačajnijih istraživanja o problemima s kojima se susreću osobe s invaliditetom prilikom planiranja ili tijekom samog turističkog putovanja proveo je Darcy (1998). Polovica ispitanika (50,5%) iz navedenog istraživanja je kao najveći problem navela financijske poteškoće, a slijede problemi s pristupačnošću smještaja (41,4%), pristupačnost same destinacije (37,3%) i problemi s prijevozom s kojim se dolazi do destinacije (34,1%) (tab. 4.). Slično, najčešći je razlog neputovanja osoba s invaliditetom nepristupačan smještaj i promet, dvije neophodne značajke kada je turizam u pitanju (Van Horn i Isola, 2006). Iako osobe s invaliditetom na jednodnevna putovanja idu u jednakoj mjeri kao i osobe bez invaliditeta, raskorak je vidljiv u podacima o putovanjima na kojima je potrebno prenoćiti ili putovanjima u inozemstvo (Darcy, 2010). U slučaju putovanja na kojima se ostvaruje noćenje, osobe s invaliditetom ostvaruju za 21% manje putovanja od osoba bez invaliditeta, dok je razlika u inozemnim putovanjima još i veća te iznosi 52%, odnosno osobe s invaliditetom sudjeluju upola

manje u inozemnim putovanjima od osoba bez invaliditeta. Osobe s invaliditetom su često slabijeg socijalno-imovinskog statusa, pa je tako šest od deset osoba s invaliditetom u 1994. godini živjelo u kućanstvu s primanjima manjim od 25.000\$, dok je 4 od 10 osoba bez invaliditeta u istoj godini živjelo u kućanstvu s takvim primanjima (Burnett i Bender-Baker, 2001). Kaganek i dr. (2017) u svojoj studiji navode kako su upravo financijski razlozi najčešće navedeni kao razlozi za neputovanje, i to u čak 67,8% slučajeva.

Tab. 4. Problemi s kojima se susreću osobe s invaliditetom

	Ukupno %	Korisnici invalidskih kolica %	Ostali %
Poteškoće u planiranju	25,1	29,7	16,6
Prethodni susret s problemima	25,8	28,5	21,4
Pristupačnost smještaja	41,4	55,2	15,9
Pristupačnost destinacije	37,3	45,8	21,8
Pristupačnost lokaliteta	32,9	37,7	25,0
Problem s prijevozom s kojim se dolazi na destinaciju	34,1	36,7	29,5
Problem s prijevozom na destinaciji	27,5	28,3	26,3
Poteškoće u prikupljanju točnih informacija	28,6	34,6	17,9
Problemi u dostupnosti i pristupačnosti informacija	13,4	14,9	9,9
Manjak prikladnih pomoćnika	16,1	19,8	9,0
Dodatni troškovi za pomoćnike	17,6	23,0	8,9
Financijske poteškoće	50,5	44,9	62,0
Ostalo	9,4	7,3	12,7

Izvor: Darcy (1998)

Također, može se primijetiti kako je za ispitanike koji se koriste invalidskim kolicima problem s pristupačnošću smještaja (55,2%) i problem pristupačnosti same destinacije (45,8%) ozbiljniji problem nego za osobe s invaliditetom koje ne koriste kolica kao pomagalo pri kretanju (tab. 4). Za osobe koje koriste invalidska kolica ili imaju potrebu za visokim stupnjem asistencije najvažniji podaci o smještaju su veličina smještaja te raspored unutar samog smještaja. Te su im informacije od velike važnosti zbog velike količine opreme koju te osobe moraju nositi sa sobom na putovanja kako bi mogle funkcionirati (Darcy, 2002). Kao najvažnije stavke pristupačnosti za osobe koje imaju probleme s mobilnošću u literaturi se navode dizala, stube, parkirališta, pristupačan nogostup, pristupne rampe, zahodi i putovi. Od toga su dizala, parking i zahod najvažniji za osobe koje imaju problem s mobilnošću, ali ne koriste invalidska kolica (Israeli, 2002).

U obzir treba uzeti i vrstu invaliditeta, te činjenicu kako nije svaka vrsta invaliditeta jednaka već se svakom invaliditetu treba pristupiti individualizirano, jer ovisno o vrsti invaliditeta potrebe osoba s invaliditetom su drugačije. Osobe koje su doživjele moždani udar će putovati u 62% slučajeva, dok će osoba čiji je invaliditet povezan s problemima s kostima putovati u 70% slučajeva, a osobe s cerebralnom paralizom u 89% što ukazuje kako je svaki invaliditet drugačiji i potrebno mu je tako pristupiti (Darcy, 2002). Također, osoba je nezadovoljnija s brojem svojih putovanja što je njezin invaliditet ozbiljniji (Darcy, 2002).

Tab. 5. Usporedba izvora informacija pri planiranju turističkog putovanja kod zdravih osoba i osoba s invaliditetom na primjeru ekoturista

	Ekoturisti bez problema s mobilnošću	Ekoturisti s problemima s mobilnošću
1	Prijašnje iskustvo	Preporuka prijatelja
2	Turistički vodiči	Internet (izjednačeno s prvim)
3	Preporuka prijatelja	Turistički vodiči
4	Turistički uredi	Povijesna/stručna literatura
5	Besplatni info telefoni	Turistički uredi
6	Časopisi	Putničke agencije
7	Novine	Novine (izjednačeno s šestim)
8	Televizija	Časopisi
9	Putničke agencije	Besplatni info telefoni
10	Javni radio	Televizija (izjednačeno s devetim)
11	Komercijalni radio	Trgovačke komore
12	-	Radio

Izvor: Prilagođeno prema Ray i Rayder (2003)

Treba istaknuti kako je prema novijim istraživanjima Internet uz prijašnje iskustvo putovanja i preporuke prijatelja najvažniji izvor informacija (Lončarić i dr., 2023), što ne čudi s obzirom da je danas Internet puno rasprostranjeniji nego što je bilo prije dvadesetak godina kada je provedeno istraživanje koje su opisali Ray i Rayder (2003) (tab. 5.).

Izvori su informacija izuzetno bitni, ali osobe s invaliditetom se često susreću s problemom prikupljanja istih. Često je slučaj da osobe s najtežim oblicima invaliditeta imaju najmanje dostupnih informacija, a u upravo su njima informacije najpotrebnije (Buhalis i dr., 2005). Darcy (1998) navodi kako se osobe s invaliditetom susreću s problemom točnosti informacija o pristupačnosti. Također, problem je i manjak detalja, a točni detalji o dimenzijama ulaznih vrata može biti od velike važnosti osobi u invalidskim kolicima kako bi uopće znala hoće li moći ući u smještaj (Darcy, 2002; 1998).

Teško pronalaženje izvora će osobe s invaliditetom ostaviti u neznanju za potencijalne turističke aktivnosti (Smith, 1987). Kod osoba s invaliditetom prednjače individualni izvori informacija, odnosno oni iz kojih osobe s invaliditetom mogu samostalno provjeriti informacije. To je važno jer se često smještajni ili ugostiteljski objekti oglašavaju kao pristupačni, a to nije uvijek slučaj (Ray i Rayder, 2003). Također, važni su izvor informacija prijatelji i poznanici koji mogu osobi s invaliditetom ispričati ili preporučiti lokalitete, smještaj itd. Primjetno je i kako kao izvor informacija nedostaju prijašnja iskustva, razlog tomu može biti razlika u kvaliteti i opremljenosti hotela iste franšize pa je tako osobama s invaliditetom teško znati kakvu će razinu usluge dobiti i što mogu očekivati (Cavinato i Cuckovich, 1992). Isto tako treba istaknuti i okolišna ograničenja. Na istom će lokalitetu u različita doba godine vladati različiti vremenski uvjeti, nekad će biti vjetrovitije, nekad će podloga biti natopljenija zbog povećanih padalina, a to sve utječe na mobilnost osoba s invaliditetom. Samim time je osobi s invaliditetom teško koristiti prijašnja iskustva kao izvor informacija pri planiranju posjeta nekom lokalitetu (Smith, 1985).

3.3.2. Motivacija za putovanja kod osoba s invaliditetom

Motiv predstavlja poticaj, odnosno u njemu treba tražiti razlog zašto je netko postupio na određeni način. To je ono što čovjeka potiče da ne odustane od zacrtanog cilja, a motivacija je važan dio procesa putovanja i događa se prije planiranja samog putovanja. Motivacijski se čimbenici mogu podijeliti u dvije grupe. U prvu grupu se svrstavaju motivi koji potiču pojedinca na putovanje, a u drugu se skupinu svrstavaju motivi koji pojedinca potiču na odabir neke destinacije. Kao najčešći motivi za putovanja se ističu bijeg od svakodnevice, zabava, odmor, dokolica, zdravstveni razlozi. Pošto na motivaciju utječu i subjektivni faktori treba istaknuti kako se motivi razlikuju od pojedinca do pojedinca (Brunsko, 2002; Buhalis i dr., 2005; Lončarić i dr., 2023).

Tab. 6. Motivacija za putovanja kod turista s invaliditetom i putnika bez invaliditeta

	Turisti s invaliditetom	Turisti bez invaliditeta
1	Opuštanje/ otpuštanje stresa	Opuštanje/ otpuštanje stresa
2	Zdrava klimatska obilježja	Sloboda/ dokolica
3	Poboljšanje vlastitog zdravlja	Bijeg od svakodnevice
4	Punjenje baterija	Punjenje baterija
5	Osjetiti prirodu	Sunce/ toplina/ lijepo vrijeme

Izvor: Prilagođeno BMWA, 2004 prema Buhalis i dr. (2005)

Kada se uspoređuje motivacija za putovanja između osoba s invaliditetom i osoba bez invaliditeta prvi i najvažniji motiv je opuštanje i otpuštanje stresa. Ipak, iako su neki motivi za putovanje isti, primjetno je kako je kod osoba s invaliditetom kao motiv prisutan boljitak zdravlja, dok tog motiva kod osoba bez invaliditeta nema (tab. 6.). Allan (2014) je u svojem istraživanju također došao do zaključka kako su najvažniji motivi za putovanje kod osoba s invaliditetom eskapizam, opuštanje, užitek te naučiti nešto novo o mjestu koje osoba posjećuje.

U svojem istraživanju Figueiredo i dr. (2012) su u svojem istraživanju kao glavne motive osoba s invaliditetom zbog kojih se odlučuju na putovanje naveli užitek koji pojedinac osjeća tijekom uzbudljivih situacija na putovanju. Ispitanici su putovanja također naveli kao oblik dokolice koji je dobar način za učenje i razvoj socijalnih i fizičkih vještina kasnije u životu i priliku da nauče nešto novo. Također, kao vrlo važan je motiv za putovanje je naveden i to da pojedinac treba imati svoje vrijeme za dokolicu kako bi bio dobro raspoložen.

Gassiot i dr. (2015) su se u svojem istraživanju bavili istraživanjem motivacije za posjet Lourdesu kod osoba s invaliditetom i osoba bez invaliditeta. Primarni motiv je kod obje grupe ispitanika bio isti, a to je osjetiti duhovnost mjesta. Ipak, razlike su prisutne kod sekundarnih motiva posjeta svetištu. I kod osoba bez invaliditeta i osoba s invaliditetom sekundarni motivi posjeta svetišta su eskapizam, opuštanje, socijalizacija, osjećaj neovisnosti i osjetiti samo mjesto. Svi su ovi motivi puno značajniji za posjet Lourdesu kod osoba s invaliditetom.

Shi i dr. (2012) u svojem istraživanju uz eskapizam, opuštanje, socijalizaciju s drugim ljudima kao motive putovanja osoba s invaliditetom navode i održavanje kontakta s obitelji i prijateljima kroz dokolicu. Također, kod nekih je ispitanika motiv putovanja da se osjećaju kao da se ništa nije promijenilo jer su putovali prije pojave invaliditeta pa žele tako i nastaviti. Kao još jedan motiv se navodi i strah od toga da u budućnosti osoba s invaliditetom ne zna hoće li joj zdravlje dopuštati putovanja pa putuje dok je to god moguće (Shi i dr., 2012).

U slučaju motivacije kod ekoturista s invaliditetom i problemima s mobilnošću je uočljiviji širi spektar motiva za posjet zaštićenim područjima u odnosu na ekoturiste bez invaliditeta. Dok je kod ekoturista bez invaliditeta naglasak većinom na prirodi i upoznavanju iste, kod ekoturista s invaliditetom je kao primjetna i socijalna komponenta motivacije, poput upoznavanja različitih načina življenja i upoznavanja i druženja s ljudima istih afiniteta (tab. 7.) (Ray i Rayder, 2003).

Tab. 7. Usporedba motivacije i faktora za posjet zaštićenim područjima diljem svijeta između kanadskih ekoturista s invaliditetom i ekoturista bez invaliditeta

	Kanadski ekoturist (bez invaliditeta)	Kanadski ekoturisti s problemima s mobilnošću
1	Tropske šume	Učiti o prirodi, biti zajedno kao obitelj, fotografiranje krajolika/divljih životinja
2	Divljina/ netaknuta priroda	Planine
3	Učiti o prirodi	Jezera i potoci
4	Ptice	Divljina/ netaknuta priroda, osjećaj slobode, stabla i cvijeće
5	Jezera i potoci	Muzeji, tropske šume, učiti o drugim načinima života
6	Stabla i cvijeće	Biti aktivan, družiti se s ljudima istih afiniteta
7	Fotografiranje krajolika/divljih životinja	Nacionalni parkovi, planinarenje, bijeg od užurbane svakodnevice, bolje upoznati samog sebe, posjet mjestima na kojima se osjećam sigurno
8	Sisavci	Topla klima
9	Nacionalni parkovi	Sisavci, ptice, vidjeti što je moguće više u dostupnom vremenu, naučiti neku novu <i>outdoor</i> vještinu, iskusiti novi stil življenja, riskirati i biti pustolovan, predvidive vremenske prilike
10	Biti fizički aktivan	Stvarati nova prijateljstva i poznanstva, povećanje samopouzdanja kroz različite izazove, zabaviti se

Izvor: Prilagođeno prema Ray i Rayder (2003)

Prema svim proučenim istraživanjima na temu motivacije osoba s invaliditetom za putovanjem može se primijetiti kako im je, osim eskapizma i bijega od ubrzane svakodnevice, značajan motiv i socijalizacija, odnosno druženje s osobama istih afiniteta, upoznavanje novih ljudi, ali i druženje s članovima obitelji i prijateljima (Shi i dr., 2012; Figueriedo i dr., 2012; Gassiot i dr., 2015). Jedna od ključnih karakteristika pristupačnog turizma jest ta da se pretežito orijentira na obavljanje jednostavnijih i fizički manje zahtjevnih aktivnosti, zbog prilagodbe osobama sa smanjenom mobilnošću i fizičkim mogućnostima (Ribeiro i dr., 2018). Međutim, nekim je osobama s invaliditetom ipak cilj testirati svoje granice kroz sudjelovanje u ekstremnim aktivnostima (sl. 4.) te se ne ustručavaju sudjelovati u avanturama na otvorenom. Ističe se i kako pojedince više straše situacije u kojima samo sjede jer im to stvara nelagodu te stoga putuju i sudjeluju u ekstremnim aktivnostima (Shi i dr., 2012).

Sl. 4. Osoba s invaliditetom sudjeluje u penjanju po umjetnoj stijeni
Izvor: Angelino Zeller (2021)

3.4. Pristupačni turizam u zaštićenim područjima

Kada je riječ o zaštićenim područjima u njima su prisutni putovi po kojima se posjetitelji smiju kretati. Problem tih putova je što su često teško pristupačni za osobe s invaliditetom (Pasca i dr., 2022). Prirodna je baština izuzetno važan segment zaštićenih područja. Zaštićena područja osim zaštite prirodne baštine imaju i ulogu pružanja socijalnih i ekonomskih doprinosa lokalnoj zajednici. Tako će organizacija kojoj je dodijeljena zadaća očuvanja prirodne baštine u nekom zaštićenom području ujedno trebati omogućiti pristup određenim dijelovima zaštićenog područja posjetiteljima (Setola i dr., 2018). Pritom je važno da se ne naruši prirodni fenomen zbog kojeg je područje proglašeno (Zeller i dr., 2012; Setola i dr., 2018). Zeller i dr. (2012) ističu kako se kod prilagodbe zaštićenih područja ne smije dirati netaknuta priroda, ali pri konstrukciji novih posjetiteljskih centara, staza ili ostalih zgrada treba postaviti pitanje kako je

taj objekt moguće dizajnirati i učiniti pristupačnim za sve članove društva. Okolišna je pristupačnost važna jer pristupačnijim okolišem svakom se pojedincu omogućuje sudjelovanje u životu zajednice što pozitivno utječe na znanje i socijalizaciju pojedinca (Lauria, 2017).

Shi i dr. (2012) ističu kako unatoč mnogim poteškoćama, kada se govori o zaštićenih područjima i njihovoj pristupačnosti za osobe s invaliditetom, mnoge osobe s invaliditetom to ne sprječava da redovito borave u prirodi. Te osobe, unatoč ograničenjima koje im uzrokuje invaliditet, svoj odmor nastoje provesti prema svojim željama i potrebama. Ako osoba s invaliditetom ima želju i motivaciju sudjelovati u aktivnostima na otvorenom, ona će to i učiniti (Darcy, 1998).

Ističe se važnost uključivanja osoba s invaliditetom u planiranje pristupačnosti zaštićenih područja. Suradnja opće populacije i ljudi u upravama zaštićenih područja je istaknuti brzorastući način prilagodbe zaštićenih područja. Razlog tomu je što se smatra kako osobe na koje nepristupačnost može najviše utjecati imaju pravo sudjelovati i donositi odluku kako prilagoditi ili povećati pristupačnost nekog područja ili objekta. Zaštićena područja imaju veliku važnost za ostvarivanje društvene komponente koju turizam ima za pojedinca. Kako bi se zaštićena područja što bolje prilagodila osobama s invaliditetom poželjno je osobe s invaliditetom uključiti u projekte koji za cilj imaju učiniti zaštićeno područje dostupnijim. Također, u planiranje takvih projekata se može uključiti i obitelji osoba s invaliditetom. Članovi obitelji su velika podrška za osobe s invaliditetom i mnogo vremena provode u međusobnoj interakciji pa su odlično upoznati s potrebama osoba s invaliditetom, samim time je njihovo stečeno znanje od velike važnosti za planiranje ovakvih projekata (Laitano, 2017; De Matteis i dr., 2021).

Zaštićena područja trebaju biti pristupačna što većem broju ljudi, ali treba biti svjestan kako je svaki invaliditet drugačiji te su posljedice invaliditeta drugačije. Različite vrste invaliditeta različito utječu na mobilnost osoba s invaliditetom, a samim time i na njihovu brzinu kretanja unutar zaštićenog područja. Setola i dr. (2018) ističu kako je upravo zbog različitih obilježja različitih vrsta invaliditeta važno pri utvrđivanju pristupačnosti staza unutar zaštićenih područja istaknuti i moguće aktivnosti kojima bi osoba s obzirom na svoj invaliditet mogla baviti. Na brzinu kretanja osobe s invaliditetom, osim vrste invaliditeta, utječe i pomagalo uz pomoć kojeg se osoba kreće. Primjerice, najbrže će istu stazu preći osoba koja je česti izletnik i koja je ujedno

osoba bez invaliditeta, a najsporije će ju preći slijepa osoba koja se koristi štapom kao pomagalom pri kretanju.

Kao najbolje rješenje za uvođenje pristupačnosti u zaštićena područja se nameće univerzalni dizajn. Pod pojmom univerzalnog dizajna se misli na dizajniranje nekog proizvoda, okoliša, usluge tako da se njime mogu služiti svi ljudi bez obzira bili oni osobe s invaliditetom ili ne. Također, pravilnom primjenom univerzalnog dizajna se izbjegava dodatna adaptacija te se vodi računa o mogućim pomagalima koji su potrebni nekim osobama kako bi se mogle kretati, doživjeti interpretaciju itd.. Ukoliko se principi univerzalnog dizajna pravilno interpretiraju svi bi mogli posjećivati područje ili objekt u kojem su principi univerzalnog dizajna primijenjeni bez potrebe za segregacijom na temelju nečijeg invaliditeta (Ostroff, 2011; Zeller i dr., 2012).

Univerzalni dizajn se sastoji od sedam karakteristika koje trebaju biti ispunjene da bi neko područje ili građevina bili pristupačni sveopćoj populaciji (Mace i dr., 1997):

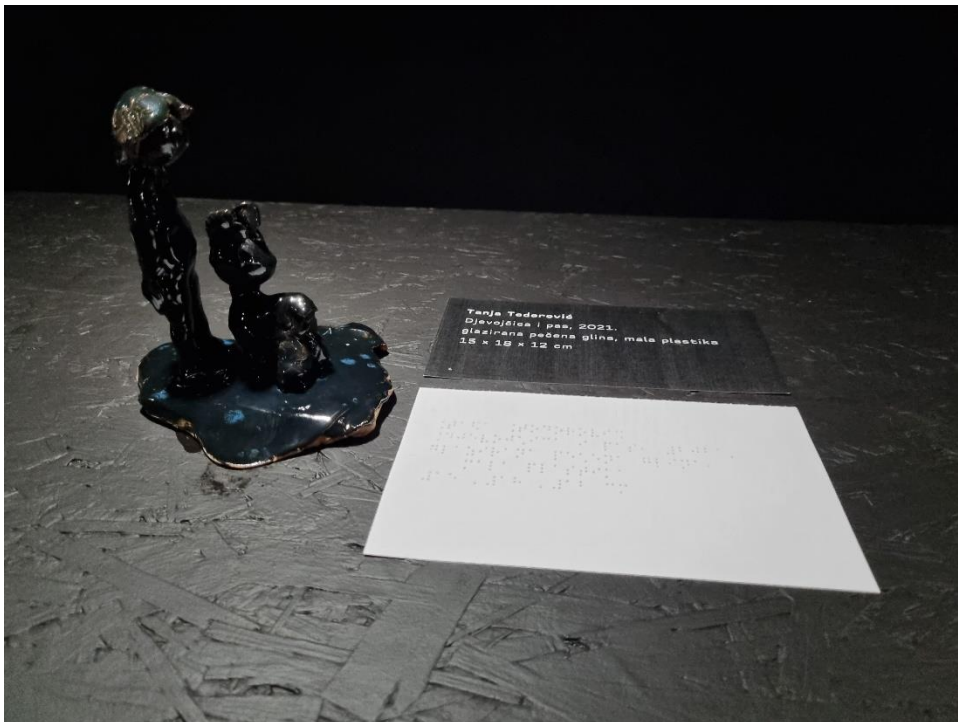
1. Nepristrana mogućnost korištenja – dizajn prostora trebao bi biti takav da omogućuje jednaku mogućnost korištenja za sve korisnike. Također, izbjegava se segregacija i stigmatizacija, a sigurnost i privatnost su dostupne svima jednako.
2. Fleksibilnost pri korištenju – dizajn prostora treba obuhvaćati širok spektar sposobnosti pojedinaca. To se postiže višestrukim izborom načina na koji se dizajn može koristiti, postoji mogućnost za korištenje za dešnjake i ljevake. Također, dizajn je prilagođen brzini kretanja korisnika.
3. Jednostavno i intuitivno korištenje – dizajn prostora je moguće koristiti bez obzira na razinu iskustva, znanja, poznavanja jezika. S ovim se principom izbjegava kompleksnost, dizajn je dosljedan korisnikovim očekivanjima i intuitivnosti. Informacije su istaknute ovisno o njihovoj važnosti, a može ih razumjeti i korisnik s niskim znanjem jezika.
4. Uočljive informacije – dizajn prostora treba uključivati efikasno i uočljivo predstavljene informacije korisniku, bez obzira na uvjete u ambijentu i korisnikove senzorne sposobnosti. To se postiže korištenjem različitih načina prenošenja informacija, npr. slikovno ili taktilno. Korištenje kontrasta između informacija i okruženja te maksimizacija čitljivosti informacija su isto važni kako bi se informacija uspješno prenijela na što veći broj korisnika. Također, važno je omogućiti kompatibilnost informacija s uređajima koje koriste ljudi sa senzornim oštećenjima.

5. Tolerancija na pogreške – dizajn prostora je takav da potencijalne nesreće i neželjene radnje svodi na minimum. To je omogućeno postavkama koje omogućuju sigurnost u slučaju nezgode. Prisutna su upozorenja zbog potencijalnih nezgoda i nesreća. Također, najkorišteniji elementi dizajna bi trebali biti ujedno i najpristupačniji dok najopasniji elementi bi trebali biti izolirani, ograđeni.
6. Mali fizički napor – dizajn prostora bi se trebao moći koristiti s minimalnim umorom i potrošnjom energije. Dizajn bi trebao omogućiti korisnicima da ga koriste bez promjene pozicije tijela, kako bi se koristio dizajn ne smije biti potrebna velika sila, treba se minimizirati repetitivnost radnji te konstantan fizički napor.
7. Veličina i prostor za pristup i korištenje – veličina i prostor za korištenje omogućuju korištenje korisnicima bez obzira na njihovu mobilnost, držanje ili obujam tijela. Pritom je potrebno omogućiti jasan vidik svim sjedećim i stojećim korisnicima. Sve bi komponente trebale biti nadohvat sjedećim ili stojećim korisnicima bez da se korisnik mora naprezati pri pokušaju korištenja ili korištenju bilo koje komponente dizajna. Treba biti omogućena varijacija u veličini rukohvata te je potrebno omogućiti dovoljno prostora za pomagala ili asistente koje neki korisnici koriste.

Kao primjer uspješnog korištenja univerzalnog dizajna te dobre prakse u pristupačnom turizmu se treba istaknuti višestruko nagrađivana umjetnička izložba *Gledam dodirom*. Ističu se nagrade *SEGD Merit Award* za iskustveni dizajn, *Zagreb Design Award Week* 2020. za izložbu, a 2021. za katalog izložbe. Također izložba je dobila Posebno priznanje Hrvatskog muzejskog društva za izložbu u 2019. godini (TMNT, n.d.). Dio je postava Muzeja grada Karlovca, a u studenom 2022. godine je gostovala u Tehničkom muzeju Nikola Tesla u Zagrebu (MGK, 2022). Za postavljanje izložbe je najzaslužnija Tanja Parlov koja kao likovna pedagoginja radi u Centru za rehabilitaciju i odgoj Vinko Bek. Osmislila je novi način edukacije za slijepu i slabovidnu djecu na području likovnog stvaralaštva (Jeger, 2016). U sklopu izložbe su izloženi radovi učenika obrazovno edukacijskog centra Vinko Bek i radovi iz privatnih zbirki. Treba istaknuti kako je izložba u potpunosti prilagođena slijepim i slabovidnim osobama (MGK, 2022).

Izložba zadovoljava prvi kriterij univerzalnog dizajna tako što je dizajnirana da ju svi mogu posjetiti (sl. 5.). Na ulazu u izložbu nije bilo fizičkih barijera koje bi otežavale kretanje osobama smanjene mobilnosti. Svi posjetitelji su zbog dizajna izložbe mogli promotriti sva likovna djela. Drugi je kriterij zadovoljen tako što je interpretacija na izložbi provedena i uz Braillovo pismo te uz uvećan font te jako osvjetljenje samih izložaka. Izlošci se u sklopu ove izložbe smiju

dodirivati. Ovime je omogućeno slijepim i slabovidnim osobama da dožive izložbu. Treba istaknuti i kako su izlošci bili na visini koja dozvoljava i osobama u kolicima da bez naprezanja mogu razgledati izložbu. Treći je kriterij zadovoljen time što je izložba kružnog oblika pa i posjetitelji bez iskustva ili s malim znanjem jezika mogu bez problema obići cijelu izložbu. Četvrti je kriterij zadovoljen time što su informacije prenošene na više načina taktilno i pisano pa su posjetitelji, neovisno o tome vide li ili ne, mogli sudjelovati u izložbi. Također, izložba je postavljena s jakim kontrastom crne pozadine i bijelih slova. Peti je kriterij zadovoljen osobljem koje pazi na sigurnost posjetitelja i izložaka. Šesti kriterij univerzalnog dizajna izložba zadovoljava jer je dizajnirana tako da ne iziskuje velik fizički napor kako bi je se obišlo. Izlošci su postavljeni tako da se posjetitelji ne moraju naprezati ili mijenjati položaj tijela kako bi ih razgledali. Posljednji je kriterij zadovoljen tako što je dovoljno prostora za kretanje svih posjetitelja bez obzira koriste li pomagala za kretanje. Posjetitelji se ne moraju naprezati kako bi vidjeli izložke koji su postavljeni na visinu na kojoj posjetitelj ima jasan vidik bez obzira bio on sjedeći ili stojeći.

Sl. 5. Izložak s izložbe Gledam dodirom kao primjer univerzalnog dizajna - jako osvijetljenje, kontrast, Braillovo pismo, veliki font, na visini s koje ga mogu bez naprezanja vidjeti stojeći i sjedeći posjetitelji

3.5. Primjeri dobre prakse pristupačnog turizma

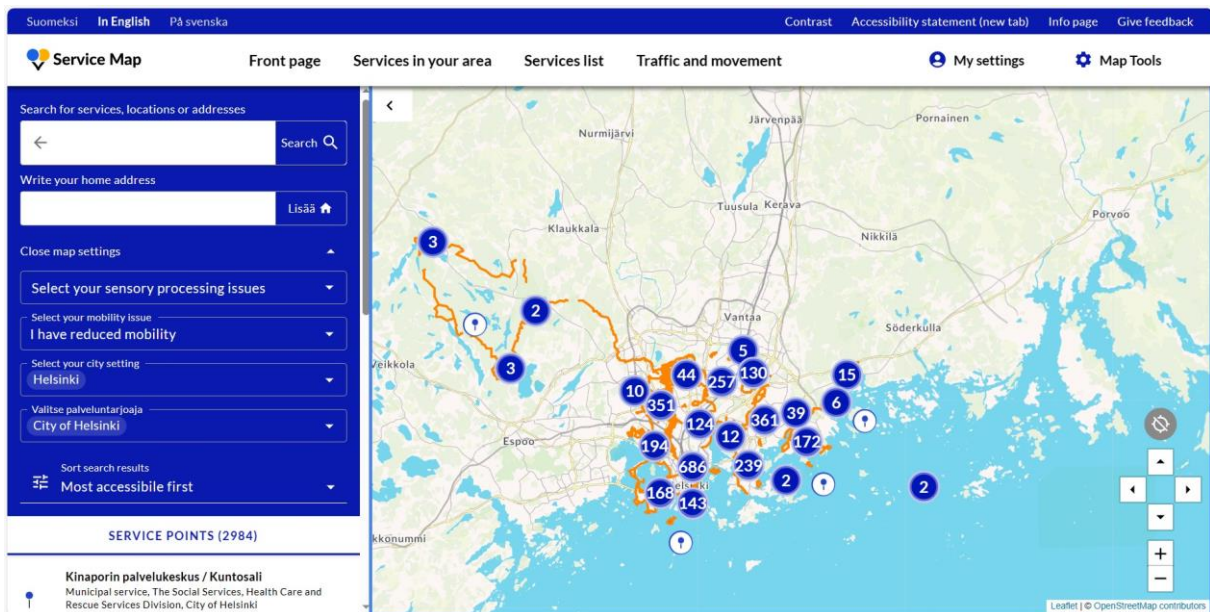
3.5.1. Access City Award

Europska komisija (n. d.) provodi nagrađivanje gradova s najboljim praksama po pitanju pristupačnosti. Prema njihovim je kriterijima grad pristupačan kada osoba s invaliditetom može bez poteškoća doći do informacija, koristiti i kretati se pomoću javnog gradskog prijevoza, koristiti se parkovima i igralištima te javnim zgradama poput muzeja, knjižnica, sportskih dvorana. Grad koji se prijavljuje za nagradu mora imati više od 50 000 stanovnika (Europska komisija, n. d.). Pri izboru za najpristupačniji grad naglasak se stavlja na pristupačnost ulica, zgrada, javnog gradskog prijevoza, bankomata, punktova za kupnju karata, internetskih stranica te naposljetku provjeravaju koliko su dostupne informacije i jesu li lako razumljive (Europska komisija, 2022).

Luxembourg je grad koji je prilagođen tako da bude dizajniran za sve. Javni je gradski prijevoz besplatan i niskopodan što ga čini lako dostupnim za osobe s invaliditetom. Radi se na interakciji između osoba s invaliditetom i osoba bez invaliditeta kako bi se umanjio utjecaj stereotipa. Na godišnjoj se razini organizira Večera u mraku, događaj kojim se želi ukazati na probleme s kojima se susreću slijepe i slabovidne osobe. U gradu postoje muzeji koji su prilagođeni osobama s invaliditetom (Europska komisija, 2022).

Helsinki je drugo mjesto zaslužio zbog iznimno dobro razrađenog plana o pristupačnosti. Grad od 2012. godine ima povjerenstvo koje je zaduženo za pristupačnost, čiji je cilj javni prostor i javni gradski prijevoz učiniti pristupačnim i sigurnim za sve. Helsinki se pri izboru istaknuo zbog vrlo razvijenih informacijskih sustava i internetskih stranica. Posebno treba istaknuti interaktivnu kartu Helsinkija u kojoj stanovnici, ali i turisti mogu s obzirom na vrstu svojeg invaliditeta odabrati razne stavke koje bi htjeli koristiti, a sustav daje rezultate prema stupnju pristupačnosti, odnosno najpristupačnije lokacije će biti prvo navedene. Tako na primjer osoba s problemima s mobilnošću, ukoliko želi posjetiti kulturnu, sportsku ili rekreacijsku ustanovu u Helsinkiju, treba samo unijeti te podatke u sustav i kroz nekoliko će trenutaka dobiti rezultate s odgovarajućom lokacijom gdje neku od tih potreba može zadovoljiti (sl. 6.). Također, uspostavljena je i služba koju se osobe s invaliditetom mogu kontaktirati i saznati kako mogu koristiti određene usluge koje su im namijenjene. Ljudi iz uprave grada su u kontaktu s osobama

s invaliditetom kada je u pitanju planiranje i izgradnja novih zgrada kako bi one bile što pristupačnije (Europska komisija, 2022).

Sl. 6. Primjer interaktivne karte Helsinkija kao primjer dobre prakse pristupačnosti i objedinjenosti informacija
Izvor: Service Map (n. d.)

Barcelona je u izboru za najpristupačniji grad 2022. godine završila na trećem mjestu. Grad je posebno pohvaljen zbog uspostave Instituta za osobe s invaliditetom. Institut je sačinjen od 50% političara i 50% posto osoba s invaliditetom koje osobe s invaliditetom biraju svake četiri godine. Institut je donio plan o pristupačnosti u sklopu kojeg je kartirao brojne javne površine u GIS-u, a sva javna tijela imaju omogućen pristup kako bi se nastavilo unošenje novih površina, ali i ažuriralo postojeće podatke. Kako bi javni gradski prijevoz bio pristupačan za slijepi i slabovidne osobe grad je postavio više tisuća *NaviLens* kodova. Također, uspostavljeno je nekoliko skupina koje se bave problemima osoba s invaliditetom s naglaskom na smještaj osoba s invaliditetom, pomoć njihovim obiteljima, inkluzivnu dokolicu i pristupačnost (Europska komisija, 2022).

3.5.2. Pristupačnost parkova prirode u okolini Barcelone – Projekt „DON'T STAY HOME“

Projekt *Don't Stay Home* je pokrenut 2000. godine te je od tada mnogo toga postignuto po pitanju pristupačnosti. Ovaj je projekt jedna od stavki koje je Odsjek za infrastrukturu i prirodna područja poduzeo u sklopu konzervacije nacionalnih parkova u okolini Barcelone, projekt

promovira Katalonska turistička zajednica (Darcy i Buhalis, 2021).

U sklopu projekta se prilagodila signalizacija, parkovi su postali pristupačniji posjetiteljima. Razvile su se vođene ture za osobe s oštećenjima vida ili fizičkim oštećenjima. Treba naglasiti kako su i neke već postojeće vođene ture prilagođene za osobe s invaliditetom, nije se samo gledalo da se osmisli novi sadržaj već i kako prilagoditi već postojeće programe. Posjetiteljski i kulturni centri su u sklopu projekta prilagođeni osobama s invaliditetom, postali su pristupačniji osobama s invaliditetom. Također, došlo je do implementacije pristupačnog javnog prijevoza između parkova prirode, pa je tako osobama s invaliditetom omogućeno da posjete više zaštićenih područja. Programi edukacije o parkovima prirode za učenike s invaliditetom su jedan od načina na koji se učenike s invaliditetom potiče na posjećivanje zaštićenih područja. Na nekim je lokacijama omogućeno korištenje posebno prilagođenih kolica (sl. 7.) s kojima je obilazak parkova omogućen osobama s invaliditetom (Darcy i Buhalis, 2021).

Sl. 7. Posebna kolica za planinarenje, model *Joëlette trekking*
Izvor: Joëlette (n. d.)

Joëlette trekking kolica (sl. 7.) su jedno od mogućih rješenja za omogućavanje osobama s invaliditetom obilazak teško pristupačnih dijelova u prirodi. Ovim kolicima trebaju upravljati dvije osobe. Jedna osoba od naprijed vuče te upravlja smjerom kretanja samih kolica. Druga osoba od iza gura kolica te je zadužena za održavanje ravnoteže. Ovaj je model kolica jako

agilan te omogućava obilazak strmih i stjenovitih staza. Ipak, imaju i nedostatak, naime jako je teško održavati ravnotežu ovih kolica te je za to potrebna velika količina energije. Kao rješenje tog problema se predlaže dodavanje još dvije osobe. Jednu s lijeve, a drugu s desne strane. Iako, će ta radnja popraviti ravnotežu samih kolica, uvelike će smanjiti mogućnost manevriranja i velik broj putova na kojim se ova kolica mogu koristiti (Baronio i dr., 2017).

Osim posebnih kolica za planinarenje, za kretanje osoba s invaliditetom su osigurana kolica na motorni pogon te uz to bicikli na ručni pogon, čime je olakšano kretanje osoba s invaliditetom po lokalitetima. Održano je nekoliko edukativnih radionica o potrebama osoba s invaliditetom, a osoblje je također educirano o tome kako pravilno koristiti Joëlette kolica za planinarenje kako ne bi došlo do nezgoda (Darcy i Buhalis, 2021).

3.5.3. Geevor Tin Mine – primjer korištenja virtualne stvarnosti

Ovaj rudnik na području Cornwalla u Engleskoj je primjer dobre prakse po pitanju upotrebe Virtualne stvarnosti (VR – *Virtual reality*) kako bi se neki lokalitet učinio pristupačnim za osobe s invaliditetom. Jedno od značajnih novijih tehnoloških postignuća je razvoj virtualne stvarnosti. Virtualna se stvarnost sve više koristi kako bi se tamo gdje za osobe s invaliditetom nije moguće savladati fizičke prepreke omogućio obilazak te doživljaj lokaliteta na ovaj način. VR se smatra dobrim rješenjem za uključivanje osoba s invaliditetom u turizam. Ako se u obzir uzme činjenica da je VR čovjekovo korištenje 3D okoliša, koji je dizajniran uz pomoć kompjutera, te da u realnom vremenu dolazi do simulacije jednog ili više čovjekovih osjetila, ne treba čuditi sve veće zanimanje za primjenu virtualne stvarnosti u sve većem broju djelatnosti. Također, ističe se kako je VR u odnosu na fizički obilazak lokaliteta bolji jer omogućuje pojedincu da lokalitet obiđe i doživi u ritmu koji mu odgovara. Iako, treba uzeti u obzir i situacije da osoba s invaliditetom možda neće prihvatiti VR kao mogućnost obilaska ukoliko se ostatak grupe odluči za *on-site* obilazak lokaliteta (Plimmer i dr., 2006; Guttentag, 2010; tom Dieck i dr., 2017; Tecău i dr., 2019; Marasco i Balbi, 2019).

Virtualna je stvarnost najpoželjnija alternativa fizičkom obilasku lokaliteta. Uz pomoć VR-a turist može posjetiti lokalitet koji inače ne bi mogao zbog zabačenosti lokaliteta, osjetljivosti ekosustava na lokalitetu ili u slučaju da je sam put do lokaliteta preskup (Guttentag, 2010; tom Dieck i dr., 2017). Također, zbog promjene u ponašanju i očekivanju posjetitelja uočava se

trend u kojem je potrebna i poželjna interakcija između posjetitelja i samog lokaliteta. Za tu se interakciju VR nameće kao odlično rješenje (Jung i tom Dieck, 2016).

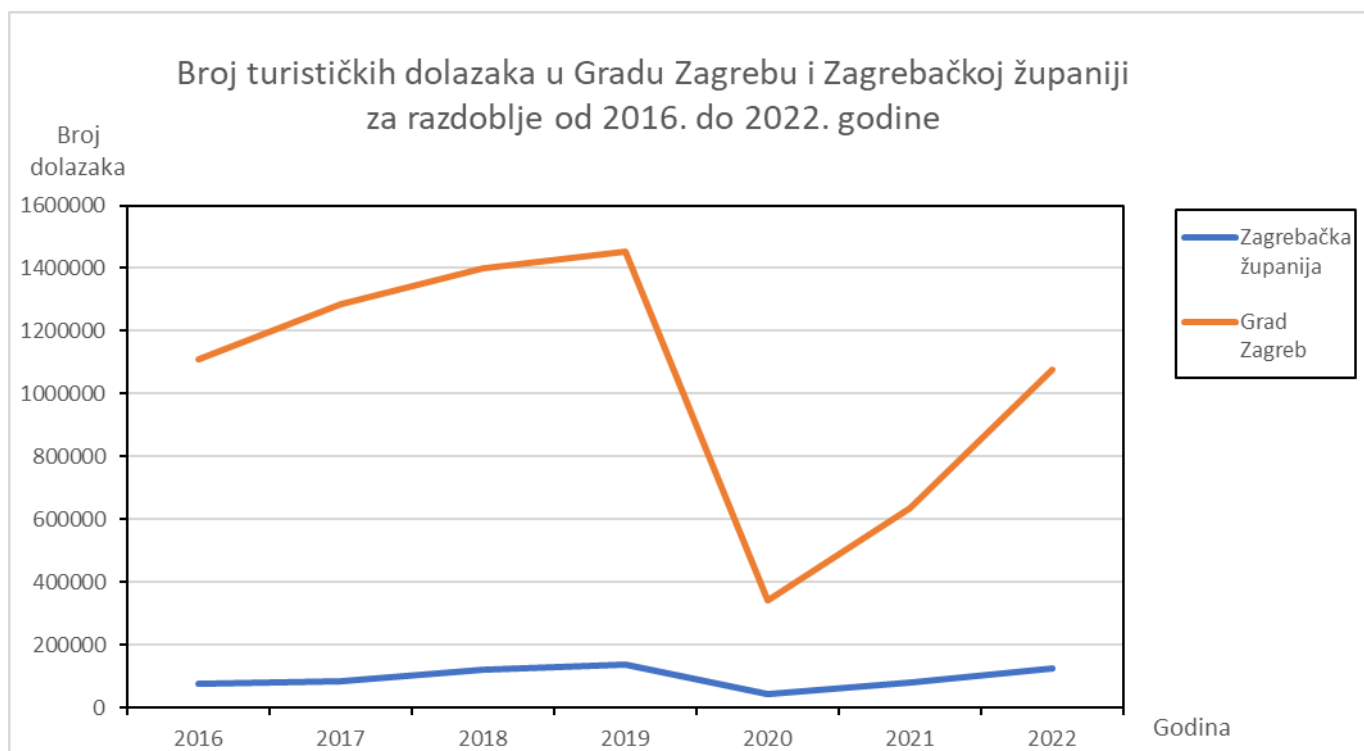
VR je prepoznata kao potencijalno rješenje za roditelje djece s invaliditetom. VR je od velikog značaja, pogotovo kad osobe s invaliditetom dolaze do faze skupljanja informacija prije puta. Tada VR služi za vizualizaciju lokacije koju planiraju posjetiti ili smještaja u kojem planiraju odsjesti (Tecáu i dr., 2019). Također, VR je prepoznata kao odlična dopuna već postojećem turističkom sadržaju, a među starijom populacijom je odlično prihvaćena zbog toga što omogućava ljudima smanjene mobilnosti da barem kroz virtualni svijet dožive lokalitet (tom Dieck i dr., 2017). Virtualna je stvarnost dokazano interesantnija posjetiteljima te je interpretacija koja je prezentirana uz pomoć nje pamtljivija te upečatljivija. Ispitanici su prosječno više vremena provodili ispred VR-a nego ispred običnih fotografija. Nakon obilaska su znali mnogo više detalja o lokalitetu kojeg su posjetili (Paladini i dr., 2019).

Geevor je najveći očuvani rudnik na području Engleske. U sklopu rudnika kojeg je moguće posjetiti, nalazi se i Muzej stijena u kojemu je izložke moguće dodirivati. To je odlično jer se potiče interaktivnost između posjetitelja i izložaka. Sam je rudnik moguće posjetiti i pristupačan je svima uz pomoć tehnologije kojom se stvara virtualna stvarnost (eng. *virtual reality*, VR). Osoba s invaliditetom ili osoba smanjene mobilnosti na ovaj način može doživjeti i najnepristupačnije dijelove rudnika (Geevor Tin Mine, n. d.). Jung i dr. (2017) svojim su istraživanjem došli do saznanja kako osobe smanjene mobilnosti, u ovom slučaju starije osobe, pozitivno doživljavaju VR tehnologiju. Ispitanicima je drago što su dijelove rudnika koje inače ne bi mogli posjetiti uz pomoć VR tehnologije uspjeli doživjeti. Većini ispitanika je VR tehnologija povećala i poboljšala turistički doživljaj tijekom obilaska lokaliteta.

5. TURISTIČKA OBILJEŽJA GRADA ZAGREBA I ZAGREBAČKE ŽUPANIJE

5.1. Dolasci i noćenja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji

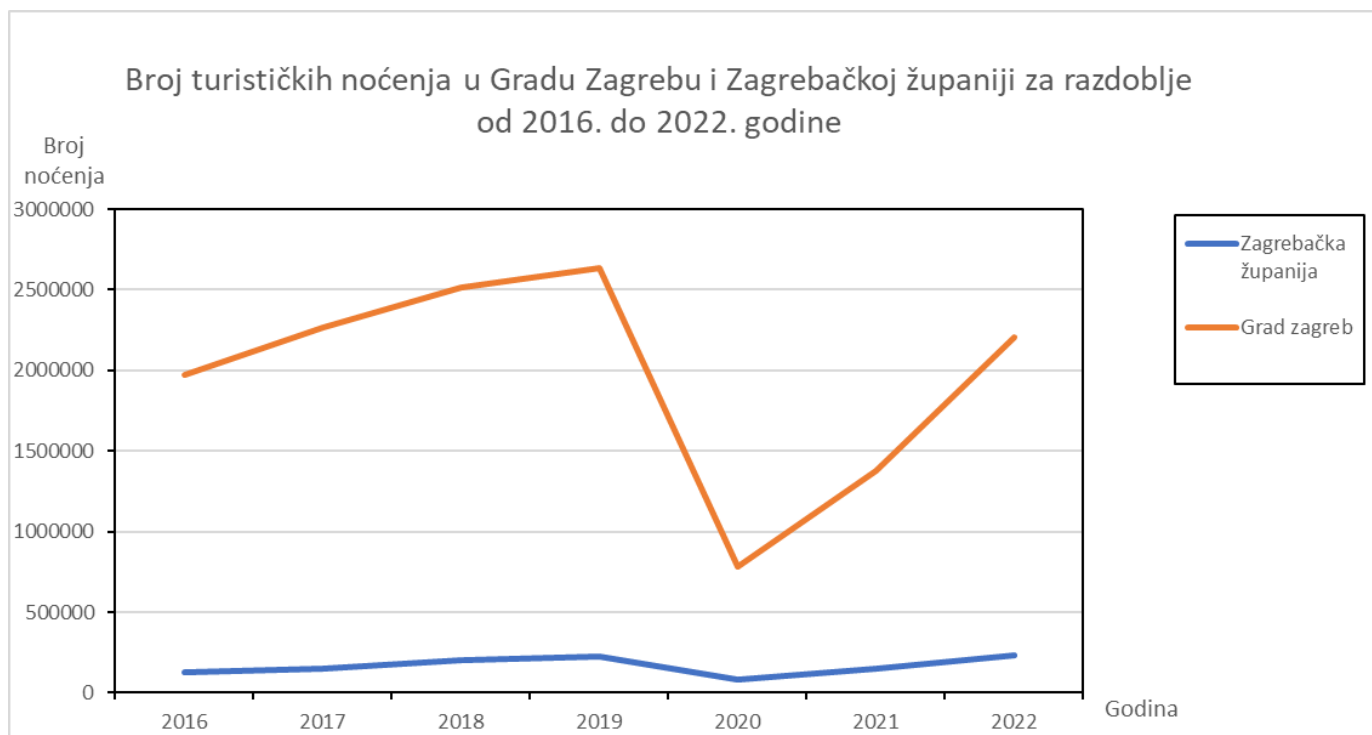
Zagreb i Zagrebačka županija su posljednjih godina sve popularnija turistička destinacija u Republici Hrvatskoj. Osim 2020. godine kada su turistička kretanja bila smanjena zbog *lockdowna* bilježi se konstantan rast u broju turističkih noćenja i turističkih dolazaka (Zagrebačka županija, 2023; Turistička zajednica Grada Zagreba, 2023; DZS, 2023). Tome pridonosi nagrađivana promidžba na stranom tržišta. Turistička zajednica Zagrebačke županije osvojila nagradu za jedan od najboljih turističkih filmova na 35. dodjeli *World Tourism Film Awards* (Turistička zajednica Zagrebačke županije, 2023). Prema dolascima u Zagrebačkoj županiji se ističu Jastrebarsko, Sveta Nedjelja, Velika Gorica, Samobor te Ivanić-grad (Zagrebačka županija, 2023).

Sl. 8. Broj turističkih dolazaka u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji za razdoblje od 2016. do 2022. godine
Izvor: DZS (2023)

Maksimum je turističkih dolazaka zabilježen 2019. godine. Za Grad Zagreb se do 2019. primjećuje jasan rast u broju turističkih dolazaka iz godine u godinu. Međutim, 2020. zbog mjera izolacije i restrikcija koje su s njima bile proglašene dolazi do naglog pada. U 2021. i 2022. godini se bilježi rast u broju dolazaka u odnosu na 2020. godinu. Kada je riječ o

Zagrebačkoj županiji također je najviše turističkih dolazaka zabilježeno u 2019. Trend kretanja turističkih dolazaka je jednak kao i kod Grada Zagreba. Do 2020. godine je bilježen konstantan rast u broju turističkih dolazaka, s vrhuncem turističkih dolazaka u 2019. U 2020. zbog *lockdowna* i restrikcija broj je turističkih dolazaka manji, a nakon 2020. bilježi se konstantan rast u broju turističkih dolazaka te je za očekivati kako će rekord u skorijoj budućnosti biti oboren (sl. 8.).

Sl. 9. Broj turističkih noćenja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji za razdoblje od 2016. do 2022. Izvor: DZS (2023)

Broj turističkih noćenja je rastao svake godine do 2020., a najviše je turističkih noćenja u Gradu Zagrebu zabilježeno 2019. godine. Zagrebačka je županija najviše turističkih noćenja zabilježila 2022. U 2020. je izražen pad u broju turističkih noćenja i u Gradu Zagrebu i u Zagrebačkoj županiji. Uzrok tomu je *lockdown* i restrikcije koje su s njime nastupile. Nakon 2020. primjećuje se konstantan pozitivan trend u kretanju broja turističkih noćenja. Zagrebačka županija se prema broju turističkih noćenja oporavila od posljedica *lockdowna* i njegovih posljedica za turizam te je srušila prijašnji rekord po broju turističkih noćenja postavljen u 2019. godini. Ukoliko se dosadašnji trendovi nastave za očekivati je kako će broj turističkih noćenja u Zagrebačkoj županiji nastaviti rasti i u budućnosti.

Tab. 8. Smještajni kapaciteti u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji za razdoblje od 2020. do 2022. godine

	2020		2021		2022	
	Broj soba, apartmana i mjesta za kampiranje	Broj stalnih postelja	Broj soba, apartmana i mjesta za kampiranje	Broj stalnih postelja	Broj soba, apartmana i mjesta za kampiranje	Broj stalnih postelja
Grad Zagreb	10334	22096	8957	19071	11577	23992
Zagrebačka županija	1420	3024	1341	2907	1402	3143
Ukupno	11754	25120	10298	21978	12979	27135

Izvor: DZS (n. d.)

Grad Zagreb u 2022. godini ima nešto manje od 24 000 stalne postelje što je više nego u 2020. te 2021. Budući da je došlo do povećanja u broju turističkih dolazaka i turističkih noćenja ne čudi što je povećanje zabilježeno i u broju smještajnih kapaciteta (sl. 8.; sl. 9.; tab. 8.). U Gradu Zagrebu je najviše turista odsjelo u hotelskom smještaju njih nešto više od 781 000 (71,4%), a slijedi kategorija Objekti u domaćinstvu s nešto više od 169 000 (15,44%) te kategorija Ostali ugostiteljski objekti za smještaj s gotovo 144 000 (13,14%) zabilježenih dolazaka. Kategorija Nekomercijalnog smještaja bilježi svega 0,02% turističkih dolazaka, Objekti na OPG-u nisu zabilježili turističke dolaske (Turistička zajednica Grada Zagreba, 2023). U Zagrebačkoj je županiji zabilježeno 3143 stalnih postelja što je povećanje u odnosu na njihov broj 2020. te u odnosu na 2021. Povećanje broja stalnih postelja je zabilježena u istom razdoblju kada je zabilježeno povećanje u broju turističkih noćenja i broj turističkih dolazaka. S obzirom na trend stalnog rasta broja turističkih dolazaka i turističkih noćenja za očekivati je dodatno povećanje smještajnih kapaciteta u Zagrebačkoj županiji (sl. 8.; sl. 9; tab. 8.).

5.1. Najvažniji oblici turizma u Gradu Zagrebu

Prema važnosti se u Zagrebu ističu kulturni, manifestacijski i kongresni turizam. Kulturni se turizam bazira na velikom broju kulturnih dobara koja su upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske. Grad Zagreb u Registru kulturnih dobara Republike Hrvatske ima upisano 628 kulturnih dobara (Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, n. d. a). Kulturna dobra u registru u slučaju Grada Zagreba su raspodijeljena u 5 kategorija: nepokretna pojedinačna, nematerijalna, kulturni krajolik, kulturno povijesna cjelina i arheologija. Od dobara koja spadaju u kategoriju nepokretne pojedinačne baštine prema važnosti se ističu: zgrada Hrvatskog narodnog kazališta, Koncertna dvorana "Vatroslav Lisinski" i dom Matice iseljenika,

Isusovački samostan (Galerija "Klovićevi dvori"), Kula Lotrščak, Kamenita vrata,. Zgrada Hrvatskog narodnog kazališta izgrađena je 1895. godine prema nacrtima Hermanna Helmera i Ferdinanda Fellnera (HNK.hr, n. d.). Hrvatsko narodno kazalište je od izuzetne važnosti za turističku ponudu Grada Zagreba. Svojom ponudom kulturnih događaja u vidu opera i baleta daje prijeko potreban sadržaj za turističku ponudu (HNK.hr, n. d.). Koncertna dvorana "Vatroslav Lisinski" i dom Matice iseljenika svojom konzistentnošću organiziranja koncerata odlično upotpunjuju ponudu kulturnog sadržaja u Zagrebu (lisinski.hr, n. d.). Isusovački samostan (galerija "Klovićevi dvori") jest najveća galerijska institucija u Hrvatskoj. U studenom 2023. godine je postavljena izložba s radovima Ivana Meštrovića. Izložba će biti postavljena do travnja 2024. godine, a očekuje se velik broj posjetitelja (gkd.hr, 2023). Kula Lotrščak izgrađena je 1266. godine te je imala ulogu zaštite južnog ulaza u grad. Danas Kula Lotrščak ima ulogu suvenirnice i vidikovca. Na najvišem katu nalazi se Grički top iz kojeg se ispaljuje hitac u podne svakog dana. Kula Lotrščak je sastavni dio Javne ustanove Galerije Klovićevi dvori (gkd.hr, n. d.). U udubljenju Kamenitih vrata nalazi se kapelica koja je ujedno i najvažnije zagrebačko svetište (infozagreb.hr, 2009.).

Manifestacijski je turizam značajan oblik turizma za Grad Zagreb. Pod nazivom manifestacijski turizam ili turizam događaja oblik je turizma koji podrazumijeva strateško upravljanje i organiziranje različitih zabavno-kulturnih događaja (manifestacija) s ciljem generiranja potražnje za destinacijom, odnosno jačanja imidža (Vrtiprah i Sentić, 2018). Mnogobrojni događaji u Zagrebu potiču upravo ovakvu vrstu turizma. Jedan od njih je i Advent u Zagrebu koji je tri godine zaredom proglašen najboljim europskim adventom prema natječaju provedenom na internetskoj stranici *European Best Destinations* (Jutarnji.hr, 2017). Ova manifestacija od iznimne je važnosti za kreiranje imidža Zagreba kao privlačne turističke destinacije, posebice tokom božićnog perioda, obzirom da je riječ o božićnoj manifestaciji (Baljkas i Dabo, 2021). Od velike su važnosti manifestacije poput Interlibera, Zagreb film festivala i ljetnih festivala. Interliber je najveći književni festival u Republici Hrvatskoj, a održava se 45 godina (Zagrebački velesajam, n. d.). Traje nekoliko dana, te su u 2023. godini na sajmu oboreni rekordi po broju posjetitelja. U šest dana trajanja Interliber je privukao ok 120 000 posjetitelja. U sklopu sajma se održalo i nekoliko koncerata tako da se može reći kako je Interliber jedna zaokružena manifestacija (Jutarnji.hr, 2023).

Kongresni je turizam u Zagrebu razvijen zahvaljujući velikoj ponudi smještajnih kapaciteta te prostora u kojima se održavaju kongresni skupovi (poslovniturizam.com, n. d.). Zbog samog

smještaja kongresnih dvorana u užem centru grada, koji obiluje mnogim znamenitostima, Zagreb nudi mnogo više od prostora u kojem će se održati kongres, svrhu kongresnog turizma. Osim hotela visoke kategorije za održavanje kongresa, u Zagrebu važnu ulogu imaju i drugi objekti. U organizaciju kongresnih skupova uključeni su i objekti koji imaju veliko kulturno značenje, pa se tako Koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Hrvatsko narodno kazalište i Galerija Klovićevi dvori koriste i u svrhu kulturnog i u svrhu kongresnog turizma. Kada je riječ o Koncertnoj dvorani Vatroslav Lisinski, za potrebe održavanja kongresa namijenjene su Mala i Velika dvorana, četiri salona za sastanke te veliko funkcionalno predvorje (poslovniturizam.com, n. d.). Prema svojoj važnosti za održavanje kongresa ističu se Kongresni centar Zagrebačkog velesajma i Plaza Event Centar. Unutar Kongresnog centra Zagrebačkog velesajma smješten je velik broj dvorana te ukupan broj sjedećih mjesta prelazi 2000. Osim usluge održavanja kongresa, nudi se i ugostiteljska usluga čime se zaokružuje čitava ponuda (poslovniturizam.com, n. d.). Unutar Plaza Event Centra nalazi se veća ponuda sporednih aktivnosti nego unutar Kongresnog centra Zagrebačkog velesajma, pa se tako u samom sklopu Plaza Event Centra uz dvorane u kojima se održavaju kongresni skupovi nalaze: kafići, restorani, wellness centar, trgovine, podzemna garaža (poslovniturizam.com, n. d.). Veliki dio prostora gdje se održavaju kongresi nema primarnu ulogu održavanja kongresa i sastanaka (Kasum, 2010).

5.2. Najvažniji oblici turizma u Zagrebačkoj županiji

Zagrebačka županija najviše posjetitelja privlači kulturnom baštinom, manifestacijama, aktivnim odmorom. U Zagrebačkoj je županiji prema podacima Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske smješteno 315 kulturnih dobara. Na području Zagrebačke županije prisutno je pet vrsta dobara. Vrste kulturnih dobara u Zagrebačkoj županiji su: arheologija, kulturni krajobraz, kulturno-povijesna cjelina, nematerijalna i nepokretna pojedinačna (Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, n. d. b). Ističe se Arheološki park Andautonija, smješten u blizini naselja Ščitarjevo. Riječ je o ostacima rimskog grada iz razdoblja antike. Od nekadašnjeg grada su danas očuvane glavne ulice cardo i decumanus te nekoliko sporednih ulica, uz značajnije očuvane prostorije nekadašnjih gradskih termi. Tijekom travnja i rujna se u sklopu nalazišta organiziraju zabavno edukativne radionice o rimskom načinu življenja (Turistička zajednica grada Velike Gorice, n. d.). Kompleks Novi dvori Jelačićevi u Zaprešiću je izuzetno zdanje koje nakon obnove dobiva nove namjene (Turistička zajednica Zaprešić, n. d.). Tako je Vršilnica u 17. stoljeću služila za preradu žita te je riječ o najstarijem takvom

objektu na prostoru Republike Hrvatske, a danas je riječ o višenamjenskom multimedijском centru u kojem se održavaju posebna društvena okupljanja i događanja (Vršilnica, n. d.). Osim Vršilnice i dvorca u sklopu Komplexa Novih dvora se još ističe neogotička kapelica (Turistička zajednica Zaprešić, n. d. a). Rudnik Sv. Barbara u Rudama je još jedan od primjera prenamjene, revitalizacije te valorizacije kulturne baštine. U 16. stoljeću je u ovom rudniku vađeno više bakra nego u cijeloj Engleskoj ili Norveškoj. Zbog financijskih poteškoća kroz povijest rudnik je često mijenjao vlasnike. U 20. stoljeću je rudarenje u Rudama nestalo zbog nedovoljne količine rude, od tada je rudnik napušten, a 2002. se dolazi do ideje kako bi se rudnik mogao revitalizirati i opet dovesti u funkciju. Danas rudnik Sv. Barbare služi kao pregled bogate rudarske baštine tog kraja. Uređeno je 250 metara rovova, a osim toga su također obnovljeni i pristupni putovi te rudarsko-botanička poučna staza duljine 1500 metara. U sklopu rudnika je moguće sudjelovati u mnogim dodatnim aktivnostima, poput degustacije rudarskih greblica, sudjelovanja u glazbenim radionicama, izrade tradicijskih igračaka itd. (Rudnik.hr, n.d.).

Manifestacije su jako važne za turističku ponudu Zagrebačke županije. Manifestacije koje se ističu su *Kaj su jeli naši stari*, *Dani Jelačića*, *Fašnik u Samoboru*, *Cu`Fus* i mnoge druge. *Kaj su jeli naši stari* je naziv manifestacije koja se odvija u Vrbovcu svakog posljednjeg vikenda u kolovozu. Prvo izdanje manifestacije se održalo 1981. godine. Manifestacija je pokrenuta kako bi se očuvala tradicija tog kraja, na početku je zamišljena kao kulinarsko natjecanje. No danas s povećanjem broja posjetitelja je u sklopu manifestacije nadodano sportsko glazbenih događanja. U sklopu manifestacije se pripremaju tradicionalna jela po originalnoj recepturi te se i dalje održava izbor naj domaćice manifestacije. Također, osiguran je bogat glazbeno zabavni program uz koncerte, kvizove i radionice (*Kaj su jeli naši stari*, n. d.). *Dani Jelačića* se održavaju u listopadu, s ovom se manifestacijom obilježava rođendan bana Josipa Jelačića te dan grada Zaprešića. Središte manifestacije je interaktivna predstava „Trenutak uspomene s banom“. Glumci su kostimirani u kostimima iz tog razdoblja, a tako vjerno kostimirani na imanju bana Jelačića posjetiteljima prepričavaju povijest zaprešićkog kraja. Po završetku predstave posjetitelji imaju priliku degustirati i konzumirati proizvode lokalnih OPG-ova. Za najmlađe su osmišljene zabavno edukativne radionice (Turistička zajednica Zaprešića, n. d. b). *Fašnik* u Samoboru ima dugu tradiciju, prvi put se spominje u zapisima iz prve polovice 19. stoljeća. Tradicionalan završetak ove manifestacije je kada se osudi Princ Fašnik i zapali njegova lutka na pokladni utorak. U sklopu *Fašnika* je mnogo dodatnog sadržaja od koncerata, do sportskih događanja, a održavaju se i izbori za ugostiteljske objekte koji su najviše

pridonijeli fašničkom duhu i ponudi. Središte manifestacije je izbor za najbolju pojedinačnu i grupnu masku (Grad Samobor, 2023).

Aktivni je odmor u Zagrebačkoj županiji zastupljen kroz mnoge aktivnosti koje su dostupne posjetiteljima. Od jahanja u nekom od konjičkih klubova ili na nekom od rančeva na području županije do igranja golfa. Također, posjetitelji željni većih izazova se mogu okušati u paraglidingu ili u nekoj od adrenalinskih aktivnosti poput paintballa i zip linea u nekom od adrenalinskih centara. Zagrebačka županija obiluje prirodnim ljepotama, a posjetitelji ih mogu najbolje doživjeti obilaskom planinarskih i biciklističkih staza (Turistička zajednica Zagrebačke županije, n. d.).

5.3. Zaštićena područja

Zaštićena su područja jasno geografski određena područja koja su zaštićena radi očuvanja prirode i drugih usluga ekološkog sustava. Zaštićena su područja u Republici Hrvatskoj definirana *Zakonom o zaštiti prirode*. Pod zaštitom prirode se misli na očuvanje bioraznolikosti, georaznolikosti i krajobrazne raznolikosti te zaštitom dijelova prirode poput: zaštićenih područja, zaštićenih vrsta, zaštićenih minerala i fosila. U Republici Hrvatskoj postoji devet kategorija zaštićenih područja, a prema značenju se dijele na: zaštićena područja od državnog značenja i zaštićena područja od lokalnog značenja. Zaštićena područja od državnog su značenja: strogi rezervat, nacionalni park, posebni rezervat i park prirode, dok su zaštićena područja od lokalnog značenja: regionalni park, spomenik prirode, značajni krajobraz, park-šuma i spomenik parkovne arhitekture (Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2021).

Ubrzan način života i stres prouzrokovan radom u zatvorenom sve više ističu važnost zelenih površina unutar gradova za rekreaciju ljudi, a posebno zaštićenih područja. Tako je uz primarnu ulogu zaštićenih područja u vidu očuvanja prirode sve važnija turističko-rekreacijska komponenta zaštićenih područja (Opačić i dr., 2014).

5.3.1. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu

U Gradu Zagrebu se nalaze 32 zaštićena područja. Od ukupno devet kategorija zaštićenih područja koje postoje u Republici Hrvatskoj, u Gradu Zagrebu se nalaze zaštićena područja

koja spadaju u njih pet: park prirode, prirodni rezervat, spomenik prirode, spomenik parkovne arhitekture, značajni krajobraz. Najviše je zaštićenih područja koja spadaju u kategoriju parkovne arhitekture (21). Prema zastupljenosti se također ističe kategorija posebnog rezervata. Posebnih rezervata šumske vegetacije je 7 te jedan posebni ornitološki rezervat, Savica. Najviša razina zaštićenog područja u Gradu Zagrebu je Parka prirode Medvednica (tab. 9.).

Tab. 9. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu

Kategorija zaštite	Područje	Površina (ha)	Godina proglašenja
Park prirode	Park prirode Medvednica	8448,78	1981.
Posebni rezervat	Rauchova Lugarnica - Desna Trnava (šumski)	101,01	1963.
	Mikulić Potok - Vrabečka Gora (šumski)	90,93	1963.
	Tusti Vrh - Kremenjak (šumski)	20,00	1963.
	Gračec - Lukovica - Rebar (šumski)	23,41	1963.
	Pušinjak - Gorščica (šumski)	186,80	1963.
	Bablji zub - Ponikve (šumski)	148,70	1963.
	Bliznec - Šumarev grob (šumski)	175,73	1963.
	Savica (ornitološki)	76,8	1991.
Spomenik prirode	Spilja Veternica	0,00	1979.
	Đurkov put - stablo Oskoruše	0,00	1966.
Spomenik parkovne arhitekture	Park Maksimir	316,60	1964.
	Botanički vrt PMF	4,70	1971.
	Trg J. J. Strossmayera	2,00	1970.
	Trg N. Š. Zrinski	3,00	1970.
	Park Ribnjak	5,00	1970.
	Vrt, Jurjevska ulica 27	0,75	1948.
	Jurjevska ulica 30	0,15	1970.
	Perivoj srpanjskih žrtava	2,10	2000.
	Park Opatovina	0,69	2001.
	Mallinov park	3,11	1960.
	Botanički vrt FBF	2,49	1969.
	Trg Kralja Petra Krešimira IV.	2,40	2001.
	Prilaz Gj. Deželića 14, vrt	0,02	1998.
	Prilaz Gj. Deželića 51 „, stablo Pustenaste Paulovnije	0,00	1967.
	Mamutovac na Paunovcu	0,00	1998.
	Mlinovi 72, Leustekov Park	0,50	1963.
	Trg Kralja Tomislava	3,45	1970.
	Dvorac Junković, park	2,50	1971.
	Trg kralja Petra Svačića	0,57	2001.
	Značajni krajobraz	Lipa	200,00
Goranec		550,00	1977.

Izvor: Službeni glasnik Grada Zagreba (2003)

5.3.2. Zaštićena područja u Zagrebačkoj županiji

Na području Zagrebačke županije se nalazi 33 zaštićena područja. Od devet kategorija zaštićenih područja koja postoje u Republici Hrvatskoj u Zagrebačkoj se županiji nalaze zaštićena područja koja spadaju u njih šest: rezervat, park prirode, spomenik prirode, značajni krajobraz, park-šuma, spomenik parkovne arhitekture. Najviše je zaštićenih područja u kategoriji posebni rezervat, i to njih 12. Najviše je posebnih rezervata šumske vegetacije, ali zastupljeni su i botanički, zoološki i ornitološki posebni rezervati. U Zagrebačkoj su županiji tri parka prirode, a to su Park prirode Medvednica, Park prirode Žumberak – Samoborsko gorje i Lonjsko polje. Na prostoru Zagrebačke se županije nalaze tri spomenika prirode, park šume i posebnih rezervata te devet spomenika parkovne arhitekture (tab. 10.).

Tab. 10. Zaštićena područja u Zagrebačkoj županiji

Kategorija zaštite	Područje	Ukupna površina (ha)	Površina u Zagrebačkoj županiji (ha)	Grad/općina Zagrebačke županije	God. proglašenja
Posebni rezervat	Cret Dubravica (botanički)	8,49		Općina Dubravica	1966.
	Brežuljak kod Smerovišća (botanički)	3,04		Grad Samobor	1964.
	Jastrebarski lugovi (ornitološki)	62,50	3,58	Grad Jastrebarsko	1967.
			58,93	Općina Klinča sela	
	Sava - Strmec (ornitološki)	269,92	8,06	Grad Samobor	1971.
			60,39	Grad Zaprešić	
			201,47	Općina Sveta Nedjelja	
	Crna Mlaka (ornitološki)	693,93	663,86	Grad Jastrebarsko	1980.
			28,91	Općina Klinča sela	
	Markovčak - Bistra (šumske vegetacije)	250,58	170,97	Općina Bistra	1963.
	Česma (šumske vegetacije)	50,84	50,82	Općina Farkaševac	1982.
	Varoški lug - šuma (šumske vegetacije)	62,49		Općina Dubrava	1982.

	Stupnički lug (šumske vegetacije)	16,27		Općina Stupnik	1964.
	Novakuša (šumske vegetacije)	1,95		Općina Gradec	1982.
	Japetić (šumske vegetacije)	26,27	0,30	Grad Samobor	1975.
			25,97	Grad Jastrebarsko	
Varoški lug (zoološki)	897,03	890,05	Općina Dubrava	1982.	
		6,98	Općina Kloštar Ivanić		
Park prirode	Medvednica	17936,20	2658,05	Općina Bistra	1981.
			825,05	Grad zaprešić	
			549,28	Općina Jakovlje	
	Žumberak - Samoborsko gorje	34235,98	10022,36	Grad Samobor	1999.
			3325,09	Grad jastrebarsko	
			401,32	Općina Klinča sela	
			1812,05	Općina Krašić	
	Lonjsko polje	51173,29	6,27	Križ	1990.
			3,78	Grad Ivanić - Grad	
	Spomenik prirode	Grgosova spilja (geomorfološki)	0	0	Grad Samobor
Tisa u Šupljaku (rijetki primjerak drveća)		0	0	Općina Bistra	1964.
Hrast u Rakitovcu (rijetki primjerak drveća)		0	0	Grad Velika Gorica	2001.
Značajni krajobraz	Slapnica	259,38	140,06	Općina Krašić	1964.
			119,33	Općina Žumberak	
	Turopoljski lug i vlažne livade uz rijeku Odru	3343,56	2339,40	Grad Velika Gorica	2003.
			1004,17	Općina Orle	
Zelinska glava	1003,94	1001,79	Grad Sveti Ivan Zelina	1992.	

Park-šuma	Okić-grad	6,58	5,98	Grad Samobor	1970.
			0,60	Općina Klinča sela	
	Stražnik	23,31		Grad Samobor	1970.
	Tepec-Palačnik	308,45		Grad Samobor	1970.
Spomenik parkovne arhitekture	Božjakovina - park oko dvorca	7,39		Općina Brckovljani	1965.
	Gornja Bistra - park oko dvorca	7,55		Općina Bistra	1971.
	Jastrebarsko - park uz dvorac	10,10		Grad Jastrebarsko	1963.
	Lug Samoborski - park oko dvorca	6,46		Grad Samobor	1964.
	Lužnica - park oko dvorca	11,56		Zaprešić	2019.
	Samobor - park Bistrac	2,13		Grad Samobor	1969.
	Samobor - park Mojmir	1,02		Grad Samobor	1976.
	Samobor - park u Langovoj 39	0,61		Grad Samobor	1962.
	Samobor - tisa	0,00	0,00	Grad Samobor	1963.

Izvor: Zeleni prsten Zagrebačke županije (n. d.), Dobrota (2022), Portal za kulturni turizam (n. d.), Protected planet (n. d.)

6. ISTRAŽIVANJE O PRISTUPAČNOM TURIZMU NA ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA

Istraživanje o pristupačnom turizmu na zaštićenim područjima je provedeno u obliku polustrukturiranih dubinskih intervjua. Intervjui su provedeni tokom kolovoza i rujna 2023. godine. Ispitanici su pronađeni putem poziva za sudjelovanje u istraživanju koji je slan udrugama i savezima osoba s invaliditetom te predstavnicima za studente s invaliditetom. U sklopu istraživanja je odrađeno 10 dubinskih intervjua. Od 10 dubinskih intervjua, osam je provedeno s osobama s invaliditetom, a dva su dubinska intervjua provedena sa skrbnicima osoba s invaliditetom. Dubinski su intervjui uz dopuštenje sudionika snimani uz pomoć Google Meet platforme. Nakon snimanja su transkribirani, a odgovori su sintetizirani, analizirani i grupirani.

6.1. Uzorak ispitanika

U tablici 11 je prikazana struktura ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju. To su bile ili osobe s invaliditetom ili skrbnici osoba s invaliditetom. Podijeljeni su u kategorije ovisno o tome koriste li pomagala pri kretanju ili ne. Isto tako su podijeljeni i skrbnici ovisno o tomu koristi li osoba s invaliditetom o kojoj skrbe koristi pomagala pri kretanju ili ne. Većinom su intervjui provedeni s osobama s invaliditetom (njih osam od 10), a u manjem broju sa skrbnicima osoba s invaliditetom (dva od 10).

Tab. 11. Struktura uzorka ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju prema spolu i korištenju pomagala pri kretanju

	M		Ž		Ukupno	
	N	%	N	%	N	%
Osobe s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	3	30	2	20	5	50
Osobe s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	2	20	1	20	3	30
Skrbnici osoba s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	-	-	1	10	1	10
Skrbnici osoba s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	-	-	1	10	1	10
Ukupno	5	50	5	50	10	100

6.2. Vodiči za prikupljanje kvalitativnih podataka pomoću polustrukturiranih dubinskih intervjua

Cilj provođenja dubinskih intervjua je bio utvrditi kako fizički invaliditet utječe na odabir destinacije kod osoba s invaliditetom. Dodatno, htjelo se utvrditi u kojoj mjeri osobe s invaliditetom posjećuju zaštićena područja te, ukoliko ih posjećuju, koje aktivnosti izvršavaju tijekom posjeta zaštićenom području. Analiza prikupljenih kvalitativnih podataka usmjerena je na utvrđivanje stupnja pristupačnosti zaštićenih područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji. S tom su namjerom kreirani vodiči za prikupljanje kvalitativnih podataka pomoću polustrukturiranih dubinskih intervjua. Jedan je vodič osmišljen za osobe s invaliditetom, a drugi je vodič osmišljen za skrbnike osoba s invaliditetom. Vodiči (tab. 12. i tab. 13.) su osmišljeni kako bi pomogli usmjeriti ispitanike, a sastojali su se od setova pitanja.

Prvo pitanje je služilo kako bi se utvrdila vrsta ispitanikova invaliditeta ili invaliditeta ispitanikova djeteta te kako taj invaliditet utječe na mobilnost ispitanika ili mobilnost ispitanikova djeteta. Drugim je pitanje utvrđeno s kojim se poteškoćama tokom svojih putovanja susreću osobe s invaliditetom ili skrbnici osoba s invaliditetom dok putuju zajedno. Sljedeće pitanje je bilo upućeno kako bi se doznalo koje su navike osoba s invaliditetom ili skrbnika osoba s invaliditetom kada je riječ posjet zaštićenim područjima. Ovisno o odgovoru koji su ispitanici ponudili dodatno su ispitivani o tomu koliko često posjećuju zaštićena područja, koje aktivnosti obavljaju prilikom posjeta zaštićenim područjima te ukoliko, postoje određene aktivnosti koje ne mogu izvršiti zbog svojeg invaliditeta, a htjeli bi, koje su to. Također, ukoliko ispitanik nije posjetio niti jedno zaštićeno područje ispitan je smatra li da postoji problem s pristupačnošću zaštićenih područja te sprječava li ga njegov invaliditet ili invaliditet njegova djeteta da obavlja neke aktivnosti koje se mogu izvršavati u zaštićenom području. Zadnja dva pitanja su bila usmjerena na primjere dobre, odnosno primjere loše prakse turističkih destinacija koje su ispitanici posjetili.

Tab. 12. Vodič za polustrukturirane dubinske intervjue sa skrbnicima osoba s invaliditetom

1. Koja je vrsta invaliditeta vašeg djeteta? Kako taj invaliditet utječe na djetetovu mobilnost?
2. S kojim se poteškoćama susrećete prilikom turističkih aktivnosti zbog djetetovog invaliditeta?
3. Jeste li ikada posjetili neko zaštićeno područje s djetetom, kao što su nacionalni parkovi, parkovi prirode, područja pod UNESCO-voim zaštitom i slično?
a. AKO DA: Koliko često posjećujete zaštićena područja?
b. AKO DA: Koje aktivnosti obavljate prilikom posjeta zaštićenim područjima?

c. AKO DA: Postoje li neke aktivnosti koje ne možete obavljati zbog invaliditeta, a htjeli biste? Što biste rekli da Vas sprječava u obavljanju tih aktivnosti? Primjećujete li problem u prilagođenosti takvih područja osobama s invaliditetom?
d. AKO NE: Zašto ne posjećujete zaštićena područja? Postoji li problem prilagođenosti zaštićenih područja osobama s invaliditetom? Sprječava li Vas djetetov invaliditet u provođenju nekih aktivnosti koje takva područja nude?
4. Ako se prisjetite svih svojih turističkih putovanja, možete li opisati neki primjer mjesta/lokaliteta koje biste opisali kao mjesto koje je dobro prilagođeno osobama s invaliditetom?
5. Ako se prisjetite svih svojih turističkih putovanja, možete li opisati neki primjer mjesta/lokaliteta koje biste opisali kao mjesto koje je loše prilagođeno osobama s invaliditetom?

Tab. 13. Vodič za polustrukturirane intervjuje s osobama s invaliditetom

1. Koja je vaša vrsta invaliditeta? Kako Vaš invaliditet utječe na Vašu mobilnost?
2. S kojim se poteškoćama susrećete prilikom turističkih aktivnosti zbog svojeg invaliditeta?
3. Jeste li ikada posjetili neko zaštićeno područje, kao što su nacionalni parkovi, parkovi prirode, područja pod UNESCO-vom zaštitom i slično?
a. AKO DA: Koliko često posjećujete zaštićena područja?
b. AKO DA: Koje aktivnosti obavljate prilikom posjeta zaštićenim područjima?
c. AKO DA: Postoje li neke aktivnosti koje ne možete obavljati, a htjeli biste? Što biste rekli da Vas sprječava u obavljanju tih aktivnosti? Primjećujete li problem u prilagođenosti takvih područja osobama s invaliditetom?
d. AKO NE: Zašto ne posjećujete zaštićena područja? Postoji li problem prilagođenosti zaštićenih područja osobama s invaliditetom? Sprječava li Vas Vaš invaliditet u provođenju nekih aktivnosti koje takva područja nude?
4. Ako se prisjetite svih svojih turističkih putovanja, možete li opisati neki primjer mjesta/lokaliteta koje biste opisali kao mjesto koje je dobro prilagođeno osobama s invaliditetom kao što je Vaš?
5. Ako se prisjetite svih svojih turističkih putovanja, možete li opisati neki primjer mjesta/lokaliteta koje biste opisali kao mjesto koje je loše prilagođeno osobama s invaliditetom kao što je Vaš?

6.3. Rezultati dobiveni provedenim istraživanjem

6.3.1. Vrste invaliditeta i utjecaj invaliditeta na mobilnost

Istraživanje je potvrdilo da kod svih ispitanika njihov invaliditet utječe na njihovu mobilnost (tab. 14.). Kod ispitanika koji koriste pomagala pri kretanju je vidljivo kako imaju velike poteškoće pri kretanju po gradu zbog fizičkih barijera. Potrebna im je ravna podloga kako bi se mogli kretati uz pomoć pomagala, a ističu kako su trotoari ponekad previsoki te im to otežava kretanje. Ova skupina ispitanika je bez svojih pomagala veoma limitirana u kretanju te ne mogu funkcionirati bez njih.

Kod ispitanika koji ne koriste pomagala pri kretanju kao najveći su problemi navedeni kretanje po stepenicama i kretanje uzbrdo. Također, ističu se i mentalne barijere koje uzrokuju strah i blokadu u obavljanju pojedinih aktivnosti, na primjer prelazak preko pješačkog prijelaza.

Najviše je ispitanika istaknulo kako boluje od mukopolisaharidoze. Riječ je o rijetkoj metaboličkoj bolesti čija su posljedica taloženje šećera na zglobovima i organima zbog manjka enzima u tijelu koji bi taj šećer razgradili. Osobe koje boluju od ove bolesti su često niskog rasta te imaju i probleme s vidom što je također otegotni faktor pri kretanju osobe. Talozjenje šećera na zglobovima utječe na pokretljivost i finu motoriku osobe, a osoba često ima problem s izdržljivošću te zbog toga mora uzimati česte stanke pri kretanju (Muačević-Katanec i dr., 2015).

Tab. 14. Vrsta i opis invaliditeta ispitanika te utjecaj njihovog invaliditeta na njihovu mobilnost

	citrat kao primjer
Osobe s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	<p>"Imam jedan tip cerebralne paralize, znači od rođenja sam osoba s invaliditetom. I teže sam pokretna. I u biti, ja sam u 90% situacija samostalna. Znači krećem se bez pomagala, prije sam imala hodalicu. Ali onda sam s treningom ojačala mišiće tako da evo, sad se krećem samostalno. Jedino u nekim stvarima, na primjer na stepenicama, potreban mi je rukohvat da bih se mogla popeti. (...) Više sam pokretna nego što nisam, ali u principu krećem se drugačije od drugih ljudi. Na drugačije načine rješavam stvari tako da eto tako bih to uobličila, najlakše rečeno."</p> <p>"Bolujem od rijetke metaboličke bolesti [mukopolisaharidoze] zbog koje imam problema s pokretljivošću zglobova na rukama i nogama. To mi smanjuje mogućnost fine motorike i laganog kretanja po stepenicama ili uzbrdo. Osim problema sa zglobovima imam problema i sa organima koji su zbog nedostatka enzima povećani i nemaju normalne kapacitete pa to može također utjecati na izdržljivost."</p> <p>"Pa dakle ja imam taj primarni poremećaj mišića, naziva Myotonia Congenita Thompson. Naime, to je otežano otpuštanje mišićne kontrakcije i cijelog mišićnog skeleta. I što se tiče mobilnosti, nagli pokreti su mi problem i to izaziva bol u mišićima, jednostavno ta napetost i eto ta kretanja stepenicama ili uzbrdo, nizbrdo, to stvara veliki izazov za mene."</p>
Osobe s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	<p>"Imam cerebralnu paralizu i za kretanje se koristim elektromotornim kolicima te mi samim time veliki broj mjesta koja želim posjetiti bilo da govorimo o razini grada, [pošto sam] iz Rijeke, ili na razini države u startu nisu dostupna. S druge strane, unatoč tome što mi je veliki broj mjesta nedostupan nastojim naći način kako da posjetim mjesta koja zaista želim doživjeti, ako nema nikakve šanse da uživo posjetim pojedinu lokaciju tražim alternativne načine pomoću videa, fotografija i slično."</p>

	"Bolujem od rijetke bolesti mukopolisaharidoze. Ja se krećem uz pomoć elektromotornih kolica. Dakle sve mora biti ravno da bi mi bilo pristupačno. Da bih se kretala pomoću elektromotornih kolica potrebno je da mi sve netko drugi napravi. Potreban mi je transfer kolica, krevet kolica. Oblačenje, namještanje u kolica. Sve da bih uopće mogla izaći van. Kad se jednom nađem na cesti potrebna mi je pratnja jer sam niskog rasta. Ljudi najčešće ne vide mene na cesti pa je potreban netko visok, zdrav da ide pored mene da me pazi u prometu. Isto tako gradovi i naše ceste nisu baš toliko pristupačni. Sami trotoari, spuštanje na cestu preko visokog prijelaza, sami oni spustevi na pješačkom nekad imaju i stepenicu, nekad su prestrmi, preukošeni da se ne osjećam sigurno prelaziti preko toga."
Skrbnici osoba s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	"Moje dijete ima višestruke poteškoće, ponajprije iz spektra autizma i intelektualne poteškoće. Problemi vezani uz mobilnost postoje zbog senzornih poteškoća. Primjerice, najviše hoda na nožnim prstima, a ne punim stopalom zbog lošije motorike što može učiniti njegovo kretanje usporenijim i manje stabilnim."
Skrbnici osoba s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	„Ona ima dvije rijetke bolesti, tri vrste invaliditeta. Jedno je neurofibromatoza tip jedan, a drugo je pseudoartroza lijeve potkoljenice koja je višestruko operirana, jedno 15 operacija ima. Koristi ortopedsko pomagalo ortozu koju izrađujemo u posebnoj poliklinici u Beču. Sa tom ortozom može se samostalno kretati. Bez nje je na štakama i nije pokretna, bez nje u principu ne smije stati na nogu. Ali ortoza je odlična može se kretati s njom, ali ne smije stavljati nikakvu masu, opterećenje na tu nogu.“

6.3.2. Poteškoće s kojima se osobe s invaliditetom susreću pri turističkom putovanju

Problemi s kojima se osobe s invaliditetom susreću su raznoliki (tab. 15.). Prilikom analize podataka dobivenih dubinskim intervjuima identificirane su neke zajedničke kategorije tih poteškoća: umor i bol koje ispitanici osjećaju zbog predugog razgledavanja; fizičke barijere s kojima se ispitanici suočavaju; financijske barijere zbog povećanih povezanih troškova; proces pripreme i odabira destinacije koji uključuje pomno istraživanje prije putovanja; te nenamjernu diskriminaciju s kojom se osobe s invaliditetom susreću.

Nekoliko ispitanika je istaknulo kako pri grupnim putovanjima ne mogu pratiti ritam grupe pa tijekom obilaska turističke destinacije zaostaju. Također, kao jedan od problema se navodi i umor tijekom obilaska destinacije što utječe na duljinu obilaska destinacije. Kod drugog ispitanika je istaknuto kako tijekom hodanja mora često sjesti kako bi mogao nastaviti obilazaka, što se pogotovo ponavlja otkako se prestao baviti fizičkim aktivnostima u slobodno vrijeme. Još je bitno istaknuti da se pri odabiru smještaja teži odabrati smještaj koji je blizu ključnog obilježja destinacije, kako bi se što više smanjila potreba za hodanjem.

Dodatno, veliki problem je i organizacija samog putovanja. Potrebno je dugo i detaljno istraživanje potencijalnih destinacija kako bi se osoba s invaliditetom pripremila za putovanje te izbjegla potencijalne probleme. Navedeni su i problemi prilikom posjeta kulturnim ustanovama u kojima izložbe nisu bile prilagođene osobama u invalidskim kolicima. Veliki su problem arhitektonske barijere, zbog kojih osobe u invalidskim kolicima ne mogu obići cijelu destinaciju, a osobe s invaliditetom koje ne koriste pomagala će najviše izbjegavati stepenice. U nekim slučajevima se kao problem navodi i prijevoz. Teško ga je organizirati od mjesta življenja do potencijalne destinacije, a na samoj destinaciji dolazi do problema s ukrcavanjem i iskrcavanjem iz prometala kojima se osobe s invaliditetom služe. Također, postoji problem odnosa zaposlenika prema osobama s invaliditetom pri kojem je najveći problem loša razina komunikacije s osobama s invaliditetom. Djelatnici bi često komunicirali s osobom u pratnji, a i kad bi se obratili osobama s invaliditetom to bi bilo na razini kao da komuniciraju s malom djecom, iako oni to nisu.

Tab. 15. Poteškoće s kojima se ispitanici susreću na turističkim putovanjima

identificirana poteškoća	citrat kao primjer	N
umor i bol	<p>„Poteškoća je što ne mogu dugo hodati. Ukratko rečeno, ne mogu pratiti ritam grupe. (...)Negdje ako je nešto nepristupačno, ako ima [puno] stepenica, vrlo vjerojatno ću to preskočiti, iako sam uporna pa ću se vjerojatno, ako me nešto stvarno zanima, pomučiti, [iako će me to potpuno izmoriti].“</p> <p>„Ali u svakom slučaju mi je gore nego drugim ljudima. Onda ono idući dan ne mogu hodati. (...) Ja mislim da je to najgore, što se moram psihički pripremit da ću trpiti bolove, ako želim vidjeti sve što želim vidjeti.“</p> <p>„Prilikom duljih obilazaka gradova moram uzeti pauzu zbog osjeta umora u nogama.“</p>	5
fizičke barijere	<p>„U najvećoj mjeri nailazim na fizičku, odnosno arhitektonsku nepristupačnost u smislu da je put do određenog mjesta potpuno, nedostupan, primjerice kada mogu proći samo djelom neke staze u prirodi ili kada izložbu u muzeju mogu samo djelomično razgledati. Kada govorimo o muzejima bio sam u nekoliko situacija kada su mi tekstovi vezani uz eksponate bili postavljeni previsoko s obzirom da se koristim kolicima. Isto vrijedi i za nemogućnost stjecanja interaktivnog doživljaja ako se radi o interaktivnoj izložbi ili postavu, ukoliko su sučelja za interakciju ili eksponati postavljeni previsoko, odnosno predaleko.“</p> <p>„Stepenice mi stvaraju velik problem, brza procedura iskrcavanja i ukrcavanja na javni prijevoz i slično.“</p>	3

financijske barijere	„Sve moramo 10 puta promisliti, staviti sve financije u [tablicu], od samog putnog troška, ulaznice i svega ostalog.“ „Nema dovoljno zaštićenih područja s beneficiranom cijenom ulaznice za osobe s invaliditetom i njihovu pratnju.“	2
proces pripreme i odabir prikladne destinacije	„Prvo kad se negdje ide, recimo iz Pule, mora se gledati na udaljenost prostora, odnosno koliko treba od točke A do točke B. Da bi uopće došli negdje kao grupa tjelesnih invalida u neki nacionalni park, grad ili neko izletišta. Moramo gledati kakav nam je pristup, dakle kako ćemo se kretati po nekakvom terenu, da li su nam pristupačni ugostiteljski objekti, ručak, kava, popiti sok, kupiti suvenire te, svakako ne manje važno, sanitarni čvor. Ako nam nije dostupan WC ili za presvlačenje ili klasično za nuždu onda definitivno tamo nećemo ići ili vrlo, vrlo teško. Tako da ono što [osobe bez invaliditeta] mogu bez brige, osobe s invaliditetom moraju deset puta promisliti.“ „Invaliditet uglavnom utječe na odabir lokacije koja mora biti mirnija i manje glasna, sa manje ljudi. Time i aktivnosti na ljetovanju uključuju mjesta na kojima se nalazi manja količina ljudi i manja buka.“	2
nenamjerna diskriminacija	„Znam se susresti s nekim oblikom indirektno, vrlo često i nesvjesne, diskriminacije na temelju invaliditeta koja se najčešće sastoji u tome da se djelatnici većine državnih ustanova, pa tako i raznih ustanova koje vode brigu o zaštićenim područjima, ne obraćaju direktno meni već osobi u čijoj sam pratnji. Ukoliko mi se obrate direktno, često mi se obraćaju kao da se obraćaju djetetu, no u velikoj većini slučajeva se vrata primjerenom načinu komunikacije nakon što progovorim, odnosno kad shvate da nemam mentalnih poteškoća.“	1

6.3.3. Posjećivanje zaštićenih područja i aktivnosti koje osobe s invaliditetom rade u zaštićenim područjima

Svi ispitanici koji su sudjelovali u istraživanju su posjetili neko zaštićeno područje (tab. 16.). Mnogi od ispitanika posjećuju zaštićeno područje jednom godišnje ili rjeđe. Neki od ispitanika češće posjećuju zaštićena područja, a razlog tomu je neposredna blizina zaštićenih područja mjestu stanovanja. U zaštićenim područjima osobe s invaliditetom šecu i razgledavaju te ukoliko postoji prilagođen ugostiteljski objekt tamo poručaju. Aktivnosti koje bi osobe s invaliditetom rado radile, ali ih njihov invaliditet u tome sprječava, ističe se planinarenje. Razlog je najčešće teško kretanje uzbrdo.

Većina ispitanika posjećuje zaštićena područja radi šetnje i razgledavanja prirode. Vidljivo je da su ispitanici primorani okrenuti se manje zahtjevnim oblicima rekreacije, često s ciljem održavanja fizičkog zdravlja. Međutim, u zahtjevnijim oblicima rekreacije ne mogu sudjelovati

zbog ograničenja koja dolaze s njihovim invaliditetom, ali i zbog raznih fizičkih barijera koje su prisutne na pojedinim lokalitetima.

Tab. 16. Navike osoba s invaliditetom vezane uz posjećivanje zaštićenih područja

	citao kao primjer
Osobe s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	<p>„Obišla sam više [zaštićenih područja], ali u školi, kad su bili izleti. Više kad je nešto organizirano, ali ne baš prečesto. Baš se i ne uključujem u neke posebne aktivnosti, više je to šetnja i obilazak. Eventualno ako je neka vožnja brodom. [Šetnja i razgledavanje] ovise o terenu, moram imati nekog tko će mi bit podrška. Jedna osoba, čak bi bilo bolje da su dvije, da me sa svake strane netko pridrži, zbog sigurnosti, onda mogu sve obići. (...) A sad koliko je što prilagođeno... Bila sam na Plitvicama i sjećam se da su to bili oni uski puteljci, uske staze s daskama. To je nepraktično. (...) Ali ovo što se sjećam ne bih rekla da je bilo prilagođeno. Mislim da nije.“</p> <p>„Zaštićena područja posjećujem više puta godišnje, pogotovo zato što se neka nalaze u neposrednoj blizini mjesta stanovanja. Većinom rekreativne aktivnosti koje ne umaraju previše, kao šetnja, promatranje prirode, badminton. U slučaju da zaštićeno područje ima u ponudi okrpju često nešto popijem i pojedem. Volio bih se okušati ozbiljnije u planinarstvu no zbog problema u donjem dijelu leđa ne uspijevam planinariti koliko želim. Smatram da su neka zaštićena područja prilagođena osobama s invaliditetom do neke mjere, ali treba još dosta uložiti u infrastrukturu kako bi se osobe s invaliditetom osjećale ugodno i dobrodošlo u tim područjima. Potrebno je pružiti osjećaj pripadnosti i donekle stvaran osjećaj destinacije, da osoba unatoč svojim ograničenjima doživi temeljni fenomen zbog kojeg je zaštićeno područje pod protekcijom.“</p>
Osobe s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	<p>„Kao dijete sam svake godine bila na Brijunima. Bila sam kao dijete na Plitvicama jednom i bili smo u špilji Vrelo, ali ne idem često. (...) Svodi se na šetnju, razgledavanje prirode, odemo na ručak. (...) Mislim da nije toliko problem u pristupačnosti područja, problem je u ljudima koji tamo žive, koji "kroje" politiku svojeg grada i umjesto da se razmišlja na način da se svatko može popeti na nogostup ako je on spušten, i osoba u kolicima i osoba na štakama ili s hodalicom i majka s djetetom u kolicima, a i onaj zdrav na svoje dvije noge. Jer mislim da ako je svijet prilagođen nama mogu ga koristiti svi.“</p> <p>„Posjetio sam mnoge nacionalne parkove i parkove prirode, od kojih su neki od parkova: Park prirode Učka, Nacionalni park Risnjak, Nacionalni park Sjeverni Velebit, Nacionalni park Krka, Nacionalni park Brijuni, Park prirode Biokovo, Nacionalni park Plitvička jezera. Što se tiče područja pod zaštitom UNESCO-a posjetio sam jedino Stari grad Dubrovnik, tj. Dubrovačke zidine. Od spomenutih lokacija izdvojio bih Nacionalni park Brijuni te Park prirode Biokovo, točnije Skywalk kao najpristupačnije za osobe koje se koriste kolicima. Najme, kada je riječ o NP Brijuni sam brod koji polovi iz Fažane za Brijune prilagođen je, osim što se nalazi prag na ulazu u salon. Brod također, sudeći po oznaci na vratima, posjeduje sanitarni čvor za osobe s invaliditetom. Vlakić za razgledavanje koji vozi po Velikom Brijunu je prilagođen tako što ima posebno mjesto za osobe koje se koriste kolicima. Kada govorimo o Skywalku, od ceste do njega</p>

	vodi odlično napravljena rampa, a postoji podizna platforma pored stepenica koje se mogu zaobići spomenutom rampom, no sumnjam da se podizna platforma koristi budući da podizne platforme obično nisu namijenjene za korištenje na otvorenom. Zaštićena područja posjećujem minimalno jednom godišnje. Prilikom posjete zaštićenim područjima, ovisno o kakvom je području riječ, nastojim maksimalno obavljati specifične aktivnosti vezane uz područje na kojem se nalazim bilo da je riječ o šetnji i razgledavanju prirode ili učenju o samoj lokaciji, njenoj povijesti zanimljivostima i slično.“
Skrbnici osoba s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	„Nekoliko puta godišnje posjećujemo zaštićena područja. Najviše šetnja, razgledavanje je manje bitno. Sportske aktivnosti koje nisu samo šetnja, razgledavanje većeg područja što nije moguće zbog slabe koncentracije djeteta i povremeno ograničeno područje koje se može posjetiti zbog slabije ravnoteže. Svakako postoji problem na nekim zaštićenim područjima zbog manje sigurnosnih dodataka, poput ograda na liticama ili u blizini vodenih tijela.“
Skrbnici osoba s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	„Bili smo u zaštićenim područjima. Bili smo dva puta u Maksimiru. To je to. Znali smo otići na izvor Riječine. Bili smo u Starigradu na Paklenici, pa smo znali šetati u Fužinama. Manje više uz more, uvijek je to bila neka šetnja uz more. Nismo bili ni na Kornatima ni na Brijunima, kad god smo planirali ići uvijek je bilo ili ružno vrijeme ili smo bili spriječeni radi njenog problema, pa nismo htjeli provesti vrijeme na brodu pa smo odlučili preskočiti takav izlet. (...) Ona je čak upisala planinarsku grupu u školi, međutim u dvije godine nismo ni na jedan izlet išli jer je ili izlet bio jako prezahtjevan ili je bilo loše vrijeme. Tako da nam se nikako nije pogodilo da možemo otići na takav izlet. (...) Ona to dosta teško podnosi, željela bi, a ne može i onda bi se možda isforsirala samo da ode, a poslije bismo imali problem.“

6.3.4. Primjeri dobre prakse po pitanju pristupačnosti za osobe s invaliditetom

Kao primjeri dobre prakse su u većini slučajeva navedeni nacionalni parkovi i parkovi prirode (tab. 17.). Posebno su istaknuti NP Plitvička jezera i NP Krka što zbog uređenosti staza što zbog primjena prakse s pristupačnijim cijenama ulaznica za osobe s invaliditetom. Također, istaknuti su i NP Brijuni, PP Biokovo i PP Telašćica. Ova su zaštićena područja navedena kao primjeri dobre prakse zbog pristupačnosti prometala u tim zaštićenim područjima te osiguranosti zaštićenih područja od mogućih nezgoda. Ipak, zabrinjava činjenica da nisu svi ispitanici imali primjer dobre prakse kada je u pitanju prilagođenost osobama s invaliditetom. U tim slučajevima ističu kako su navikli na činjenicu kako im mnogi lokaliteti nisu prilagođeni i zbog te navike i čvrste volje kako bi obišli i posjetili lokalitet koji ih interesira zanemaruju činjenicu kako ti lokaliteti nisu pristupačni osobama s invaliditetom.

Bez obzira na to koriste li ili ne koriste pomagala za kretanje, svi ispitanici imaju nekih poteškoća s kretanjem. Tako su često isticali neke oblike prilagodbe područja koje im umanjuju fizičke barijere izvršavanja ključnih aktivnosti, poput šetnje.

Tab. 17. Primjeri dobre prakse pristupačnosti različitih destinacija

	citrat kao primjer
Osobe s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	<p>„Htio bih najviše izdvojiti nacionalni park Plitvička Jezera i NP Krka. Kad sam ja bio tamo oni su imali dosta dobre te staze i platforme za mene. Dovoljno su bile široke, ravne, stabilne i rukohvati. Jednostavno za mene je to bilo dovoljno dobro. I znam da su u NP Plitvička jezera bili pristupačni autobusi. I park nudi autobuse koji voze posjetitelje od jednog dijela parka do drugog i autobusi su opremljeni tim rampama da bi omogućili lakši ulazak osobama s invalidskim kolicima. I nude posebne cijene, odnosno ako je osoba s više od 50% oštećenja ulaz je gratis. Što se mene tiče to su dobre stvari i nekako mi je to dovoljno dobro osigurano što se tiče mene, što se tiče moje bolesti.“</p> <p>„Da ti budem iskrena, što je tužno meni ti sad ništa ne pada na pamet da je bilo prilagođeno. Čak više mislim da je toga što nije prilagođeno. Mislim sam od malena jednostavno naviknuta da se moram snaći nekako.“</p>
Osobe s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	<p>„Nacionalni park Brijuni te Park prirode Biokovo, točnije Skywalk smatram najpristupačnijima za osobe koje se koriste kolicima. Najme, kada je riječ o NP Brijuni sam brod koji plovi iz Fažane za Brijune prilagođen je, osim što se nalazi prag na ulazu u salon. Brod također, sudeći po oznaci na vratima, posjeduje sanitarni čvor za osobe s invaliditetom. Vlakić za razgledavanje koji vozi po Velikom Brijunu je prilagođen tako što ima posebno mjesto za osobe koje se koriste kolicima. Kada govorimo o Skywalku, od ceste do njega vodi odlično napravljena rampa, a postoji podizna platforma pored stepenica koje se mogu zaobići spomenutom rampom.“</p>
Skrbnici osoba s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	<p>„Može se izdvojiti Park prirode Telašćica, doduše potrebno je osobno vozilo kako bi se mogle posjetiti sve turističke zanimljivosti u jednom danu. Dobro je što postoji novouređeni informativni centar koji je bio izuzetno zanimljiv i što postoje ograde nad svim dostupnim liticama.“</p>
Skrbnici osoba s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	<p>„Iskreno ja ne znam ni za jedan. Kad smo bili na moru ništa nije bilo prilagođeno. Evo sad tu i tamo neka rampa, nekakav ulazak u more zna biti. Znam da je jedna plaža na Kantridi baš plaža za osobe s invaliditetom. Ali nam je jako daleko i idemo radije na jednu bližu. Znači što se tiče samih šetnica ne. Od svega gdje smo mi bili, Maksimir je najbolji. Čak i u drugim zemljama kad smo bili, ništa nije bilo prilagođeno ljudima s invaliditetom.“</p>

6.3.5. Primjeri loše prakse po pitanju pristupačnosti za osobe s invaliditetom

Kao primjer loše prakse ispitanici su istaknuli Značajni krajobraz Kamačnik (tab. 18.). Zbog uskih staza na lokalitetu i velikog broja stepenica. Zanimljivo je istaknuti kako su neki ispitanici istaknuli NP Plitvička jezera kao primjer loše prakse, iako je isto zaštićeno područje za druge ispitanike navedeno kao primjer dobre prakse, što potvrđuje činjenicu kako je svaki invaliditet različit i samim time svaka osoba s invaliditetom ima drugačije potrebe (Setola i dr., 2018). Također, treba istaknuti kako su kao veći problem od nepristupačnosti zaštićenih područja istaknut manjak senzibiliteta ljudi.

Tab. 18. Primjeri loše prakse pristupačnosti različitih destinacija

	citat kao primjer
Osobe s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	„Htio bih izdvojiti kanjon Kamačnik. Te staze nisu uopće bile prilagođene meni, a kamoli osobama s kolicima ili osobama sa štakama. Sve je bilo strmo, velike stijene, visoke stepenice i bili su odroni zemlje s bočne strane tih puteljaka. Uski su ti putovi. To je lijepo mjesto, ali što se tiče prilagođenosti, to je loše napravljeno. I uopće nema cijena koje su prilagođene za osobe s invaliditetom. Svima su cijene jednake i nije uopće prilagođeno bar po mom mišljenju za osobe s invaliditetom. Moj tata ima istu bolest kao ja i kad smo se penjali se spotaknuo i dosta je ogrebao cijelo koljeno. Ima tu i tamo tih nekih rukohvata da se može primiti, ali nije baš dobro.“
Osobe s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju	„Što se tiče loše prilagođenih lokacija spomenuo bih Nacionalni park Risnjak i Park prirode Učka. Risnjak sam posjetio kao mali, kada me je majka nosila tako da u tom trenutku nisam obraćao pažnju na prostornu pristupačnost, no prema pričama moje majke, na Risnjak je gotovo nemoguće doći sa kolicima. Kada je riječ o Učki, dio koji je dostupan osobama koje se koriste kolicima jest manji parking blizu vrha planine do kojeg se može doći ako je cesta otvorena. Do samog vrha osoba koje se koristi kolicima može otežano doći na način da ju druga osoba vozi na zadnjim kotačima zbog neravnog terena, pritom je dobro imati na umu da takav način vožnje, koji meni osobno odgovara, ne odgovara svim osobama koje se koriste kolicima.“
Skrbnici osoba s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju	„Plitvička jezera su izuzetno loše prilagođena s obzirom na uske puteve iznad jezera bez ikakvih zaštitnih ograda, što znači da svi moramo biti na konstantnom oprezu zbog djetetovih problema s motorikom. Također je i problem uspona na neke stepenice zbog klimavih ili ne postojećih ograda.“

<p>Skrbnici osoba s invaliditetom koje koriste pomagala pri kretanju</p>	<p>„Ne znam da je baš nešto bilo ekstra nemam, ali i da je nešto bilo ekstra loše ne, ništa specijalno loše. Uvijek smo birali izlet za koji znamo da ona to može savladati. Tako da se nismo upuštali u nekakve izlete s njom gdje smo znali da je prezahtjevno. Bila je prošle godine na Papuku, ali se izuzetno dobro osjećala i savladala je sve što su savladali i drugi, ali nije bilo ničega što je bilo ekstra dobro prilagođeno ili loše prilagođeno s osobama s invaliditetom. (...) Loša praksa nam je više sa ljudima nego s mjestom. (...) U principu neosjetljivost ljudi [je veći problem] nego sama prilagođenost terena. Teren smo uvijek odabirali znajući što ona može.“</p>
--	---

7. Rezultati kartiranja

Na području Grada Zagreba i Zagrebačke županije se nalazi 64 zaštićenih područja (sl. 10.). Zaštićena su područja podijeljena u kategorije prema razini pristupačnosti. Na karti su zaštićena područja koja su pristupačna označena zelenom pribadačom, djelomično pristupačna zaštićena područja su označena žutom pribadačom, a nepristupačna zaštićena područja su označena crvenom pribadačom.

Sl. 10. Karta zaštićenih područja u Gradu Zagrebu i zagrebačkoj županiji prema razini pristupačnosti
Izvor: Prilagođeno prema Bioportal (n. d.)

Zaštićenih područja koja su pristupačna te su stoga označena zelenom pribadačom je sveukupno 27 (tab. 19.). Prvi među njima je **Botanički vrt PMF-a**. Ovo je zaštićeno područje označeno zelenom pribadačom zbog toga što su staze unutar zaštićenog područja ravne i bez nagiba te je po njima posipan šljunak što je vrsta podloge koja je pozitivno ocijenjena kroz provedene intervjue. Sam je lokalitet u blizini javnog gradskog prijevoza te glavnog željezničkog kolodvora odakle je potrebna kratka i lagana šetnja do samog Botaničkog vrta. **Božjakovina – park oko dvorca** je zaštićeno područje koje je označeno zelenom pribadačom zbog malog nagiba padine. Staze unutar zaštićenog su područja dovoljno široke da osobe u invalidskim kolicima po njima mogu manevrirati pri kretanju, a također su pošljunčane. Samo zaštićeno područje je dostupno automobilom. Sljedeće zaštićeno područje koje je označeno zelenom pribadačom je **Crna mlaka**, i to zbog činjenice da su staze unutar lokaliteta dovoljno široke,

ravne i s minimalnim nagibom, a također, staze nisu zemljane pa padaline ne utječu na stanje staza. Sam je lokalitet dostupan osobnim automobilom. **Česma i Novakuša** su posebni šumski rezervati, označeni zelenom pribadačom zbog toga što su staze unutar zaštićenih područja široke i bez velikog nagiba, lokaliteti su dostupni osobnim automobilom. Ipak, riječ je o gusto pošumljenim područjima pa bi kretanje izvan uređenih staza i putova moglo biti problematično. **Đurkov put – stablo oskoruše, Tisa u Samoboru te Mamutovac na Paunovcu** su označeni zelenom pribadačom, do sva tri lokaliteta se može stići osobnim automobilom. Međutim, riječ je o stablima koja se nalaze na privatnom posjedu pa je moguće da pristup istima bude onemogućen vlasnikovom zabranom pristupa. **Gornja Bistra – park oko dvorca** je označeno zelenom pribadačom zbog toga što je prosječan nagib unutar zaštićenog područja nizak, staze su široke, i pošljunčane, a zaštićeno područje je dostupno osobnim automobilom. Ipak, treba napomenuti kako je riječ o bolnici te pri posjetu lokaliteta treba biti obziran prema pacijentima i osoblju koje tamo radi. **Hrast u Rakitovcu** je označen zelenim pribadačom jer je riječ o pristupačnom lokalitetu, do samog lokaliteta je moguće doći osobnim automobilom, ali treba napomenuti kako se ovo stablo hrasta nalazi na posjedu osnovne škole pa je moguće kako pristup stablu nije moguć za vrijeme trajanja nastave. **Jastrebarsko – park uz dvorac, Lužnica - park uz dvorac i Lug Samoborski – park uz dvorac** su lokaliteti koji su označeni zelenom pribadačom zbog činjenice da su staze unutar parkova dovoljno široke, pošljunčane te ravne s malim prosječnim nagibom. Do sva tri lokaliteta je moguće doći osobnim automobilom. **Park u Jurjevskoj 27, Park J. J. Strossmayera, Park Maksimir, Park kralja Petra Krešimira IV, Park kralja Petra Svačića, Park Opatovina, Park Ribnjak, Perivoj srpanjskih žrtava, Samobor – park u Langovoj 39, Trg kralja Tomislava i Park Zrinjevac** su označeni zelenom pribadačom zbog toga što su staze i putovi unutar ovih zaštićenih područja ravni, pošljunčani i dovoljno široki za kretanje osoba u invalidskim kolicima. Do ovih je lokaliteta moguće doći javnim gradskim prijevozom, laganom šetnjom ili osobnim automobilom. Zaštićena područja **Sava – Strmec i Savica** su označeni zelenom pribadačom zbog toga što je na oba lokaliteta prisutan niski prosječni nagib, staze su pošljunčane i široke, a do lokaliteta Sava – Strmec je moguće doći koristeći osobni automobil, a do lokaliteta Savica je moguće doći laganom šetnjom. **Lokalitet Varoški lug – zoološki rezervat** je dobio zelenu pribadaču zbog niskog prosječnog nagiba unutar zaštićenog područja i toga što su postojeći putovi i staze dovoljno široki te pošljunčane.

Tab. 19. Zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije najviše razine pristupačnosti

Kategorija zaštite	Područje
Posebni rezervat	Savica
	Sava - Strmec
	Crna Mlaka
	Česma
	Novakuša
	Varoški lug (zoološki)
Spomenik prirode	Đurkov put - stablo Oskoruše
	Hrast u Rakitovcu
Spomenik parkovne arhitekture	Park Maksimir
	Botanički vrt PMF
	Trg J. J. Strossmayera
	Trg N. Š. Zrinski
	Park Ribnjak
	Vrt, Jurjevska ulica 27
	Perivoj srpanjskih žrtava
	Park Opatovina
	Trg Kralja Petra Krešimira IV.
	Mamutovac na Paunovcu
	Trg Kralja Tomislava
	Trg kralja Petra Svačića
	Božjakovina - park oko dvorca
	Gornja Bistra - park oko dvorca
	Jastrebarsko - park uz dvorac
	Lug Samoborski - park oko dvorca
	Lužnica - park oko dvorca
	Samobor - park u Langovoj 39
Samobor - tisa	

Zaštićenih područja koja su djelomično pristupačna te su stoga označena žutom pribadačom ima 15 (tab. 20.). **Botanički vrt FBF-a** je manje pristupačan od Botaničkog vrta PMF-a zbog toga što su staze unutar Botaničkog vrta FBF-a preuske da bi se njima mogle kretati osobe u invalidskim kolicima. Također, staze su poprilično nakošene, a treba istaknuti kako je ulaz bez stepenica i dijelovi su pristupačni za posjet osobama u invalidskim kolicima. **Cret Dubravica** je lokalitet koji je označen žutom pribadačom zbog toga što su staze unutar lokaliteta zemljane pa nakon većih padalina postoji mogućnost da postanu blatnjave i tako otežaju kretanje osobama s invaliditetom. Također, staze nisu u potpunosti ravne već su na središnjem dijelu uzdignutije nego na vanjskom dijelu, što s obzirom na model, a samim time i širinu invalidskih

kolica može otežati kretanje za osobe u invalidskim kolicima. Kao još jedan dodatan faktor koji je utjecao na to da je ovaj lokalitet označen žutom pribadačom je činjenica da novoizgrađena platforma za promatranje biljaka ima previsok prag da bi se osoba u invalidskim kolicima ili s otežanom mobilnošću mogla popeti na nju. **Mallinov park** je označen zbog činjenice da postoji normalan ulaz u park i staze unutar parka su dovoljno široke te pošljunčane, ali unutar parka postoje stepenice pa nisu svi dijelovi parka pristupačni za osobe s invaliditetom. **Leustekov park** je označen žutom pribadačom zbog visokog prosječnog nagiba, ipak sam je park dostupan automobilom i dijelovi parka imaju niski prosječni nagib padina pa je na tim dijelovima pristupačan osobama s invaliditetom. **Markovčak – Bistra** je označen žutom pribadačom zbog relativno visokog prosječnog nagiba padina. Ipak, do lokaliteta je moguće doći osobnim automobilom što ga čini djelomično pristupačnim. **Park prirode Medvednica** je označena žutom bojom jer unutar zaštićenog područja postoje staze koje su u potpunosti prilagođene osobama s invaliditetom kao što je šetnica uz potok Bliznec, treba istaknuti kako je šetnicu potrebno obnoviti jer na nekim dijelovima drvena konstrukcija nije u dobrom stanju. Ipak, treba napomenuti kako su dijelovi koji su pristupačni osobama s invaliditetom u manjini u odnosu na one koji nisu. **Park uz dvorac Junković** je označen žutom pribadačom zato što je u odnosu na druge parkove uz dvorce ovaj park manje razine pristupačnosti, a to proizlazi iz činjenice da oko dvorca ne postoje uređene staze već je oko dvorca travnata površina koja može stvarati probleme pri kretanju osoba u invalidskim kolicima. Zbog istog razloga vezanog uz neuređene staze je i **Samobor – Park bistrac** označen sa žutom pribadačom. **Prilaz Gj. Deželića 14, vrt** je označen žutom pribadačom jer je riječ o vrlo skućenom vrtu u kojem bi osoba u invalidskim kolicima mogla imati problema pri kretanju. Sam je puteljak u vrtu ravan i popločen što omogućuje kretanje unutar vrta osobama s invaliditetom koje ne koriste pomagala pri kretanju. **Prilaz Gj. Deželića 51, stablo Putenaste Paulovnije** je označeno žutom pribadačom zbog činjenice da je riječ o uskom prilazu, staza je asfaltirana pa ukoliko osoba nema problema s uskim prilazom može bez poteškoća pristupiti stablu. **Stražnik** je označen žutom pribadačom zbog toga što unutar zaštićenog područja postoji odlično uređena drvena poučna staza. Ostatak je lokaliteta teže pristupačan, iako su staze dovoljno široke i pošljunčane riječ je o zaštićenom području s visokim prosječnim nagibima padina te je stoga osobama s invaliditetom kretanje osim po poučnoj drvenoj stazi kretanje otežano, lokalitet je dostupan osobnim automobilom. **Stupnički lugovi i Turopoljski lug** su lokaliteti koji označeni žutom pribadačom jer je prosječni nagib padina unutar oba lokaliteta nizak, postoje neki uređeni putovi no nisu ravni. Također, kada je riječ o Turopoljskom lugu treba istaknuti kako se nalazi u blizini poplavnih dijelova, pa bi ovisno o dijelu godine u kojem se lokalitet posjećuje neki dijelovi mogli biti

poplavljeni te samim time nepristupačni. **Varoški lug – šumski rezervat** je označen žutom pribadačom jer kako bi se došlo do samog lokaliteta potrebno je proći kroz gusto šumsko područje Varoškog luga – zoološkog rezervata. Putovi postoje, ali je manje pristupačan u odnosu na Varoški lug – zoološki rezervat. **Park prirode Žumberak - Samoborsko gorje** je označen sa žutom pribadačom jer, kao i u slučaju Parka prirode Medvednica, unutar parka prirode postoje neki dijelovi koji su pristupačni osobama s invaliditetom, ali su oni u manjem broju od dijelova koji su nepristupačni osobama s invaliditetom.

tab. 20. Zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije srednje razine pristupačnosti

Kategorija zaštite	Područje
Park prirode	Medvednica
	Žumberak - Samoborsko gorje
Posebni rezervat	Markovčak - Bistra
	Varoški lug - šuma
	Stupnički lugovi
	Cret Dubravica
Spomenik parkovne arhitekture	Mallinov park
	Botanički vrt FBF
	Prilaz Gj. Deželića 14, vrt
	Prilaz Gj. Deželića 51, stablo Pustenaste Paulovnije
	Mlinovi 72, Leustekov Park
	Dvorac Junković, park
	Samobor - park Bistrac
Značajni krajobraz	Turopoljski lug i vlažne livade uz rijeku Odru
Park-šuma	Stražnik

Zaštićenih područja koja su nepristupačna te su stoga označena crvenom pribadačom ima 22 (tab. 21.). **Bablji zub – Ponikve, Bliznac – Šumarev grob, Brežuljak kod Smerovišća, Goranec, Gračec – Lukovica – Rebar, Japetić, Lipa, Rauchova Lugarnica – Desna Trnava, Pušičnjak - Goršćica, Tepec - Palačnik, Tusti Vrh – Kremenjak, Mikulić potok – Vrabečka gora** su označeni crvenom pribadačom zbog činjenice da je riječ o zaštićenim područjima u kojima je nagib padina izuzetno visok te zbog toga je kretanje osoba s invaliditetom vrlo otežano. **Grgosova špilja i Veternica** su označene crvenom pribadačom jer, iako su to turističke špilje i prilagođene su posjećivanju ljudi, nisu dovoljno prilagođene za posjete osobe s invaliditetom. Staze unutar špilja su uske te nerijetko skliske, što osobama koje imaju poteškoće s mobilnošću može stvarati potencijalnu opasnost od pada. Dodatno, do špilje vodi nepristupačan put koji je strm te zemljan pa u razdobljima obilnijih padalina postane blatnjav. **Jastrebarski lugovi** je lokalitet koji je označen crvenom pribadačom zbog toga što

unutar lokaliteta prevladava močvarno tlo te gusta šumska vegetacija. **Lonjsko polje** – dio u Zagrebačkoj županiji je označeno jer je dio parka prirode koji je unutar Zagrebačke županije nepristupačan zbog rijeke i guste šumske vegetacije. **Okić-grad** i **Zelinska glava** su označeni crvenom pribadačom jer su staze na samim lokalitetima strme s velikim prosječnim nagibom, a također su i uske, što otežava kretanje osoba s invaliditetom po lokalitetu. **Park u Jurjevskoj 30** je označen crvenom bojom jer je parku moguće pristupiti samo preko stepenica, što jako otežava pristupačnost osobama koje imaju probleme s mobilnošću, a osobama u invalidskim kolicima u potpunosti onemogućava pristup. **Samobor – park Mojmir** je označen crvenom pribadačom zbog visokog prosječnog nagiba padina što otežava kretanje. **Slapnica** je lokalitet koji je označen crvenom pribadačom zbog teško prohodnih dijelova. Staze su mjestimično vrlo strme, uske te blatnjave, a to sve negativno utječe na kretanje osoba s invaliditetom po lokalitetu. **Tisa u Šupljaku** je označena crvenom pribadačom zato jer je do samog stabla moguće doći samo pješice po strmoj stazi, a samo se stablo nalazi na strmoj padini.

Tab. 21. Zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije niske razine pristupačnosti

Kategorija zaštite	Područje
Park prirode	Lonjsko polje
Posebni rezervat	Rauchova Lugarnica - Desna Trnava (šumski)
	Mikulić Potok - Vrabečka Gora
	Tusti Vrh - Kremenjak
	Gračec - Lukovica - Rebar
	Pušinjak - Gorščica
	Bablji zub - Ponikve
	Bliznec - Šumarev grob
	Brežuljak kod Smerovišća
	Jastrebarski lugovi Japetić
Spomenik parkovne arhitekture	Park u Jurjevskoj ulica 30
	Samobor - park Mojmir
Značajni krajobraz	Lipa
	Goranec
	Slapnica
	Zelinska glava
Park-šuma	Okić-grad
	Tepec - Palačnik
Spomenik prirode	Spilja Veternica
	Grgosova spilja
	Tisa u Šupljaku

Prema kategorijama pristupačnosti, 27 je zaštićenih područja koja spadaju u kategoriju Pristupačno, 15 je zaštićenih područja u kategoriji Djelomično pristupačno te je 22 zaštićenih područja u kategoriji Nepristupačno (sl. 10. – sl. 18.). Najviše pristupačnih zaštićenih područja spadaju u kategoriju parkovne arhitekture, a kada je riječ o nepristupačnim zaštićenim područjima najviše ih je smješteno na gorama, raznih su kategorija od značajnog krajobraza do botaničkog spomenika prirode.

Sl. 11. Zaštićena područja u istočnom dijelu Zagrebačke županije prema razini pristupačnosti
Izvor: Prilagođeno prema Biportal (n. d.)

Sl. 12. Zaštićena područja u sjeverozapadnom dijelu Zagrebačke županije prema razini pristupačnosti
Izvor: prilagođeno prema Biportal (n. d.)

Sl. 13. Zaštićena područja u zapadnom dijelu Zagrebačke županije prema razini pristupačnosti
 Izvor: prilagođeno prema Bioportalu (n. d.)

Sl. 14. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji prema razini pristupačnosti
 Izvor: Prilagođeno prema Bioprtal (n. d.)

Sl. 15. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Podsljeme
 Izvor: Prilagođeno prema Bioportal (n. d.)

Sl. 16. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Centar
 Izvor: Prilagođeno prema Bioportal (n. d.)

Sl. 17. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Park Maksimir i Savica
Izvor: Prilagođeno prema Biportal (n. d.)

Sl. 18. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Istočna Medvednica
Izvor: Prilagođeno prema Biportal (n. d.)

8. RASPRAVA

Istraživanje je ukazalo na to da drugačiji oblici invaliditeta utječu na to je li za neku osobu s invaliditetom neko zaštićeno područje pristupačno ili nije što se slaže s istraživanjem Setola i dr. (2018). Najbolji primjer je NP Plitvička jezera. Kod određenog broja ispitanika je ovaj nacionalni park naveden kao primjer dobre prakse zbog pristupačnih staza, pristupačnog prijevoza unutar samog nacionalnog parka. Ipak, kod nekih je ispitanika NP Plitvička jezera naveden kao primjer loše prakse jer nije dovoljno sigurnosno osigurano, u vidu manjka ograda ili skliskih staza. To uzrokuje to da je tokom cijelog posjeta nacionalnom parku potrebna visoka razina pripravnosti kako bi se izbjegla nesreća. Ta činjenica sigurno negativno utječe na osjećaj mjesta kada je u pitanju NP Plitvička jezera. Setola i dr. (2018) su u svojem istraživanju istraživali kojom se brzinom kreću osobe s invaliditetom različitih vrsta invaliditeta te su dokazali kako brzina kretanja po stazama unutar zaštićenog područja uvelike ovise o vrsti invaliditeta i o tomu kako on utječe na mobilnost osobe s invaliditetom.

Također, dolazi se do zaključka kako invaliditet uvelike utječe na izbor destinacije koju će osobe s invaliditetom posjetiti, a također i na aktivnosti koje će osoba s invaliditetom ispuniti u zaštićenom području. Treba istaknuti kako se neki od ispitanika aktivno bave sportom i kod njih se može uočiti određena razina ustrajnosti za obilazak željenih destinacija, unatoč poteškoćama. Što se slaže sa zaključkom do kojeg su u svojem istraživanju došli Shi i dr., (2012) u kojem su istraživali motivaciju za turističkim putovanjima kod osoba s invaliditetom. U svojem su istraživanju istaknuli kako osobe s invaliditetom ukoliko žele sudjelovati u nekim aktivnostima, pa makar bile ekstremne će u njima i sudjelovati bez obzira što bi organizacija istih mogla biti izuzetno komplicirana.

Ono što je zajedničko svim ispitanicima jest da ukoliko žele posjetiti neku destinaciju trebaju provesti jako duge i opširne pripreme prije samog puta. U istraživanju koje je proveo Darcy (1998) poteškoće pri planiranju je kao problem istaknulo nešto više od 25% ispitanika. Pripreme se najviše sastoje od istraživanja jeli lokalitet pristupačan, postoji li pristupačan sanitarni čvor te detaljno zapisivanje troškova što se slaže s istraživanjem koje je proveo Darcy (1998). Fizičke barijere su jako naglašene kod ispitanika koji se kreću s nekim pomagalom za kretanje, ponajviše invalidskim kolicima. Dok ispitanici koji se mogu samostalno kretati spominju da u zaštićenim područjima neometano obavljaju aktivnosti koje uključuju posjetu ugostiteljskim objektima, ispitanici koji se kreću s pomagalima nemaju tu mogućnost. Prije svakog putovanja

moraju detaljno istražiti lokalitet koji posjećuju i utvrditi razinu pristupačnosti ugostiteljskim objektima jer često nemaju mogućnost niti samostalno niti uz pomoć pratnje ući u određene objekte zbog njihove neprilagođenosti takvim pomagalima. Kao dobra praksa prilagođavanja zaštićenih područja ističe se prilagodba područja kako bi se umanjile fizičke barijere. Rezultati istraživanja pokazuju da u Hrvatskoj prilagodba znači postavljanje rampi i rukohvata, međutim, takve prilagodbe nisu svugdje moguće niti dovoljne. Upravo zato fizičke je barijere moguće umanjiti po uzoru na projekt *Don't stay home* u sklopu kojeg su se parkovi u okolici Barcelone učinili pristupačnijima uz pomoć posebnih invalidskih kolica uz pomoć kojih je moguće obići i najzahtjevnije dijelove zaštićenih područja. Postoji više modela takvih kolica i svaka su specijalizirana za neku vrstu terena, pa ovisno o tome je moguće nabaviti model kojim bi osoba najlakše mogla obići lokalitet.

Kao neke od problema s kojima se susreću pri planiranju svojih putovanja osobe s invaliditetom u istraživanju koje je proveo Darcy (1998) su istaknule su pristupačnost destinacije (37,3%), pristupačnost lokaliteta (32,9%) te financijske poteškoće (50,5%).

Osobe s invaliditetom poprilično rijetko posjećuju zaštićena područja. Kao najčešći je razlog navedena nedovoljna pristupačnost, ali kod nekih je ispitanika je kao razlog naveden manjak vremena za posjet zaštićenim područjima zbog drugačijih prioriteta u životu. Ovo se ne slaže s istraživanjem Shi i dr. (2012) u kojem su zaključili kako osobe s invaliditetom često posjećuju prirodu unatoč svim poteškoćama s kojima se mogu pri tomu susresti. Ipak, jedan je ispitanik istaknuo kako često posjećuje zaštićena područja, ako razlog tomu navodi kako su neka zaštićena područja u neposrednoj blizini mjesta stanovanja.

Najčešće aktivnosti koje osobe s invaliditetom vrše u zaštićenim područjima su razgled zaštićenog područja, šetnja te ukoliko postoji pristupačan ugostiteljski objekt konzumacija jela i pića.

9. ZAKLJUČAK

Pristupačni je turizam sve popularniji predmet istraživanja i sve više dolazi do potrebe da se svi članovi društva ravnopravno u njega uključe. Turizam i putovanja su važan dio pojedinčeva života te stoga treba raditi na povećanju pristupačnosti turističkih destinacija kako bi i osobe s invaliditetom mogle ravnopravno sudjelovati u turističkim aktivnostima. Zaštićena su područja važna za rekreacijske i turističke aktivnosti. Upravo je zato istraživanje provedeno u sklopu ovog diplomskog rada istražilo pristupačnost zaštićenih područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji.

Provođenjem istraživanja i analizom rezultata ostvareni su sljedeći ciljevi ovog rada:

1. utvrđena je važnost zaštićenih područja za rekreaciju i odmor osoba s invaliditetom;
2. identificirane su aktivnosti kojima se osobe s invaliditetom bave dok posjećuju zaštićena područja;
3. utvrđena je motivacija, odnosno razlozi za posjećivanje i neposjećivanje zaštićenih područja od strane osoba s invaliditetom;
4. određena je razina pristupačnosti zaštićenih područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije;
5. klasificirana su zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije prema stupnju pristupačnosti.

Rezultati istraživanja pokazali su da jedno zaštićeno područje istovremeno može biti pristupačno za jednu osobu s invaliditetom, a nepristupačno za drugu. Veliku ulogu u tomu ima oblik i vrsta invaliditeta osobe, odnosno razina pokretljivosti i mobilnosti. Osobe s invaliditetom vole posjećivati zaštićena područja zbog prirodnih ljepota, ali rjeđe to čine ukoliko procijene da im nisu dovoljno pristupačna. Istovremeno, osobe s invaliditetom s većom mobilnošću ovakva područja preferiraju upravo zato jer im zaštićena područja omogućavaju boravak u prirodi i umjerene fizičke aktivnosti koje im pomažu održavati zdravlje. Međutim, prije bilo kakvog turističkog putovanja, a posebice onog koje od njih zahtijeva umjerenu do visoku razinu fizičkih aktivnosti, osobe s invaliditetom se moraju vrlo detaljno pripremiti i sakupiti sve informacije o destinaciji. To ne uključuje samo informacije o terenu, već i o različitim uslužnim djelatnostima koje su na destinaciji dostupne kako bi unaprijed mogle isplanirati u kojim sve aktivnostima mogu sudjelovati.

Važno je istaknuti da postoje detaljni dokumenti kako neko zaštićeno područje učiniti pristupačnim, a da se pritom ne naruše prirodni fenomeni zbog kojeg je zaštićeno područje proglašeno. U Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji postoje pristupačna zaštićena područja, ali je još mnogo prostora za napredak po pitanju pristupačnosti zaštićenih područja u ove dvije administrativne jedinice. Kako bi se stanje po pitanju pristupačnosti popravilo, moguće je kreirati interaktivnu kartu na kojoj bi se nalazila zaštićena područja prema razini pristupačnosti i u sklopu koje bi se o svakom zaštićenom području mogle saznati dodatne informacije. To uključuje informacije o najpristupačnijim rutama unutar zaštićenih područja, aktivnostima s kojima se osoba s invaliditetom može baviti unutar zaštićenog područja, itd..

Rangiranjem i klasifikacijom zaštićenih područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije utvrđeno je da je najviše zaštićenih područja pristupačno (njih 27 od 64), a najmanje zaštićenih područja je djelomično pristupačno (15 od 64). Upravo takve informacije potrebno je učiniti javno dostupnima i osobama s invaliditetom je potrebno ponuditi platformu na kojoj će detaljno moći proučiti sami teren i popratne djelatnosti, ali i saznati o prijašnjim iskustvima osoba sa sličnim poteškoćama kako bi unaprijed predvidjeli sve probleme i adekvatno ih spriječili ili umanjili.

Popis literature

1. Allan, M., 2014: Accessible tourism in Jordan: travel constraints and motivations, *European Journal of Tourism Research* 10, 109-119.
2. Baljkas, E., Dabo, K., 2021: Uloga stavova lokalnog stanovništva o zagrebačkom adventu kao dio imidža destinacije, *International journal of multidisciplinary in business and science*, 17(11), 13-26.
3. Barnes, C., Mercer, G., Shakespeare, T., 2010: The Social Model of Disability, u: *Sociology: Introductory Readings* (ur. Giddens, A., Sutton, P., W.), Polity Press, Cambridge, 161-167.
4. Baronio, G., Copeta, A., Motyl, B., Uberti, S., 2017: Goölem project: Concept and design of a trekking/hiking wheelchair, *Advances in Mechanical Engineering*, 9 (11), 1-11.
5. Brisenden, S., 1986: Independent Living and the Medical Model of Disability, *Disability, Handicap & Society*, 1 (2), 173-178.
6. Brunsko, Z., 2002: Turistička motivacija, *Naše more*, 49, 70-75.
7. Buhalis, D., Eichhorn, V., Michopoulou, E., Miller, G., 2005: Accessibility Market and Stakeholders Analysis, University of Surrey, United Kingdom.
8. Burnett, J., J., Bender-Baker, H., 2001: Assessing the Travel-Related Behaviors of the Mobility-Disabled Consumer, *Journal of Travel Research* 40, 4-11.
9. Cavinato, J., L., Cuckovich, M., L., 1992: Transportation and Tourism for Disabled: An Assessment, *Transportation Journal*, 31 (3), 46-53.
10. Dadić, M., Bačić, A., Župa, I., Vukoja, A., 2018: Definiranje pojmova invaliditet i osoba s invaliditetom, *Hrana u zdravlju i bolesti*, Specijalno izdanje (10. Štamparovi dani), 64-66.
11. Darcy, S., Buhalis, D. 2011: Conceptualising Disability: Medical, Social, WHO ICF, Dimensions and Levels of Support Needs, in: *Accessible Tourism: Concepts and Issues* (eds. Buhalis, D., Darcy, S.), Channel View Publications, Bristol, 21-44.
12. Darcy, S., 1998: Tourism Patterns and Experience of New South Wales People with a Physical Disability, Australija.
13. Darcy, S., 2002: Marginalised participation: Physical disability, high support needs and tourism, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 9 (1), 61-72.
14. Darcy, S., 2006: Setting a Research Agenda for Accessible Tourism, Sustainable Tourism, Australija.
15. Darcy, S., Buhalis, D., 2021: Accesibility to the Natural Park Network of the Barcelona Provincial Council – „Don't Stay Home!“, in: *Accessibility and Inclusive Tourism Development in Nature Areas - Compendium of Best Practices*.

16. Darcy, S., Dickson, T., J., 2009: A Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 32- 44.
17. De Matteis, F., Notaristefano, G., Bianchi, P., 2021: Public—Private Partnership Governance for Accessible Tourism in Marine Protected Areas (MPAs), *Sustainability*, 13.
18. Europska komisija, 2022: Access City Award 2022, Examples of best practice in making EU cities more accessible, Luksemburg.
19. Figueriedo, E., Eusebio, C., Kastenholz, E., 2012: How Diverse are Tourists with Disabilities? A Pilot Study on Accessible Leisure Tourism Experiences in Portugal, *International Journal of Tourism Research*.
20. Garro, F., Chiappalone, M., Buccelli, S., De Michieli, L., Semprini, M., 2021: Neuromechanical Biomarkers for Robotic Neurorehabilitation, *Frontiers in Neurorobotics*, 15:742163.
21. Gassiot, A., Prats, L., Coromina, L., 2016: Analysing Accessible Tourism in Religious Destinations: The Case of Lourdes, France, *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 3(2), 48-56.
22. Guttentag, D., A., 2010: Virtual reality: Applications and implications for tourism, *Tourism Management*, 31, 637-651.
23. Israeli, A., A., 2002: A Preliminary Investigation of the Importance of Site Accessibility Factors for Disabled Tourists, *Research Notes & Communications*, 41, 101-104.
24. Jung, T., H., Dieck, M., C., 2016: Augmented Reality, Virtual Reality and 3D Printing for CoCreation of Value for Visitor Experience at Cultural Heritage Places, *Journal of Place Management and Development*.
25. Jung, T., Michopolu, E., tom Dieck, M., C., 2017: Experiencing virtual reality in heritage attractions: Perceptions of elderly users
26. Laitano, M., I., 2017: Developing a Participatory Approach to Accessible Design, *International Journal of Sociotechnology and Knowledge Development*, 9 (4), 1-11.
27. Lauria, A., 2017: Environmental Design & Accessibility: Notes on the Personenvironment Relationship and on Design, Firenze University Press, 13, 55-62.
28. Lončarić, D., Dlačić, J., Prodan, M., P., 2023: Potrošačke navike domaćih turista u Hrvatskoj: motivacija, namjere ponašanja i sukreiranje turističkog iskustva, *Ekonomski pregled*, 74(2), 173-207.
29. Mace, R., Connell, R., B., Jones, M., Mueller, J., Mullick, A., Ostroff, J., Sanford, J., Steinfeld, E., Story, M., Vanderheiden, G., 1997: The Principles, The R. L. Mace Universal Design Insitute.

30. Marks, D., 1997: Models of Disability, *Disability and Rehabilitation*, 19 (3), 85-91.
31. McGuire, F., A., Dottavio, D., O'Leary, J., T., 1986: Constraints to Participation in Outdoor Recreation Across the Life Span: A Nationwide Study of Limitors and Prohibitors, *The Gerontological Society of America*, 26(59), 538-544.
32. Mihanović, V., 2011: Invaliditet u kontekstu socijalnog modela. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 47 (1), 72-86.
33. Muačević-Katanec, D., Pećin, I., Šimić, I., Fumić, K., Potočki, K., Šučur, N., Reiner, Ž., 2015: Smjernice za liječenje mukopolisaharidoze (MPS) VI u odraslih bolesnika, *Liječ Vjesn*, 137, 213-2015.
34. Opačić, V., T., Curić, D., Jandras, M., Kutle, K., Marijan, N., Mirt, I., Perković, D., Vodanović, I., 2014: Zaštićena područja kao rekreacijske zone grada – primjer Parka prirode Medvednica, *Hrvatski geografski glasnik*, 76 (1), 61-87,
35. Opća skupština Ujedinjenih naroda, 2008: Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (e)
36. Ostroff, E., 2011: Universal Design: An Evolving Paradigm in: *Universal Design Handbook* (eds. Preiser, W., F., E., Smith, K., H.), McGraw-Hill, New York, 1.3-1.11.
37. Paladini, A., Dhanda, A., Ortiz, M., R., Weigert, A., Nofal, E., Min, A., Gyi, M., Su, S., Van Balen, K., Quintero, M., S., 2019: Impact of Virtual Reality Experience on Accessibility of Cultural Heritage, *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*, 929-936.
38. Pasca, M., G., Elmo, G., C., Arcese, G., Cappelletti, G., M., Martucci, O., 2022: Accessible Tourism in Protected Natural Areas: An Empirical Study in the Lazio Region, *Sustainability*, 14.
39. Plimmer, F., Pottinger, G., Goodall, B., 2006: Accessibility Issues for Heritage Properties: a Frame of Mind?, *Shaping the Change*
40. Ray, N., M., Ryder, M., E., 2003: "Eibilities" tourism: an exploratory discussion of the travel needs and motivations of the mobility-disabled, *Tourism Management*, 24, 57-72.
41. Retief, M., Letšosa, R., 2018: Models of disability: A brief overview, *HTS Teologiese Studies/ Theological Studies* 74 (1).
42. Ribeiro, F., R., Silva, A., Barbosa, F., Silva, A., P., Metrôlho, J., C., 2018: Mobile applications for accessible tourism: overview, challenges and a proposed platform. *Information Technology & Tourism*, 19, 29-59.
43. Setola, M., Marzi, L., Torricelli, M., C., 2018: Accessibility indicator for a trails network in a Nature Park as part of the environmental assessment framework, *Environmental Impact Assessment Review*, 69, 1-15.

44. Shi, L., Cole, S., Chancellor, H., C., 2012: Understanding leisure travel motivations of travelers with acquired mobility impairments, *Tourism Management*, 33, 228-231.
45. Sisto, R., Cappelletti, G., M., Bianchi, P., Sica, E., 2021: Sustainable and accessible tourism in natural areas: a participatory approach, *Current Issues in Tourism*.
46. Službeni glasnik Grada Zagreba, 2003: Odluku o izmjenama i dopunama Odluke o donošenju Prostornoga plana Grada Zagreba, <http://www1.zagreb.hr/zagreb/slglasnik.nsf/restakt/ba73f44e5a2a52c9c1256e20004ec4c8?Open> (6.11.2021.)
47. Smith, R., W., 1985: Barriers are More than Architectural, *Parks and Recreation*, 20, 58-62.
48. Smith, R., W., 1987: Leisure of Disabled Tourists, Barriers to Participation, *Annals of Tourism Research*, 14, 376-389.
49. Šulc, R., 2019: Razvoj pristupačnog turizma u Gradu Zagrebu [Diplomski rad]. Prirodoslovno-matematički fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Dostupno na: <https://dabar.srce.hr/>
50. Takayama declaration, 2009: Development of Communities-for-All in Asia and the Pacific.
51. Tecău, A., S., Brătucu, G., Tescașiu, B., Chițu, I., B., Constantin, C., P., Foris., D., 2019: Responsible Tourism—Integrating Families with Disabled Children in Tourist Destinations, *Sustainability*, 11.
52. Van Horn, L., Isola, J., 2006: Toward a Global History of Inclusive Travel.
53. Vrtiprah, V., Sentić, S., 2018: Događaji u funkciji boljeg plasmana turističke destinacije, primjer Dubrovnika, *Ekonomska misao i praksa*, 1, 267-284.
54. Županijska skupština Zagrebačke županije, 2016: Plan zdravstvene zaštite Zagrebačke županije za razdoblje od 2017. do 2022. godine, https://www.zagrebacka-zupanija.hr/media/filer_public/a3/6a/a36acc36-ae35-4aa8-b33c-9b80350cd24c/plan_zdravstvene_zastite_zagrebacke_zupanije_2017-2022.pdf (3.1.2024.)
55. Zeller, J., Doyle, R., Snodgrass, K., 2012: Accessibility Guidebook for Outdoor Recreation and Trails, USDA Forest Service, Missoula Technology and Development Center.

Izvori

1. Angelino Zeller, 2021: Everything is possible!, https://www.instagram.com/p/CK6Q2NiH_oj/?igshid=N2ViNmM2MDRjNw== (28.11.2023.)
2. Bioportal, n.d.: Podaci s poligonima zaštićenih područja, <https://www.bioportal.hr/node/15> (3.1.2024.)
3. Dobrota, 2022: Dolina Slapnice - lagana staza za nezaboravnu šetnju u svako doba godine, <https://www.cimerfraj.hr/ideje/dolina-slapnice> (24.10.2023.)
4. Državna geodetska uprava, 2021, Registar prostornih jedinica, <https://dgu.gov.hr/registarprostornih-jedinica-172/172> (15.6.2023.)
5. DZS, n. d.: Dolasci i noćenja domaćih i stranih turista, županije, mjesečno, https://web.dzs.hr/PXWeb/Table.aspx?layout=tableViewLayout1&px_tableid=BS_TU12.px&px_path=Turizam_Dolasci%20i%20no%20c4%87enja%20turista%20u%20komercijalnim%20smje%20a1tajnim%20objektima&px_language=hr&px_db=Turizam&rxid=03f30293-5318-4bbd-ad3d-4ceecdd0b685 (6.9.2023.)
6. Europska komisija, n. d.: Access City Award, <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1141> (12.12.2022.)
7. Geevor Tin Mine, n. d.: Welcome to Geevor Tin Mine, <https://geevor.com/> (14.12.2022.)
8. gkd.hr, 2023: Izložba Ivana Meštrovića u Galeriji Klovićevi dvori (23. studeni 2023.- 3. ožujak 2024.), <https://gkd.hr/2023/09/13/najava-izlozbe-ivana-mestrovica-u-galeriji-klovic-evi-dvori/> (4.12.2023.)
9. Galerija Klovićevi dvori, n. d.: Kula Lotrščak, <https://gkd.hr/kula-lotrscak/> (5.12.2023.)
10. Grad Jastrebarsko, n. d.: Japetić, https://www.jastrebarsko.hr/posjetitelji/prirodna_bastina/posebni_rezervati/japetic/ (24.10.2023)
11. Grad Samobor, 2023: Princ fašnik je zgorel!, <https://www.samobor.hr/grad/princ-fasnik-je-zgorel-n8619> (5.12.2023.)
12. Grad Samobor, n. d.: Fašnik, kaj je to, <https://www.samobor.hr/fasnik/kaj-je-to-mc4> (5.12.2023.)
13. Hrvatska enciklopedija, n. d.: Zagreb, Grad, <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=66687> (29.10.2023.)
14. Interkonzalting d. o. o., 2019: Elaborat zaštite okoliša za zahvat – privođenje šumskoj svrsi (namjeni) napuštenog kamenoloma Markuševac u Parku prirode Medvednica, <https://mingor.gov.hr/UserDocsImages/UPRAVA-ZA-PROCJENU-UTJECAJA-NA->

OKOLIS-ODRZIVO-GOSPODARENJE-

[OTPADOM/Opuo/27_02_2019_Elaborat_Sanacija_EP_Markusevec.pdf](#) (24.10.2023.) str.

55

15. infozagreb.hr, 2009: Kamenita vrata – simbol Gornjeg grada, <https://www.infozagreb.hr/novosti/kamenita-vrata-simbol-gornjeg-grada> (5.12.2023.)
16. Jeger, R., 2016: Dijete i prostor, <https://vizkultura.hr/dijete-i-prostor/> (16.12.2022.)
17. Joëlette, n. d.: Joëlette trekking chair, <https://www.joeletteandco.com/en/exclusive-manufacturer-of-the-joelette-all-terrain-chair/joelette-monoroue/#tab-1-0-the-practice> (pristupljeno 14.12.2022.)
18. Jutarnji.hr, 2023: Interliber je pred završetkom gužve su goleme, izdavači poručuju: ‘Oboreni su rekordi’, <https://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/interliber-je-pred-zavrsetkom-guzve-su-goleme-izdavaci-porucuju-oboreni-su-rekordi-15393508> (4.12.2023.)
19. Jutarnji.hr, 2017: Zagreb treći put zaredom proglašen najboljom adventskom lokacijom na starom kontinentu: Glavni grad Hrvatske pobijedio u glasovanju i Beč i Budimpeštu, 11. prosinac, <https://www.jutarnji.hr/life/zagreb-treci-put-zaredom-proglasen-najboljom-adventskom-lokacijom-na-starom-kontinentu-glavni-grad-hrvatske-pobijedio-u-glasovanju-i-bec-i-budimpeštu-6835155> (5.12.2023.)
20. Kaj su jeli naši stari, n. d.: O Kaj su jeli naši stari, <https://kajsujelinasistari.hr/o-kaj-su-jeli-nasi-stari/> (5.12.2023.)
21. Kasum, Z., 2010: Operativni marketinški plan turizma grada Zagreba za razdoblje 2011.-2016., Powerpoint izlaganje, <https://slidetodoc.com/operativni-marketinki-plan-turizma-gradazagreba-za-razdoblje/> (4.12.2023.)
22. HNK.hr, n. d.: O zgradi, <https://www.hnk.hr/hr/o-nama/o-zgradi/povijest-zgrade/> (5.12.2023.)
23. Ministarstvo gospodarstva i održivog razvoja, 2021: Što je zaštićeno područje, <https://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/zasticena-podrucja/zasticena-podrucja/sto-je-zasticeno-podrucje> (7.12.2023.)
24. Muzeji grada Karlovca, 2022: Izložba ”Gledam dodikom” u Tehničkom muzeju Nikola Tesla, <https://mgk.hr/gradskimuzej-karlovac/novosti/izlozba-gledam-dodikom-u-tehnickom-muzeju-nikola-tesla/> (16.12.2022.)
25. New Horizons, 2018: RESTAT – Recognizing Skills to Transform Accessible Tourism, <https://newhorizonsaps.org/restat-recognizing-skills-to-transform-accessible-tourism/> (1.7.2023)

26. Paralympic, 2021: Tokyo 2020 sets the record for most athletes and women at a Paralympic Games, <https://www.paralympic.org/news/tokyo-2020-sets-record-most-athletes-and-women-paralympic-games> (10.7.2023.)
27. Park prirode Lonjsko polje, 2020.: 30 godina Parka prirode Lonjsko polje, <https://pp-lonjsko-polje.hr/30-godina-parka-prirode-lonjsko-polje/> (24.10.2023.)
28. Park prirode Medvednica, n. d.: Obilježavanje dana proglašenja “Park prirode Medvednica”, <https://www.pp-medvednica.hr/novosti/obiljezavanje-dana-proglasenja-park-prirode-medvednica/> (24.10.2023.)
29. Park prirode Žumberak-Samoborsko gorje, n. d.: Općenito, <https://www.pp-zumberak-samoborsko-gorje.hr/o-parku/opcenito/> (24.10.2023.)
30. Portal za kulturni turizam, n. d.: Park prirode Žumberak i Samoborsko gorje, <https://www.kulturni-turizam.com/hrv/sadrzaj/parkprirodezumberakisamoborskogorje/2334/opsirnije/> (24.10.2023.)
31. poslovniturizam.hr, n. d.: Kongresna ponuda, <https://www.poslovniturizam.com/destinacije/zagreb/17/> (5.12.2023.)
32. Protected planet, n. d. a: Gornja Bistra – park oko dvorca, <https://www.protectedplanet.net/377803> (24.10.2023.)
33. Protected planet, n. d.: b Markovčak – Bistra, <https://www.protectedplanet.net/81127> (24.10.2023.)
34. Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske, n. d. a: Grad Zagreb, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/>, (5.12.2023.)
35. Registar kulturnih dobara Republike hrvatske, n. d. b: Zagrebačka županija, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (5.12.2023.)
36. Rudnik.hr, n. d.: O rudniku, <https://www.rudnik.hr/hr/> (5.12.2023.)
37. Service Map, n. d.: https://palvelukartta.hel.fi/en/search?service_node=1403 (9.11.2023.)
38. Stoke Mandeville Stadium, n. d.: Our History, <https://www.stokemandevillestadium.co.uk/history/> (10.7.2023.)
39. Tehnički muzej Nikola Tesla, n. d.: Izložba „Gledam dodirom“, <https://tmnt.hr/izlozba?id=8373> (16.12.2022.)
40. The Ability Advisor, n. d.: A Brief History of Tourism for All / Accessible Tourism, <https://learning.abilityadvisor.eu/course/1-introduction-to-accessible-tourism/lesson/5-a-brief-history-of-tourism-for-all-accessible-tourism/> (11.7.2023.)
41. Tourism for All, n. d.: About Us, <https://site.tourismforall.org.uk/about-us> (11.7.2023.)

42. Turistička zajednica grada Velike Gorice, n. d.: Arheološki park Andautonija, <http://www.tzvg.hr/index.php/sadrzaj/pregled/arheoloski-park-andautonija/238/?c=27> (5.12.2023.)
43. Turistička zajednica Grada Zagreba, 2023: <https://www.tzgz.hr/informacije/ostale-informacije> (30.11.2023.)
44. Turistička zajednica Zagrebačke županije, n. d.: Aktivni odmor, <https://visitzagrebcounty.hr/aktivni-odmor/> (5.12.2023.)
45. Turistička zajednica Zaprešić, n. d. a: Kompleks Novi dvor, Jedinstveni primjer očuvanosti cjelovitog vlastelinskog gospodarstva, <https://www.visitzapresic.hr/upoznaj-zapresic/kompleks-novi-dvori/> (5.12.2023.)
46. Turistička zajednica Zaprešića, n. d. b: Dani Jelačića, Obilježavanje rođendana bana Jelačića i Dana grada Zaprešića, <https://www.visitzapresic.hr/dogadanja/dani-jelacica/> (5.12.2023.)
47. Vršilnica.hr, n. d.: Kreativni prostor Vršilnica, <https://vrsilnica.hr/> (5.12.2023.)
48. WHO, 2022: Disability, <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> (20.7.2023.)
49. WHO, n. d.: International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF), <https://www.who.int/standards/classifications/international-classification-of-functioning-disability-and-health> (15.6.2023.)
50. Zagrebačka županija, 2023: <https://www.zagrebacka-zupanija.hr/vijesti/7124/uspjesna-turisticka-2022-godina-u-zagrebackoj-zupa> (30.11.2023.)
51. Zagrebački velesajam, n. d.: Interliber, <https://www.zv.hr/sajmovi-7/interliber-2519/posjetitelji-2707/o-sajmu-2713/2713> (4.12.2023.)
52. Zakon.hr, n. d.: Zakon o Registru osoba s invaliditetom (NN 63/22), <https://www.zakon.hr/z/3178/Zakon-o-Registru-osoba-s-invaliditetom> (15.6.2023.)
53. Zeleni prsten Zagrebačke županije, n. d.: Zaštićena područja, <https://zeleni-prsten.hr/portal/zasticena-podrucja/> (24.10.2023)

Popis tablica

Tab. 1. Vrste invaliditeta	8
Tab. 2. Pregled modela invaliditeta.....	10
Tab. 3. Učestalost nesudjelovanja u rekreacijskim aktivnostima kao posljedica zdravstvenih problema prikazana u postocima s obzirom na životnu dob	17
Tab. 4. Problemi s kojima se susreću osobe s invaliditetom.....	20
Tab. 5. Usporedba izvora informacija pri planiranju turističkog putovanja kod zdravih osoba i osoba s invaliditetom na primjeru ekoturista	21
Tab. 6. Motivacija za putovanja kod turista s invaliditetom i putnika bez invaliditeta.....	22
Tab. 7. Usporedba motivacije i faktora za posjet zaštićenim područjima diljem svijeta između kanadskih ekoturista s invaliditetom i ekoturista bez invaliditeta.....	24
Tab. 8. Smještajni kapaciteti u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji za razdoblje od 2020. do 2022. godine	37
Tab. 9. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu	42
Tab. 10. Zaštićena područja u Zagrebačkoj županiji	43
Tab. 11. Struktura uzorka ispitanika koji su sudjelovali u istraživanju prema spolu i korištenju pomagala pri kretanju.....	46
Tab. 12. Vodič za polustrukturirane dubinske intervjuje sa skrbnicima osoba s invaliditetom	47
Tab. 13. Vodič za polustrukturirane intervjuje s osobama s invaliditetom.....	48
Tab. 14. Vrsta i opis invaliditeta ispitanika te utjecaj njihovog invaliditeta na njihovu mobilnost	49
Tab. 15. Poteškoće s kojima se ispitanici susreću na turističkim putovanjima.....	51
Tab. 16. Navike osoba s invaliditetom vezane uz posjećivanje zaštićenih područja	53
Tab. 17. Primjeri dobre prakse pristupačnosti različitih destinacija	55
Tab. 18. Primjeri loše prakse pristupačnosti različitih destinacija.....	56
Tab. 19. Zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije najviše razine pristupačnosti	60
Tab. 20. Zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije srednje razine pristupačnosti	62
Tab. 21. Zaštićena područja Grada Zagreba i Zagrebačke županije niske razine pristupačnosti	63

Popis slika

Sl. 1. Geografski položaj Grada Zagreba i Zagrebačke županije.....	4
Sl. 2. Model ICF klasifikacije invaliditeta	9
Sl. 3. Shema pristupačnog turizma.....	14
Sl. 4. Osoba s invaliditetom sudjeluje u penjanju po umjetnoj stijeni	25
Sl. 5. Izložak s izložbe Gledam dodirrom kao primjer univerzalnog dizajna - jako osvjetljenje, kontrast, Braillovo pismo, veliki font, na visini s koje ga mogu bez naprezanja vidjeti stojeći i sjedeći posjetitelji.....	29
Sl. 6. Primjer interaktivne karte Helsinkija kao primjer dobre prakse pristupačnosti i objedinjenosti informacija.....	31
Sl. 7. Posebna kolica za planinarenje, model Joëlette trekking.....	32
Sl. 8. Broj turističkih dolazaka u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji za razdoblje od 2016. do 2022. godine.....	35
Sl. 9. Broj turističkih noćenja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji za razdoblje od 2016. do 2022.....	36
Sl. 10. Karta zaštićenih područja u Gradu Zagrebu i zagrebačkoj županiji prema razini pristupačnosti	58
Sl. 11. Zaštićena područja u istočnom dijelu Zagrebačke županije prema razini pristupačnosti	64
Sl. 12. Zaštićena područja u sjeverozapadnom dijelu Zagrebačke županije prema razini pristupačnosti	64
Sl. 13. Zaštićena područja u zapadnom dijelu Zagrebačke županije prema razini pristupačnosti	65
Sl. 14. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu i Zagrebačkoj županiji prema razini pristupačnosti	65
Sl. 15. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Podsljeme.....	66
Sl. 16. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Centar.....	66
Sl. 17. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Park Maksimir i Savica	67
Sl. 18. Zaštićena područja u Gradu Zagrebu prema razini pristupačnosti – Istočna Medvednica	67